

KADIN VE AİLE ÇALIŞMALARI: AKADEMİK BİR BAKIŞ

EDİTÖR
DOÇ. DR. ŞULE ÇEVİKER AY

KADIN VE AİLE ÇALIŞMALARI: AKADEMİK BİR BAKIŞ

Editör

Doç. Dr. Şule ÇEVİKER AY

İmtiyaz Sahibi
Platanus Publishing®

Editör
Doç. Dr. Şule Çeviker Ay

Kapak & Mizanpaj & Sosyal Medya
Platanus Yayın Grubu

Birinci Basım
Aralık, 2025

Yayımcı Sertifika No
45813

ISBN
978-625-8513-49-3

©copyright
Bu kitabın yayım hakkı Platanus Publishing'e aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Adres: Natoyolu Cad. Fahri Korutürk Mah. 157/B, 06480, Mamak,
Ankara, Türkiye.

Telefon: +90 312 390 1 118
web: www.platanuspublishing.com
e-mail: platanuskita@gmail.com

Platanus Publishing®

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	III
TÜRKİYE'DE LİSANSÜSTÜ EĞİTİMDE KADIN DEVRİMİ: 1990-2024 DÖNEMİ ANALİZİ VE 2030 PROJEKSİYONLARI	1
<i>Aslı Ece KOÇAK, Eda ÇİÇEK, Süleyman GÖKSOY</i>	<i>1</i>
TÜRK SİYASİ TARİHİNDE GENEL VE YEREL SEÇİMLERDE KADININ YERİ	21
<i>Dilay NAKİŞ</i>	<i>21</i>
KADIN DOSTU KENTLER, İKLİM KRİZİ VE KATILIMCILIK: 2010–2024 ULUSLARARASI LİTERATÜRDE BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ	35
<i>Eda KAYA, Ayşe Nazıkar KARAHAN, Sedat KAYA</i>	<i>35</i>
ÇOCUKLARIN DÜNYASINDA AİLE: ÇOCUK RESİMLERİ ÜZERİNDEN NİTEL BİR İNCELEME	55
<i>Elçin YAZICI ARICI, Şule ÇEVİKER AY, Nuray ERAN TÜREDİ</i>	<i>55</i>
AFETLERDE KADINLARIN PSİKOSOSYAL DAYANIKLILIĞI: TRAVMA SONRASI BÜYÜME PERSPEKTİFİ	79
<i>Hacer ALEMDAR, Fatma BOĞAN</i>	<i>79</i>
GÖRÜNMEYEN GÜÇ: EĞİTİM SÜREÇLERİNDE GÖÇMEN KADINLARIN TABAN LİDERLİĞİ	93
<i>Merve UYSAL</i>	<i>93</i>
YAŞLI KADINLARIN YAŞAM KALİTESİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	109
<i>Nihal DEMİRTAŞ YAZICI, Oya HAZER</i>	<i>109</i>
AKTİF YAŞLANMA MOTİVASYONLARININ İNCELENMESİ: ANKARA ÖRNEĞİ	125
<i>Nihan YILMAZ, Didem DEMİR ERBİL, Oya HAZER</i>	<i>125</i>
SİVİL HAVACILIKTA ÇALIŞAN KADINLARIN KARIYERLERİNDE İŞ–AİLE YAŞAM DENGESİ VE YENİ NESİL TEKNOLOJİLERİNİN KULLANILMASININ ETKİLERİNİN İNCELENMESİ: BİR PİLOT ARAŞTIRMA	147
<i>Selda HATAY, Reyhan Ayşen WOLFF</i>	<i>147</i>

GÖRÜNÜRLÜĞÜN BEDELİ: SOSYAL MEDYA FENOMEN AİLELERİNDE ÇOCUK MAHREMİYETİNİN SOSYOLOJİK İNCELENMESİ	161
--	------------

<i>Yasemin TARCAN.....</i>	<i>161</i>
----------------------------	------------

ÖNSÖZ

Toplumların temel yapı taşı olan aile, tarih boyunca hem bireysel hem de toplumsal kimliğin inşasında merkezi bir rol oynamıştır. Aile, yalnızca biyolojik bir birliktelik değil; aynı zamanda kültürel değerlerin, toplumsal normların ve bireyler arası ilişkilerin şekillendiği bir sosyal kurumdur. Bu bağlamda, ailenin en önemli aktörlerinden biri olan kadının konumu, hem tarihsel süreçte hem de günümüzde derinlemesine incelenmeyi hak eden bir meseledir.

2025 yılının “Aile Yılı” ilan edilmesi, bu temel kurumun karşı karşıya olduğu dönüşümleri, tehditleri ve fırsatları yeniden düşünmek için önemli bir fırsat sunmaktadır. Küreselleşme, dijitalleşme, kentleşme ve toplumsal cinsiyet rollerindeki değişimler bu kurumu bütünüyle etkilemekte, değişiminin merkezinde çoğu zaman kadınlar yer almaktadır. Kadının hem özel hem de kamusal alandaki rolü, sadece bireysel yaşamları değil, aynı zamanda toplumsal yapının bütününe etkileyen bir dinamiğe sahiptir.

Bu kitap, bir yandan ana eksenini kadının çok katmanlı rollerini ve mevcut durumunu, bir yandan da aileyi farklı disiplinlerin perspektiflerden ele alarak, günümüzün en önemli sosyal meselelerinden birine akademik bir mercekle tutmaya çalışmaktadır. İklim krizinden göçmen kadınlara, sosyal medyadan siyasete ve eğitime kadar farklı konularda kadın ve aileyle ilgili mevcut durumu ortaya koymak ve politikaların oluşturulmasına kaynaklık etmek ve hem akademik hem de toplumsal farkındalık yaratmak bu kitabın temel hedeflerindendir. Kadının güçlenmesiyle birlikte daha sağlıklı, adil ve sürdürülebilir bir aile yapısının inşa edilebileceği inancıyla, bu kitabın okuyuculara yeni perspektifler sunmasını diliyoruz.

Eserin ortaya çıkmasında katkı sunan isimlerini alfabetik olarak sıraladığımız tüm akademisyenlere, araştırmacılara ve emeği geçen herkese teşekkür ediyoruz, okuyucularımıza ilham veren ve bakış açısı sunan bir okuma deneyimi diliyoruz.

Doç. Dr. Şule ÇEVİKER AY

Editör

TÜRKİYE'DE LİSANSÜSTÜ EĞİTİMDE KADIN DEVRİMİ: 1990-2024 DÖNEMİ ANALİZİ VE 2030 PROJEKSİYONLARI

Aşlı Ece Koçak¹, Eda Çiçek², Süleyman Göksoy³

ÖZET

Bu araştırma, Türkiye'de lisansüstü eğitimde kadın katılımının 1990–2024 dönemindeki gelişimini kapsamlı biçimde incelemektedir. Çalışmada 35 yıllık resmi istatistiksel veriler kullanılarak yüksek lisans ve doktora programlarında kadın öğrenci oranlarının değişim örüntüleri nicel analiz yöntemleriyle ele alınmış ve gelecek dönemlere yönelik projeksiyon modelleri geliştirilmiştir. Bulgular, her iki düzeyde de istatistiksel olarak anlamlı ve sistematik artış eğilimleri olduğunu ortaya koymaktadır. 2024 yılı verileri, kadın öğrenci oranının doktora düzeyinde %51,31'e, yüksek lisans düzeyinde %50,70'e ulaştığını göstermektedir. Böylece cinsiyet paritesi eşiği (%50) aşılmış ve kadın çoğunluğu sağlanmıştır. Trend analizleri ($R^2 = 0,840$ doktora; $R^2 = 0,666$ yüksek lisans; $p < 0,001$), gözlenen artış örüntüsünün rastlantısal dalgalanmalar yerine yapısal ve sürdürülebilir bir dönüşümü yansıttığını teyit etmektedir. Otuz beş yıllık süreçte yüksek lisans düzeyinde 14,09 puanlık (%38,49), doktora düzeyinde 15,92 puanlık (%44,98) net artış gerçekleşmiştir. 2030 projeksiyonları, yüksek lisans düzeyinde %50,52 ve doktora düzeyinde %50,98 oranına ulaşılacağını öngörmektedir. Cinsiyet Parite İndeksi (*Gender Parity Index*, GPI) değerleri 2024 yılında yüksek lisans düzeyinde 1,028, doktora düzeyinde 1,054'e yükselerek kadın avantajının sağlandığını göstermektedir. Bu bulgular, Türkiye'nin yükseköğretim alanında toplumsal cinsiyet eşitliği açısından kaydettiği ilerlemelerin uluslararası standartlarla uyumlu olduğunu ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri bağlamında önemli bir başarı örneği teşkil ettiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadın eğitimi, Lisansüstü eğitim, Cinsiyet paritesi, Yükseköğretim, Trend analizi.

¹ Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Araştırma Görevlisi, Düzce, Türkiye, asliecekocak@duzce.edu.tr, <https://orcid.org/0009-0008-0332-842X>

² Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Araştırma Görevlisi, Düzce, Türkiye, edacicek@duzce.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8847-2007>

³ Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Prof. Dr., Düzce, Türkiye, suleymangoksoy@duzce.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7151-0863>

Uluslararası Kadın ve Ailenin Güçlenmesi Sempozyumu (22-24 Ekim 2025)'nda bildiri olarak sunulmuştur.

WOMEN'S REVOLUTION IN POSTGRADUATE EDUCATION IN TURKEY: AN ANALYSIS OF THE 1990-2024 PERIOD AND PROJECTIONS FOR 2030

ABSTRACT

This study comprehensively examines the development of women's participation in graduate education in Turkey during the 1990–2024 period. Using 35 years of official statistical data, the study employs quantitative analysis methods to analyze the patterns of change in the proportion of female students in master's and doctoral programs and develops projection models for future periods. The findings reveal statistically significant and systematic upward trends at both levels. Data from 2024 indicate that the proportion of female students has reached 51.31% at the doctoral level and 50.70% at the master's level. Thus, the gender parity threshold (50%) has been surpassed, achieving female majority. Trend analyses ($R^2 = 0.840$ for doctoral; $R^2 = 0.666$ for master's; $p < .001$) confirm that the observed pattern of increase reflects a structural and sustainable transformation rather than random fluctuations. Over the 35-year period, a net increase of 14.09 percentage points (38.49%) in master's programs and 15.92 percentage points (44.98%) in doctoral programs has been achieved. Projections for 2030 anticipate reaching 50.52% at the master's level and 50.98% at the doctoral level. Gender Parity Index (GPI) values rose to 1.028 for master's and 1.054 for doctoral programs in 2024, indicating the establishment of female advantage. These findings demonstrate that Turkey's progress in higher education regarding gender equality is consistent with international standards and constitutes a significant success story in the context of sustainable development goals.

Keywords: Women's education, Postgraduate education, Gender parity, Higher education, Trend analysis

GİRİŞ

Kadınların yükseköğretimdeki temsili, toplumsal kalkınma, demokratikleşme ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından temel göstergelerden biridir. Birleşmiş Milletler tarafından 2015 yılında kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları kapsamında yer alan "nitelikli eğitim" (Amaç 4) ve "toplumsal cinsiyet eşitliği" (Amaç 5), kadınların eğitime erişiminin toplumsal barışın güçlenmesi, ekonomik büyümenin desteklenmesi ve kültürel dönüşümün hızlanması açısından hayati bir rol oynadığını ortaya koymaktadır (United Nations, 2015). Bu çerçevede, kadınların lisansüstü eğitimdeki konumundaki değişim, Türkiye'nin uzun dönemli toplumsal dönüşüm dinamiklerini anlamak açısından önemli bir analitik alan sunmaktadır.

Türkiye'de 1990'lı yılların başından itibaren yükseköğretim sisteminde yaşanan niceliksel ve kurumsal genişleme, kadınların akademik yaşama katılımında belirgin ve dönüştürücü etkiler yaratmıştır. 2024 yılı itibarıyla kadınların lisansüstü eğitimdeki oranları yüksek lisans düzeyinde %50,70'e, doktora düzeyinde ise %51,31'e ulaşarak cinsiyet paritesi eşiğini aşmıştır. Cinsiyet paritesi, UNESCO'ya (2019) göre kadın ve erkeklerin belirli bir alanda eşit temsiline işaret etmekte ve Cinsiyet Parite İndeksi (*Gender Parity Index*, GPI) aracılığıyla ölçülmektedir. 2024 yılı verilerine göre GPI değeri yüksek lisans düzeyinde 1,028 ile parite eşliğinin hemen üzerine çıkmış, doktora düzeyinde ise 1,054 ile belirgin bir kadın avantajı ortaya çıkmıştır. Bu gelişme, yalnızca nicel bir eşik aşımını değil, aynı zamanda akademik üretim ve liderlik alanlarında kadınların görünürlüğünün güçlenmeye başladığını da göstermektedir.

Bu dönüşümün anlaşılması, çok boyutlu bir kuramsal çerçevenin kullanılmasını gerektirmektedir. Becker'in (1964) insan sermayesi teorisi, kadınların lisansüstü eğitime yönelimini ekonomik getiri beklentileri çerçevesinde açıklarken; Sen'in (1999) ve Nussbaum'un (2011) yetenekler yaklaşımı bu süreci bireysel özgürlüklerin ve fırsat alanlarının genişlemesi olarak ele almaktadır. Eagly ve Karau'nun (2002) rol uygunluğu teorisi, kadınların akademik rollere ilişkin toplumsal algılarındaki dönüşümü açıklarken; Bourdieu'nün (1977; 1986) kültürel yeniden üretim kuramı, akademik habitusun zaman içinde nasıl değiştiğini ortaya koymaktadır. Crenshaw'ın (1991) kesişimsellik yaklaşımı, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin diğer sosyal kategorilerle etkileşim içinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgularken; DiMaggio ve Powell'ın (1983) kurumsal kuramı, yükseköğretim alanındaki politika ve düzenlemelerin kurumsal davranışlar üzerindeki dönüştürücü etkilerini analiz etmek için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Bu yaklaşımlar birlikte ele alındığında, kadınların lisansüstü eğitime katılımındaki artışın

ekonomik, toplumsal ve kurumsal dinamiklerin etkileşimiyle şekillendiği görülmektedir.

Türkiye'de kadınların lisansüstü eğitimdeki yükselişi, 1990'lı yıllardan itibaren uygulamaya konulan sistematik reformlarla desteklenmiştir. 2000'li yıllarda Avrupa Birliği uyum süreci, hukuki ve kurumsal altyapının güçlenmesine katkı sağlarken; 2010'lu yıllarda Bologna süreci ile Yükseköğretim Kurulu ve TÜBİTAK tarafından yürütülen destek programları, kadın araştırmacıların akademik görünürlüğünü artırmıştır. Otuz beş yıllık süreçte kadın öğrenci oranları yüksek lisans düzeyinde %36,61'den %50,70'e (14,09 puan; %38,49 artış), doktora düzeyinde ise %35,39'dan %51,31'e (15,92 puan; %44,98 artış) yükselmiştir. 2020'li yıllara gelindiğinde Türkiye, OECD (2023) raporlarına göre gelişmekte olan ülkeler arasında lisansüstü eğitimde kadın temsili bakımından öncü ülkelerden biri haline gelmiştir.

Bu çalışma, Türkiye'de lisansüstü eğitimde kadın katılımının 1990–2024 dönemindeki gelişimini nicel yöntemlerle analiz etmeyi amaçlamaktadır. Lisansüstü eğitim, akademik kariyer basamaklarında kritik bir konuma sahip olup ülkelerin bilim insanı yetiştirme kapasitesini doğrudan etkilemektedir (OECD, 2023). Çalışmada kadın öğrenci oranlarındaki uzun dönemli değişim doğrusal trend analizleriyle incelenmiş ve gözlenen artışın istatistiksel olarak anlamlı bir yapısal dönüşüme işaret ettiği bulgusuna ulaşılmıştır ($R^2 = 0,840$ doktora; $R^2 = 0,666$ yüksek lisans; $p < 0,001$). Ayrıca mevcut eğilimler temel alınarak 2030 yılına yönelik projeksiyonlar geliştirilmiştir. Bu yönüyle çalışma, Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma hedefleri bağlamında toplumsal cinsiyet eşitliği alanında kaydettiği ilerlemelerin bilimsel dayanaklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu genel amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

(1) 1990–2024 döneminde yüksek lisans ve doktora düzeylerinde kadın öğrenci oranlarının değişim eğilimi nasıldır?

(2) Gözlenen eğilimler istatistiksel olarak anlamlı ve sürdürülebilir bir yapısal dönüşümü yansıtmakta mıdır?

(3) 2024 yılı itibarıyla cinsiyet paritesi durumu nedir ve gelecek dönem projeksiyonları nasıl şekillenmektedir?

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu araştırma, Türkiye'de lisansüstü eğitimde kadın katılımının 1990–2024 dönemi boyunca yaşanan değişimlerini incelemek ve 2025–2030 yıllarına yönelik projeksiyonlar geliştirmek amacıyla tasarlanmış nicel bir çalışmadır. Çalışmada betimsel ve korelasyonel desenleri birleştiren zaman serisi analizi yaklaşımı benimsenmiştir (Creswell, 2014; Montgomery vd., 2015). Araştırmanın bağımlı değişkenini yüksek lisans ve doktora düzeylerinde kadın öğrenci oranı, bağımsız değişkenini ise zaman (1990–2024 yılları arasındaki dönem) oluşturmaktadır.

Evren ve Örneklem

Araştırmada kullanılan veriler, Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (YÖKSİS) tarafından yayımlanan resmi istatistiklerden elde edilmiştir. Veri seti, 1990–2024 dönemini kapsayan 35 yıllık kesintisiz gözlem değerlerinden oluşmaktadır. Bu yaklaşım, örnekleme yöntemine başvurmaksızın Türkiye'deki lisansüstü eğitim sisteminin bütününe temsil eden bir "tam sayım" niteliği taşımaktadır. Analizde kullanılan başlıca değişkenler şunlardır: (i) kadın öğrenci oranı (yüksek lisans ve doktora düzeylerinde), (ii) toplam öğrenci sayısı (kadın ve erkek öğrencilerin toplamı), (iii) Cinsiyet Parite İndeksi (*Gender Parity Index*, GPI). GPI değeri, kadın öğrenci oranının erkek öğrenci oranına bölünmesiyle hesaplanmaktadır. GPI değerinin 1'e eşit olması tam parite durumunu, 1'in üzerinde olması kadın avantajını, 1'in altında olması ise erkek avantajını göstermektedir (UNESCO, 2019).

Verilerin Toplanması

Araştırmada kullanılan veriler, Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (YÖKSİS) ve Yükseköğretim Kurulu İstatistik biriminden temin edilmiştir. YÖKSİS, Türkiye'de faaliyet gösteren tüm devlet ve vakıf üniversitelerine ait öğrenci istatistiklerini kapsayan resmi bir veri tabanı niteliği taşımaktadır. Çalışma kapsamında, 1990–2024 yılları arasında yüksek lisans ve doktora programlarına kayıtlı kadın ve erkek öğrenci sayılarına ilişkin yıllık veriler derlenmiştir. Her bir yıl için kadın öğrenci oranları yüzdesel olarak hesaplanmış ve Cinsiyet Parite İndeksi (GPI) değerleri elde edilerek veri seti analize hazır hale getirilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada çok aşamalı bir analiz stratejisi izlenmiştir. İlk aşamada, parametrik analiz yöntemlerinin uygulanabilirliğini test etmek amacıyla Shapiro-Wilk normallik testi kullanılmıştır (Razali ve Wah, 2011). Test sonuçları, yüksek

lisans düzeyindeki verilerin normal dağılım varsayımını karşıladığını ($W = 0,943$, $p = 0,068$), doktora düzeyindeki verilerin ise normallikten hafif sapma gösterdiğini ($W = 0,920$, $p = 0,014$) ortaya koymuştur. Doktora düzeyindeki p -değerinin 0,05 eşliğinin altında olmasına karşın, örneklem büyüklüğünün yeterli düzeyde olması ($n = 35$) ve merkezi limit teoreminin geçerliliği dikkate alındığında, parametrik testlerin kullanımının metodolojik olarak uygun olduğuna karar verilmiştir (Field, 2018; Cohen vd., 2013). Bu yaklaşım, normallik varsayımından küçük sapmaların yeterli örneklem büyüklüğünde sorun yaratmadığını belirten literatür ile tutarlıdır.

İkinci aşamada betimsel istatistikler hesaplanmış; ortalama, medyan, standart sapma ile minimum ve maksimum değerler belirlenerek verilerin merkezi eğilim ve dağılım özellikleri ortaya konulmuştur (Field, 2018). Üçüncü aşamada, zaman içindeki değişim örüntülerini belirlemek için doğrusal regresyon modelleri kurulmuştur. Bu modellerde bağımlı değişken olarak kadın öğrenci oranı, bağımsız değişken olarak ise yıllar (1990–2024) kullanılmıştır. Model uyumunu değerlendirmek üzere determinasyon katsayısı (R^2), düzeltilmiş R^2 , F -istatistiği ve anlamlılık düzeyi (p -değeri) raporlanmıştır. Dördüncü aşamada, değişkenler arasındaki ilişkilerin gücünü ve yönünü tespit etmek amacıyla Pearson korelasyon katsayıları hesaplanmıştır (Cohen vd., 2013). Son olarak, mevcut eğilimlerin geleceğe yansıtılması amacıyla 2025–2030 dönemine yönelik projeksiyonlar, doğrusal regresyon modeli temel alınarak %95 güven aralığında geliştirilmiştir (Montgomery vd., 2015).

Tüm istatistiksel işlemler R programlama dili (versiyon 4.4.1) aracılığıyla gerçekleştirilmiştir (R Core Team, 2023). Veri düzenleme ve dönüştürme süreçlerinde *dplyr* ve *tidyverse* paketleri, görselleştirme aşamasında *ggplot2* paketi, trend analizleri ve projeksiyon hesaplamalarında ise *forecast* ve *stats* paketleri kullanılmıştır. Araştırmada istatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu araştırma, Türkiye'de 1990–2024 yılları arasında devlet ve vakıf üniversitelerinde lisansüstü eğitim alan öğrencilerin cinsiyet dağılımını makro düzeyde ele almaktadır. Çalışma, YÖKSİS resmi istatistiklerine dayalı olarak yüksek lisans ve doktora programlarındaki kadın öğrenci oranlarını incelemekte, ancak belirli sınırlılıklar taşımaktadır. Birincisi, araştırma alan veya disiplin bazında ayrıştırılmış bir analiz sunmamaktadır; dolayısıyla STEM alanları, sosyal bilimler veya beşeri bilimler arasındaki farklılıklar inceleme kapsamı dışında kalmıştır. İkincisi, bölgesel eşitsizlikler ya da üniversite türlerine (devlet/vakıf) göre karşılaştırmalı analizler yapılmamıştır. Üçüncüsü, nicel yöntemlerle sınırlı

kalınmış; kadınların lisansüstü eğitime katılım deneyimlerine ilişkin nitel veriler toplanmamıştır. Dördüncüsü, gözlenen artış eğilimlerinin ardındaki sosyokültürel, ekonomik veya politik faktörler derinlemesine ele alınmamış; çalışma betimsel ve ilişkisel düzeyde kalmıştır. Son olarak, lisansüstü mezunların akademik kariyer basamaklarındaki ilerlemeleri ve kadro pozisyonlarına erişim süreçleri araştırma kapsamında değerlendirilmemiştir. Bu sınırlılıklar, gelecek araştırmalarda daha ayrıntılı ve çok boyutlu analizlerin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

BULGULAR

Bu bölümde, Türkiye'de lisansüstü eğitimde kadın katılımının 1990-2024 dönemi boyunca gösterdiği değişim kapsamlı biçimde sunulmaktadır. Bulgular, betimsel ve tarihsel analizler, istatistiksel trend modelleri ve gelecek projeksiyonları olmak üzere üç ana kategoride ele alınmıştır.

Normallik Varsayımlarının Kontrolü

Parametrik testlerin uygulanabilirliği için yapılan Shapiro-Wilk normallik testi sonuçları Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Shapiro-Wilk Normallik Testi Sonuçları

Eğitim Düzeyi	W	<i>p</i> -değeri
Yüksek Lisans	0,943	0,068
Doktora	0,920	0,014

Test sonuçlarının değerlendirilmesi ve parametrik testlerin kullanımına ilişkin karar süreci Yöntem bölümünde detaylı olarak açıklanmıştır.

Betimsel İstatistikler ve Tarihsel Gelişim

Otuz beş yıllık zaman diliminde lisansüstü eğitimde kadın öğrenci oranlarının merkezi eğilim ve dağılım ölçüleri ile 1990–2024 arası net değişim göstergeleri Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Betimsel İstatistikler ve Net Değişim Analizi (1990-2024)

Eğitim Düzeyi	$\bar{X}$ (%)	Medyan (%)	SS	1990 (%)	2024 (%)	Net Artış	Yıllık Ort. Artış	Yüzde Değişim
YL	41,41	41,62	4,97	36,61	50,70	14,09	0,41	%38,49
Doktora	40,93	41,18	4,89	35,39	51,31	15,92	0,47	%44,98

Not. YL = Yüksek Lisans

Tablo 2'ye göre, 35 yıllık dönemde kadın öğrenci oranları her iki düzeyde de %40'ın üzerinde seyretmiştir. Yüksek lisans düzeyinde ortalama %41,41 (SS = 4,97), doktora düzeyinde ise %40,93 (SS = 4,89) olarak hesaplanmıştır. Standart sapma değerlerinin düşük düzeyde kalması (yaklaşık %5), verilerin ortalama etrafında görece homojen dağıldığını ve yıllar arası değişkenliğin sınırlı olduğunu göstermektedir. 2024 yılında her iki düzeyde de %50'nin üzerine çıkılarak cinsiyet paritesi sağlanmıştır. Net artış göstergeleri incelendiğinde, doktora düzeyinde daha belirgin bir yükseliş (15,92 puan; %44,98) gözlenirken, yüksek lisans düzeyinde de anlamlı bir dönüşüm (14,09 puan; %38,49) gerçekleşmiştir. Yıllık ortalama artış hızlarının birbirine yakın seyretmesi (0,41–0,47 puan), her iki düzeyde benzer dinamiklerin etkili olduğuna işaret etmektedir. Dönemsel karşılaştırma analizi, kadın katılımının on yıllık periyotlarda nasıl değiştiğini ortaya koymaktadır (Tablo 3).

Tablo 3. Dönemlere Göre Kadın Öğrenci Oranları ve Sayıları

Dönem	YL Ort. Oran (%)	Doktora Ort. Oran (%)	YL Ort. Sayı	Doktora Ort. Sayı
1990'lar	36,0	35,8	15.038	6.045
2000'ler	41,7	39,7	38.759	13.486
2010'lar	42,8	42,0	167.502	35.146
2020'ler	49,1	49,4	178.096	48.244

Not. YL = Yüksek Lisans

Tablo 3'te sunulan dönemsel analiz, hem oransal hem de mutlak sayılar açısından dikkat çekici bulgular içermektedir. 1990'lı yıllarda %36 civarında seyreden kadın öğrenci oranları, 2000'li yıllarda belirgin bir artış göstererek %41,7 (yüksek lisans) ve %39,7 (doktora) düzeylerine ulaşmıştır. Bu dönem, Türkiye'nin Avrupa Birliği uyum süreci ve yükseköğretimde yaşanan genişleme politikalarının kadın katılımını hızlandırdığı kritik bir aşamayı temsil etmektedir.

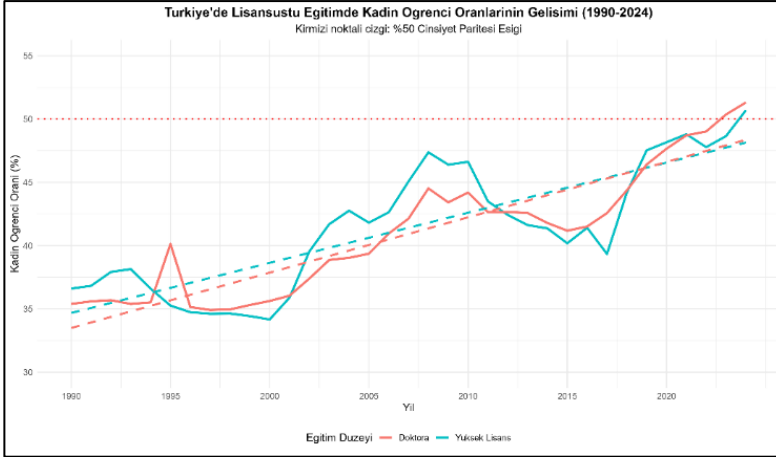
Mutlak sayılar bağlamında değerlendirildiğinde, dönüşümün boyutu daha da belirginleşmektedir. Yüksek lisans düzeyinde ortalama kadın öğrenci sayısı 1990'lı yıllarda 15.038 iken, 2000'li yıllarda 38.759'a (2,6 kat artış), 2010'lu yıllarda 167.502'ye (4,3 kat artış) ve 2020'li yıllarda 178.096'ya yükselmiştir. Doktora düzeyinde benzer bir ivmelenme söz konusudur; 1990'lı yıllarda 6.045 olan ortalama kadın doktora öğrencisi sayısı, 2020'li yıllarda 48.244'e çıkarak yaklaşık 8 kat artış kaydetmiştir.

2010'lu yıllarda oransal artış hızı görece yavaşlamış (1–2 puanlık değişim) olsa da, mutlak sayılarda kayda değer bir genişleme yaşanmıştır. Bu dönem, Türkiye'de yükseköğretimin erişilebilirliğinin artması ve kadınların akademik

alana kitlesel katılımının gerçekleştiği bir evreyi simgelemektedir. 2020'li yıllara gelindiğinde ise en belirgin oransal sıçrama gözlenmiş; her iki düzeyde de ortalama %49'a yaklaşılarak cinsiyet paritesi eşiğinin aşılmasına zemin oluşturulmuştur.

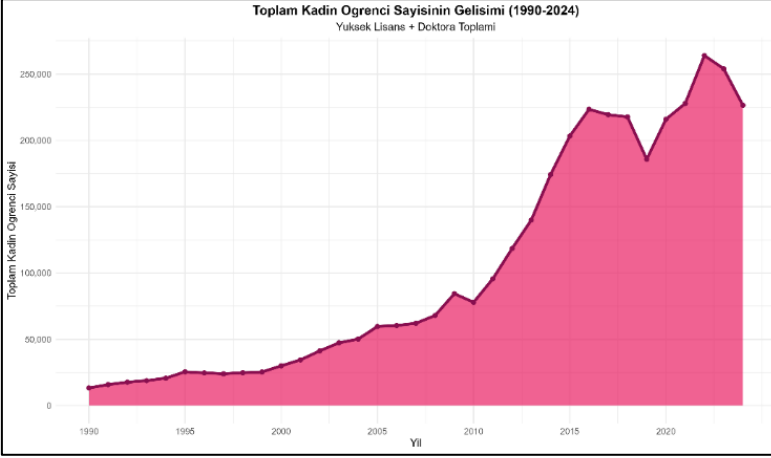
Bu dönemsel örüntü, kadın katılımındaki artışın belirli bir zaman dilimiyle sınırlı kalmadığını, tersine 35 yıla yayılmış sürekli ve kademeli bir yapısal değişimi yansıttığını ortaya koymaktadır. Oransal eşitliğe ulaşılırken aynı zamanda mutlak sayıların on katlar mertebesinde büyümesi, sürecin hem niteliksel hem de niceliksel boyutlarda başarılı olduğunu göstermektedir. Kadın öğrenci oranlarının 1990–2024 dönemindeki gelişimi, zaman serisi grafiğinde (Grafik 1) görsel olarak sunulmaktadır.

Grafik 1. Türkiye'de Lisansüstü Eğitimde Kadın Öğrenci Oranlarının Gelişimi (1990-2024)

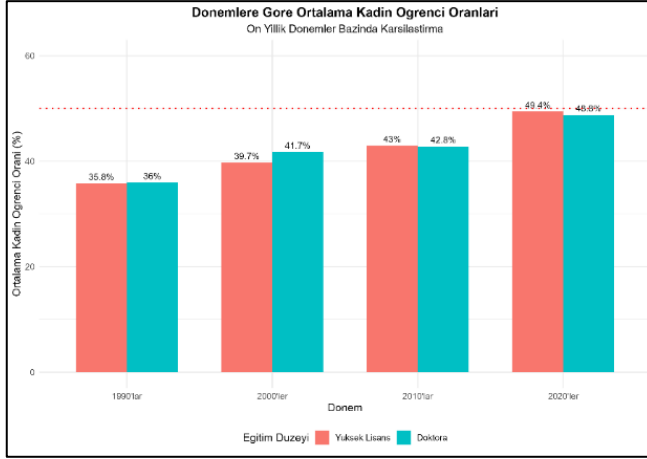
Grafik 1'de her iki düzeyde de sürekli artan bir eğilim net biçimde izlenmektedir. 1990'lı yılların başında %35–36 bandında yer alan oranlar, kesintisiz bir yükseliş göstererek 2020'li yıllarda kritik %50 eşiğine ulaşmıştır. Doktora düzeyi 2023 yılında, yüksek lisans düzeyi ise 2024 yılında bu eşiği aşmıştır. Grafikteki eğrilerin birbirine paralel seyretmesi, her iki düzeyde kadın katılımının benzer dinamiklerle ilerlediğini ve bir düzeydeki değişimin diğerine de yansıdığını düşündürmektedir. Özellikle 2010 sonrası dönemde gözlenen ivmelenme ve 2020–2024 arası hızlı yakınsama süreci dikkat çekmektedir. Mutlak sayılar perspektifinden bakıldığında, kadın öğrenci sayılarındaki artış daha çarpıcı boyutlara ulaşmaktadır (Grafik 2).

Grafik 2. Toplam Kadın Öğrenci Sayısının Gelişimi (1990-2024)

Toplam kadın lisansüstü öğrenci sayısı, 1990 yılında 13.316'dan 2024 yılında 226.549'a yükselerek 35 yılda yaklaşık 17 kat artış kaydetmiştir. Yıllık ortalama bileşik büyüme hızı %8,9 olarak hesaplanmıştır. Bu büyüme, sadece oransal bir artışı değil, aynı zamanda lisansüstü eğitimin genişlemesiyle birlikte kadınların akademik alana katılımının mutlak sayılarda da belirgin artış yaşadığını ortaya koymaktadır. 2010–2018 arası dönem, en yüksek mutlak artışların gözlemlendiği kritik büyüme evresi olmuştur (yıllık 20.000–25.000 kişi). 2018 yılında 225.408 ile zirve noktasına ulaşılmış, ardından 2019–2021 pandemi döneminde belirgin düşüşler yaşanmıştır (yüksek lisansta -37.174, doktora -4.081). 2022 yılından itibaren toparlanma süreci başlamış ve 2024 yılında yeni bir zirve olan 226.549 kadın öğrenci sayısına ulaşılmıştır. Bu dinamik, kadın katılımının dış şoklara karşı kırılganlık gösterse de toparlanma kapasitesinin güçlü olduğunu göstermektedir. Dönemsel karşılaştırma grafiği (Grafik 3), on yıllık ortalama değerlerin görsel sunumunu sağlamaktadır.

Grafik 3. Dönemlere Göre Ortalama Kadın Öğrenci Oranları

Grafik 3, Tablo 3'teki dönemsel artışları görselleştirerek 1990'lı yıllardan 2020'li yıllara doğru kademeli ancak kararlı bir yükselişi sergilemektedir. Özellikle 2010'lu yıllardan 2020'li yıllara geçişte yaşanan 6 puanlık sıçrama, Türkiye'de kadınların akademik alanda görünürlüğünün kritik eşiğe ulaştığı dönüm noktasını simgelemektedir.

İstatistiksel Analizler ve Trend Modelleri

Kadın oranlarındaki artışın rastlantısal bir dalgalanmayı mı yoksa yapısal bir dönüşümü mü yansıttığını test etmek amacıyla doğrusal regresyon trend analizi uygulanmıştır. Analiz sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Doğrusal Regresyon Trend Analizi Sonuçları

Düzyey	Yıllık Artış	R ²	Düzeltilmiş R ²	F-istatistiği	p-değeri
Yüksek Lisans	0,396	0,666	0,656	65,88	< 0,001
Doktora	0,437	0,840	0,836	173,86	< 0,001
Toplam	0,405	0,724	0,716	86,56	< 0,001

Tablo 4'te sunulan regresyon analizi sonuçları, her iki düzeyde de güçlü pozitif eğilimlerin varlığını istatistiksel olarak doğrulamaktadır. Yüksek lisans düzeyinde $R^2 = 0,666$ değeri, kadın oranlarındaki varyansın %66,6'sının zaman faktörü tarafından açıklandığını ortaya koymaktadır. Doktora düzeyinde ise $R^2 = 0,840$ ile açıklayıcılık gücü daha da yükselmekte; zaman faktörünün kadın oranlarındaki toplam varyansın %84'ünü açıkladığı belirlenmiştir. Her iki modelde de $p < 0,001$ anlamlılık düzeyi, bu ilişkilerin istatistiksel olarak son derece güçlü ve rastlantısal olmadığını kanıtlamaktadır. F -istatistikleri (yüksek lisans: 65,88; doktora: 173,86), modellerin genel anlamlılığını teyit etmektedir.

Doktora düzeyinde daha yüksek olan R^2 değeri, akademik kariyerin ileri aşamalarında kadın katılımının daha belirgin ve tutarlı bir artış gösterdiğine işaret etmektedir. Bu bulgu, kadınların yalnızca yüksek lisans programlarına değil, akademik kariyerin en üst basamağı olan doktora programlarına da sistematik biçimde yöneldiğini göstermesi açısından önemlidir. Yıllık artış katsayıları (yüksek lisans: 0,396; doktora: 0,437), her yıl kadın oranının ortalama 0,4 puan arttığını ortaya koymakta ve bu artışın doktora düzeyinde hafifçe daha hızlı seyrettiğini göstermektedir. Bu tutarlı ve öngörülebilir artış, sürecin yapısal bir dönüşümü yansıttığının en güçlü kanıtını oluşturmaktadır. Değişkenler arası ilişkilerin yönü ve gücünü belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Korelasyon Analizi Sonuçları

Test/İlişki	r	p-değeri
Yıl ↔ YL Kadın Oran	0,816	<0,001
Yıl ↔ Doktora Kadın Oran	0,917	<0,001
YL↔ Doktora Kadın Oran	0,926	<0,001

Not. YL = Yüksek Lisans

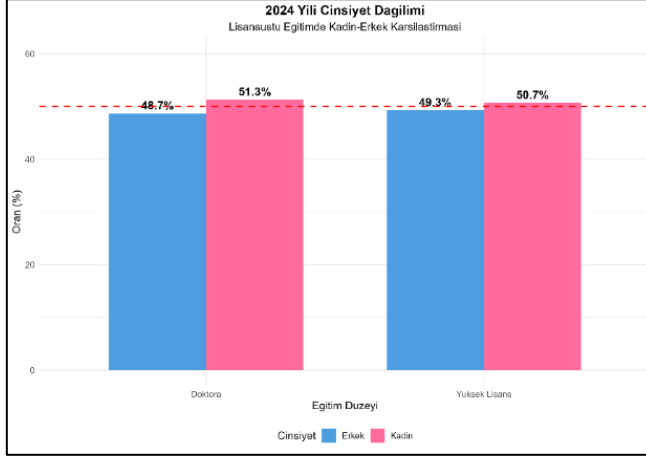
Korelasyon analizi, tüm değişkenler arasında güçlü pozitif ilişkilerin varlığını teyit etmektedir ($r > 0,80$; $p < 0,001$). Yıl ile yüksek lisans kadın oranı arasında $r = 0,816$, yıl ile doktora kadın oranı arasında $r = 0,917$ korelasyon katsayıları, zamanın kadın katılımı üzerinde belirgin bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. En dikkat çekici bulgu, yüksek lisans ve doktora düzeyleri arasındaki $r = 0,926$ korelasyondur. Bu yüksek düzeydeki korelasyon, iki düzeydeki kadın katılımının neredeyse mükemmel bir paralellik içinde seyrettiğini ve bir düzeydeki değişimin diğerini de doğrudan etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, kadın katılımının her iki düzeyde de benzer dinamiklerle ilerlediğini ve sürecin tutarlı bir yapısal dönüşüm karakterine sahip olduğunu göstermektedir. Korelasyon katsayılarının tamamının 0,80'in üzerinde olması, Cohen vd. (2013) sınıflandırmasına göre "çok güçlü ilişki" kategorisinde yer aldığını göstermektedir.

Parite Geçişi ve Cinsiyet Dengesi Dinamikleri

2024 yılı itibarıyla Türkiye'de lisansüstü eğitimde tarihi bir dönüm noktasına ulaşılmıştır: Her iki düzeyde de cinsiyet paritesi eşiği (%50) aşılmış ve kadın çoğunluğu sağlanmıştır. Doktora düzeyi 2023 yılında, yüksek lisans düzeyi ise 2024 yılında bu eşiği geçmiştir. 2024 yılı sonu itibarıyla yüksek lisans düzeyinde

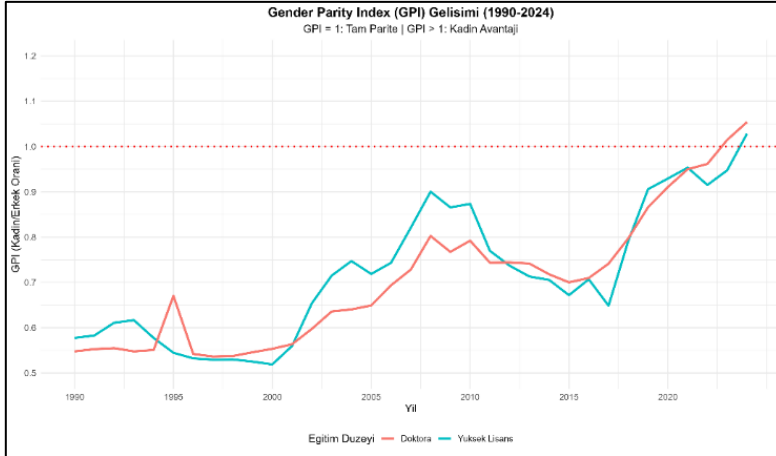
%50,70, doktora düzeyinde %51,31 oranına ulaşılmıştır. 2024 yılı kesit analizi Grafik 4'te sunulmaktadır.

Grafik 4. 2024 Yılı Cinsiyet Dağılımı

Grafik 4, 2024 yılı cinsiyet dağılımını net biçimde ortaya koymaktadır. Yüksek lisans düzeyinde kadın %50,7–erkek %49,3; doktora düzeyinde kadın %51,3–erkek %48,7 dağılımı gerçekleşmiştir. Her iki düzeyde de %50 eşiği aşılarak istatistiksel parite sağlanmıştır. Bu başarı, 35 yıllık süreçte erkek çoğunluğundan kadın çoğunluğuna geçişin tamamlandığını simgelemektedir. Cinsiyet paritesinin değerlendirilmesinde kullanılan temel gösterge olan GPI değerlerinin gelişimi Grafik 5'te yer almaktadır.

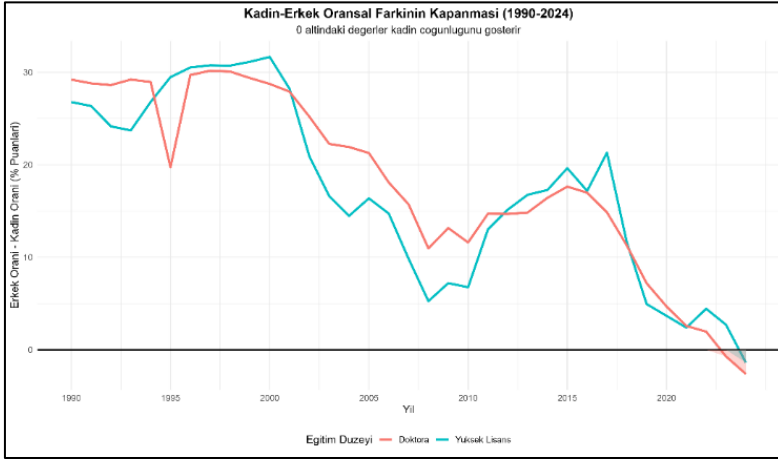
Grafik 5. Gender Parity Index (GPI) Gelişimi (1990-2024)

GPI değerleri, 35 yıllık dönemde ortalama 0,70 civarında seyretmiş; başka bir deyişle, uzun süre erkek öğrenci sayısı kadın öğrenci sayısının yaklaşık 1,4 katı

düzeyinde olmuştur. Ancak 2000'li yıllardan itibaren sistematik bir yükseliş başlamış ve 2023–2024 döneminde parite eşiği ($GPI = 1$) aşılmıştır. 2024 yılında GPI değerleri yüksek lisans düzeyinde 1,028, doktora düzeyinde 1,054 düzeyine yükselmiş ve kadın avantajının sağlandığını göstermiştir. UNESCO'nun (2019) sınıflandırmasına göre 0,97–1,03 arası "parite", 1,03'ün üzeri ise "kadın avantajı" olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, doktora düzeyi açık kadın avantajı kategorisine girmiş, yüksek lisans ise parite eşiğini yeni aşmıştır. GPI'nın 1990 yılından 2024 yılına uzanan yükselişi, cinsiyet eşitsizliğinin kademeli ancak kararlı biçimde kapandığını gösteren en net göstergedir. Cinsiyet farkının kapanma dinamiği Grafik 6'da detaylı biçimde sunulmaktadır.

Grafik 6. Kadın-Erkek Oransal Farkının Kapanması (1990-2024)

1990 yılında +29 puan (erkek lehine) olan oransal fark, her yıl ortalama 0,9 puan kapanarak 2024 yılında -2 puan (kadın lehine) düzeyine gerilemiştir. Grafikteki eğrinin sıfır çizgisini kestiği nokta, cinsiyet paritesinin aşıldığı kritik dönüm noktasını işaret etmektedir. Her iki düzey de 2023–2024 döneminde sıfır çizgisini geçerek kadın çoğunluğuna geçiş yapmıştır. Bu 31 puanlık kapanma (1990: 29 → 2024: -2), Türkiye'de kadınların akademik alanda elde ettiği en önemli kazanımlardan birini temsil etmektedir. Grafikteki istikrarlı ve düzenli kapanma örüntüsü, bu sürecin rastlantısal olmadığını, tersine politika ve toplumsal dönüşümün sistemli etkilerini yansıttığını ortaya koymaktadır.

Gelecek Projeksiyonları ve Sürdürülebilirlik Analizi

Mevcut eğilimin gelecekte nasıl devam edeceğini öngörmek amacıyla 2025–2030 dönemi için projeksiyon modeli geliştirilmiştir. Doğrusal regresyon modeli temel alınarak %95 güven aralığında üretilen öngörüler Tablo 6'da sunulmaktadır.

Tablo 6. 2025-2030 Dönemi Projeksiyonları (%95 Güven Aralığı)

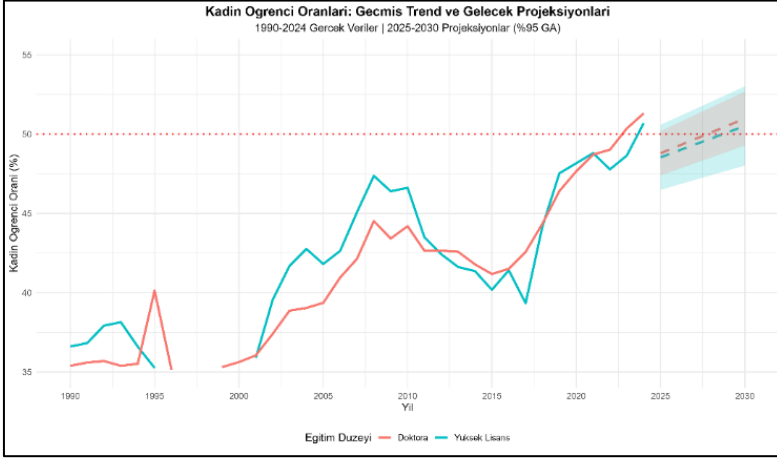
Yıl	YL (%)	YL GA	Doktora (%)	Doktora GA	
2025	48,54	46,49 – 50,59	48,80	47,41 – 50,18	–
2026	48,94	46,80 – 51,07	49,24	47,78 – 50,69	–
2027	49,33	47,11 – 51,56	49,67	48,16 – 51,18	–
2028	49,73	47,41 – 52,05	50,11	48,54 – 51,67	–
2029	50,12	47,72 – 52,53	50,54	48,92 – 52,15	–
2030	50,52	48,03 – 53,01	50,98	49,30 – 52,65	–

Not. YL = Yüksek Lisans; GA = Güven Aralığı.

Projeksiyon analizi, 35 yıllık uzun dönemli eğilim temel alındığında 2030 yılında yüksek lisans düzeyinde %50,52 (GA: 48,03–53,01), doktora düzeyinde %50,98 (GA: 49,30–52,65) oranına ulaşılacağını öngörmektedir. Güven aralıklarının görece dar olması (yaklaşık $\pm 2-3$ puan), projeksiyonların güvenilirliğini artırmaktadır. Beklenen oranların %50'nin hafifçe üzerinde seyretmesi, bir stabilizasyon dönemine girildiğini işaret etmektedir.

2024 yılında gözlenen oranlar (yüksek lisans: %50,70; doktora: %51,31), uzun dönemli regresyon doğrusunun yaklaşık 2,8–2,9 puan üzerinde gerçekleşmiştir. Bu sapma, 2019 sonrası dönemde yaşanan ivmelenmeyi yansıtmaktadır. Gelecek projeksiyonları, olası dalgalanmaların ardından %50 civarında dengeli bir seyrin süreceğini ve parite düzeyinin korunacağını göstermektedir. Bu bulgular, cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının ardından sistemin bir denge noktasına yerleşeceğine işaret etmektedir. Projeksiyon grafiği (Grafik 7), geçmiş eğilim ile gelecek öngörülerini birleştirerek görsel bir perspektif sunmaktadır.

Grafik 7. Kadın Öğrenci Oranları: Geçmiş Trend ve Gelecek Projeksiyonları

Grafik 7, 1990–2024 arası gerçekleşen eğilimi ve 2025–2030 projeksiyonlarını aynı ekseninde göstermektedir. Geçmiş eğilimin doğrusal karakteri, gelecekte de benzer bir seyir izleneceğine güçlü kanıt sağlamaktadır. Projeksiyon eğrilerinin düz ve istikrarlı ilerlemesi, %50'nin üzerinde bir stabilizasyon döneminin başladığını ortaya koymaktadır. Güven aralıklarının dar kalması, 2030 yılına kadar öngörülebilir bir seyir izleneceğini göstermektedir. Bu bulgular, Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma hedefleri (United Nations, 2015) bağlamında toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda uluslararası standartlara uygun bir yol izlediğini ve bu başarının gelecekte de süreceğini teyit etmektedir.

Sonuç olarak, bulgular Türkiye'de lisansüstü eğitimde kadın katılımının 35 yılda belirgin bir dönüşüm yaşadığını, cinsiyet paritesini aşarak kadın çoğunluğuna geçtiğini ve bu başarının 2030 yılına kadar sürdürülebilir olduğunu kapsamlı biçimde ortaya koymaktadır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışma, Türkiye'de lisansüstü eğitimde kadın katılımının 1990–2024 dönemi boyunca gösterdiği yapısal dönüşümü kapsamlı biçimde ortaya koymuştur. Otuz beş yıllık zaman serisi analizi, kadın oranlarının yüksek lisans düzeyinde %36,61'den %50,70'e (14,09 puan; %38,49 artış), doktora düzeyinde %35,39'dan %51,31'e (15,92 puan; %44,98 artış) sistematik yükseliş gösterdiğini kanıtlamaktadır. 2024 yılı itibarıyla her iki düzeyde de cinsiyet paritesi eşiği aşılmış ve GPI değerleri 1'in üzerine çıkmıştır (yüksek lisans: 1,028; doktora: 1,054). İstatistiksel analizler, bu artışın rastlantısal olmadığını güçlü kanıtlarla doğrulamaktadır. Doktora düzeyinde $R^2 = 0,840$ ve yüksek lisans düzeyinde $R^2 = 0,666$ değerleri, zaman faktörünün kadın oranlarını yüksek düzeyde açıkladığını göstermektedir. Her iki modelde de $p < 0,001$ anlamlılık düzeyi,

eğilimlerin sürdürülebilir karakterini istatistiksel kesinlikle teyit etmektedir. Yıllık ortalama artış hızı yüksek lisans düzeyinde 0,41, doktora düzeyinde 0,44 puan olarak hesaplanmıştır.

Kuramsal perspektiften bakıldığında, bulgular Becker'in (1964) insan sermayesi teorisi, Bourdieu'nün (1977) kültürel yeniden üretim teorisi ve Eagly ve Karau'nun (2002) rol uygunluğu teorisini desteklemektedir. Kadınların lisansüstü eğitime yatırım yapma eğilimi ekonomik getiri beklentileriyle artmış, geleneksel habitusun dönüşümü ve akademik rollere ilişkin toplumsal algıların değişimi gözlemlenmiştir. Uluslararası karşılaştırmalar, Türkiye'nin bu alanda kaydettiği başarının küresel öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. OECD ülkelerinde doktora düzeyinde kadın oranı ortalama %48–52 aralığında seyrederken, Türkiye %51,31 ile bu aralığın üst sınırına ulaşmış ve birçok gelişmiş ülkeyi geride bırakmıştır (OECD, 2023). Bu başarı, UNESCO'nun (2020) raporladığı küresel eğilimlerle uyumlu olup Türkiye'yi dünya çapında kadın avantajının gözlemlendiği ülkeler arasına dahil etmektedir.

2030 projeksiyonları, mevcut eğilimin sürdürülebilir olduğunu matematiksel kesinlikle göstermektedir. Yüksek lisans düzeyinde %50,52 ve doktora düzeyinde %50,98 oranına ulaşılması öngörülmektedir. Bu bulgular, Türkiye'nin 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (United Nations, 2015) kapsamında toplumsal cinsiyet eşitliği hedeflerine ulaşmada kaydettiği ilerlemelerin güçlü göstergesidir. Elde edilen başarı, yalnızca sayısal eşitliği değil, aynı zamanda akademik liderlikte kadınların artan görünürlüğü de işaret etmektedir.

Ancak bu başarının sürdürülebilirliği için, sayısal eşitliğin akademik liderlik pozisyonlarına, araştırma üretkenliğine ve uluslararası yayın performansına yansımaları gerekmektedir (Morley, 2013). Alan bazında ayrıştırılmış analizler bu çalışmanın kapsamında yer almamakla birlikte, ilgili literatür özellikle STEM alanlarında kadın temsiline artırılmasının, cinsiyet eşitliğinin tüm disiplinlerde kalıcı hale gelmesi için kritik önem taşıdığına işaret etmektedir (Charles ve Bradley, 2009). Bu nedenle, gelecek araştırmaların alan bazında karşılaştırmalı analizler yapması önerilmektedir.

ÖNERİLER

Bu çalışmanın bulguları doğrultusunda, politika yapıcılar için şu öneriler sunulmaktadır: STEM alanlarında kadın temsiliini artırmak için burs, mentorluk ve rol model programlarının geliştirilmesi; akademik liderlik pozisyonlarında cinsiyet dengesinin kurumsal politikalarla desteklenmesi; elde edilen başarının tüm disiplinlerde sürdürülebilir kılınması için stratejik planların oluşturulması gerekmektedir.

Gelecek araştırmalar için şu konuların ele alınması önerilmektedir: Alan bazında karşılaştırmalı analizlerin yapılması (özellikle STEM alanları ile diğer disiplinlerin karşılaştırılması), bölgesel ve üniversite türü farklılıklarının incelenmesi, nitel yöntemlerle kadınların deneyimlerinin araştırılması, paritenin akademik liderlik ve bilimsel üretkenliğe etkilerinin değerlendirilmesi ve akademik kariyer ilerlemesinin boylamsal olarak izlenmesi faydalı olacaktır.

Sonuç olarak, Türkiye'nin lisansüstü eğitimde elde ettiği bu başarı, 35 yıllık kararlı politikaların ve toplumsal dönüşümün ürünü olup küresel düzeyde örnek teşkil edecek bir model niteliği taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Becker, G. S. (1964). Human capital: A theoretical and empirical analysis with special reference to education. University of Chicago Press.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511812507>
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). Greenwood Press.
- Charles, M., & Bradley, K. (2009). Indulging our gendered selves? Sex segregation by field of study in 44 countries. *American Journal of Sociology*, 114(4), 924–976. <https://doi.org/10.1086/595942>
- Cohen, J., Cohen, P., West, S. G., & Aiken, L. S. (2013). *Applied multiple regression/correlation analysis for the behavioral sciences* (3rd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203774441>
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241–1299. <https://doi.org/10.2307/1229039>
- Creswell, J. W. (2014). Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches (4th ed.). Sage Publications.
- DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1983). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American Sociological Review*, 48(2), 147–160. <https://doi.org/10.2307/2095101>
- Eagly, A. H., & Karau, S. J. (2002). Role congruity theory of prejudice toward female leaders. *Psychological Review*, 109(3), 573–598. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.109.3.573>
- Field, A. (2018). Discovering statistics using IBM SPSS Statistics (5th ed.). Sage Publications.
- Montgomery, D. C., Jennings, C. L., & Kulahci, M. (2015). *Introduction to time series analysis and forecasting* (2nd ed.). Wiley.
- Morley, L. (2013). *Women and higher education leadership: Absences and aspirations*. Leadership Foundation for Higher Education.
- Nussbaum, M. C. (2011). *Creating capabilities: The human development approach*. Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674061200>
- OECD. (2023). *Education at a glance 2023: OECD indicators*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/e13bef63-en>
- R Core Team. (2023). *R: A language and environment for statistical computing* (Version 4.4.1) [Computer software]. R Foundation for Statistical

Computing. <https://www.R-project.org/>

Razali, N. M., & Wah, Y. B. (2011). Power comparisons of Shapiro-Wilk, Kolmogorov-Smirnov, Lilliefors and Anderson-Darling tests. *Journal of Statistical Modeling and Analytics*, 2(1), 21–33.

Sen, A. (1999). *Development as freedom*. Oxford University Press.

UNESCO. (2019). *Global education monitoring report 2019: Gender report – Building bridges for gender equality*. UNESCO Publishing. <https://doi.org/10.54676/QTBO2301>

UNESCO. (2020). *Global education monitoring report 2020: Inclusion and education – All means all*. UNESCO Publishing. <https://doi.org/10.54676/jjnk6989>

United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development* (A/RES/70/1). <https://sdgs.un.org/2030agenda>

TÜRK SİYASİ TARİHİNDE GENEL VE YEREL SEÇİMLERDE KADININ YERİ

Dilay Nakış¹

ÖZET

Türkiye’de kadınların siyasal temsili, erken Cumhuriyet döneminde kazanılan haklara rağmen tarihsel olarak dalgalı bir gelişim seyri göstermiştir. Bu çalışma, kadınların siyasal yaşamdaki görünürlüğünü belirleyen yapısal, kültürel ve kurumsal dinamikleri bütüncül bir perspektifle ele almaktadır. Türkiye’de kadınların genel ve yerel seçimlerdeki siyasal temsiline ilişkin tarihsel süreci toplumsal cinsiyet perspektifiyle değerlendirmeyi amaçlanmaktadır. Türk kültür tarihinde devlet yönetiminde etkin roller üstlenen kadınların, modern dönemde siyasal temsilde gerileme yaşaması önemli bir çelişki olarak ortaya çıkmaktadır. Cumhuriyet’in 1930’lardan itibaren kadınlara tanıdığı seçme ve seçilme hakları Türkiye’yi dönemin pek çok ülkesinin önüne geçirmiş olsa da temsil oranları uzun yıllar düşük seviyelerde seyretmiştir. 1935 genel seçimlerinde kadınların TBMM’deki oranı %4.5 iken çok partili hayata geçişle birlikte bu oran %1’in altına düşmüş ve 1980’lere kadar düşük düzeyde kalmıştır. 2000 sonrası dönemde kadın kotası, sivil toplum baskısı ve parti tüzüklerindeki reformlarla parlamentodaki oran 2023’te %20.1’e yükselmiştir. Buna karşın yerel yönetimlerde kadın belediye başkanı oranı hâlâ %3’ün altında olup muhtarlıkta bile ancak %2 düzeyine ulaşılabilmiştir. Bulgular, yasal hakların temsil artışı için tek başına yeterli olmadığını; parti içi aday belirleme mekanizmaları, seçilebilir sıralar ve ataerkil siyasal kültürün belirleyici olduğunu göstermektedir. Çalışma, eşit temsile ulaşılabilmesi için kota, fermuar sistemi ve kurumsal teşviklerin güçlendirilmesi gerektiği sonucuna varmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadın temsili, Seçimler, Siyasal katılım.

¹ Dr. Türk Dili ve Edebiyatı & Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Bilim Uzmanı. Ankara/Türkiye, dilaynakis.16@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4187-1569> .

Uluslararası Kadın ve Ailenin Güçlenmesi Sempozyumu (22-24 Ekim 2025)’nda bildiri olarak sunulmuştur

GİRİŞ

Türk kültür tarihinde kadın, Türkistan coğrafyasındaki Türk topluluklarından itibaren kamusal alanda ve yönetimde aktif roller üstlenmiş, hatun unvanıyla devlet yönetiminde söz sahibi olmuştur. Buna rağmen modern dönemde siyasal temsildeki gerileme, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında dikkate değer bir çelişki olarak görülmektedir. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Türk kadını, siyasal haklarını kademeli olarak kazanmış; 1930'da belediye seçimlerine katılma, 1934'te ise milletvekili seçme ve seçilme hakkına sahip olmuştur. Bu gelişmeler, Türkiye'yi kadınlara tam siyasal hak tanıyan ilk ülkelerden biri yapmıştır; ancak yasal düzenlemeler kadınların siyasete katılımını garanti etse de toplumsal, kültürel ve yapısal engeller siyasal temsil oranlarını sınırlı tutmuştur. Genel seçimlerde ilk kadın milletvekilleri 1935'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmiştir. O dönemde %4.6 olan kadın temsil oranı, ilerleyen yıllarda dalgalı bir seyir izlemiştir. 2000'li yıllardan itibaren artış gözlenirse de 2023 genel seçimlerinde kadın milletvekili oranı yaklaşık %20 civarında kalmıştır. Bu durum kadınların ulusal düzeydeki karar alma mekanizmalarına erişimde hâlâ önemli bir temsil açığı bulunduğunu göstermektedir. Yerel seçimler, kadınların siyasi hayata katılımında daha sınırlı bir görünürlük sergilemektedir. Türkiye'de kadın belediye başkanı oranı tarihsel olarak %3'ün altında seyretmiş; belediye meclislerinde ise kadın temsili genellikle %10-15 aralığında kalmıştır. Yerel düzeydeki bu düşük oran, yerel yönetimlerde karar alma süreçlerinin hâlâ ağırlıklı olarak erkekler tarafından şekillendirildiğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak Türkiye'de kadınlar yasal olarak eşit siyasal haklara sahip olsa da temsil oranlarındaki düşüklük, siyasal kültür, parti yapıları ve toplumsal cinsiyet normlarının etkisiyle açıklanabilir. Kadın kotası, eğitim ve siyasi danışmanlık programları gibi uygulamalar hem genel hem de yerel seçimlerde kadınların siyasal yaşama daha etkin katılımını destekleyecek önemli araçlar olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türk siyasi tarihinde kadınların genel ve yerel seçimlerdeki temsil düzeylerini, tarihsel süreç ve kültürel bağlam içinde inceleyerek mevcut durumun değerlendirilmesini sağlamaktır.

YÖNTEM

Kadınların siyasal yaşama katılımı, demokratik rejimlerin kapsayıcılığını ölçmede başat göstergelerden biridir. Türkiye, 1930'larda kadınlara belediye, muhtarlık ve parlamento düzeylerinde seçme-seçilme hakkı tanıyarak dönemin birçok ülkesinin önüne geçmiş olmasının rağmen temsil oranları tarihsel süreç içerisinde dalgalı bir seyir sergilemiştir. Bu bildiri, 1930'lardan günümüze kadınların genel (milletvekilliği) ve yerel (belediye başkanlığı ve muhtarlık) seçimlerdeki adaylık ve seçilme/temsiliyet oranlarını karşılaştırmalı biçimde ele almakta; TÜİK ve YSK istatistikleri ile hakemli araştırmalardan yararlanarak

dönemsel eğilimleri çözümlemektedir. Çalışmada tarihsel analiz yöntemi kullanılmış; Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri, Yüksek Seçim Kurulu (YSK) istatistikleri ve önceki akademik çalışmalar taranarak nitel bir değerlendirme yapılmıştır.

BULGULAR

Türkiye’de kadınlar sırasıyla 1930’da belediye, 1933’te muhtarlık, 1934’te milletvekili seçimlerine katılma ve aday olma haklarını elde etmiştir. 1935 genel seçimleri, kadınların ilk kez TBMM’de temsil edildiği bir eşik olup erken Cumhuriyet reformlarının doğrudan çıktısıdır; ancak izleyen on yıllarda parti pratikleri, seçim sistemi ve toplumsal cinsiyet normları nedeniyle kadınların hem aday listelerindeki yeri hem de seçilme olasılıkları sınırlı kalmıştır.

1930: Kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı tanındı.

1933: Muhtar seçme ve seçilme hakkı verildi.

1934: Milletvekili seçme–seçilme hakkı kabul edildi.

1935: TBMM’ye ilk kez 18 kadın milletvekili (%4.5) girdi (TÜİK, 2011).

Bu reformlar Türkiye’yi dönemine göre öncü kılmış; fakat sonraki on yıllarda kadınların parlamentodaki oranı uzun süre %5’in altında kalmıştır (Şahin, 2022).

1) 1930–1950: Tek Parti Yılları

Erken Cumhuriyet’in kurumsal desteğiyle 1935’te kadın milletvekili sayısı tarihsel bağlama göre dikkat çekici bir düzeye ulaşmıştır. Bununla birlikte 1939 ve 1943 seçimlerinde sayılar aynı düzeyde seyretmiş, 1946’da çok partili hayata geçiş ile kadın temsil oranı belirgin biçimde gerilemiştir. Yerelde ise belediye meclis üyeliklerinde sınırlı ilerleme görülürken belediye başkanlığı kadınlar için istisnai bir alandı; muhtarlıkta da münferit örnekler dışında yaygınlaşma olmamıştır.

Adaylık boyutunda ise tek parti döneminde merkezî belirleme mekanizmaları kadın aday çıkarılmasına imkân tanısa da bu tercihler süreklilik göstermemiş; 1946’dan itibaren rekabetçi listelerde kadınlar daha arka sıralara itilmiştir.

1930–1950: Tek Parti Dönemi

1935 seçimlerinde kadın oranı: %4.5 (18/399).

1939: 16 kadın (%3.7).

1943: 16 kadın (%3.5).

1946: Çok partili ilk seçimde 9 kadın (%1.9) (TÜİK, 2011).

Yerel seçimlerde 1930'larda belediye meclislerinde birkaç kadın yer aldı; ilk kadın muhtar Gül Esin (1933), ilk kadın il belediye başkanı ise Müfide İlhan (1950) oldu.

2) 1950–1980: Çok Partili Düzen ve Askerî Müdahaleler

1950 seçimleri parlamentoda kadın temsiline tarihsel diplerinden birini doğurmuştur. 1950'ler ve 1960'lar boyunca kadın milletvekili oranları %1'in altı-civarında dalgalanmış; 1970'lerde de tablo köklü biçimde değişmemiştir. Bu dönemde partilerde kurumsal kota veya fermuar (sıralı) uygulamalar bulunmadığından kadın adaylar çoğunlukla seçilmesi güç sıralarda konumlandırılmıştır.

Yerel seçimlerde de belediye başkanlıklarında kadın sayısı son derece sınırlı kalmış, bazı merkezlerde tekil başarılar (ör. 1960'lar sonunda birkaç kentte) görülse de genel resim erkek egemenliğini korumuştur. Muhtarlık kurumu da benzer biçimde erkek yoğun yapısını sürdürmüştür.

1950–1980: Çok Partili Dönem

Kadınların meclisteki oranı dramatik biçimde düştü:

1950: 3 kadın (%0.6).

1954: 4 kadın (%0.7).

1957: 8 kadın (%1.3).

1961: 3 kadın (%0.7).

1965: 8 kadın (%1.8).

1969: 5 kadın (%1.1).

1973: 6 kadın (%1.3).

1977: 4 kadın (%0.9) (TÜİK, 2011).

Yerel seçimlerde 1968'de Leyla Atakan'ın İzmit belediye başkanı seçilmesi gibi örnekler olsa da kadın belediye başkanı sayısı yok denecek kadar azdı (Uçar, 2024).

3) 1980–2000: 12 Eylül Sonrası Yeniden Yapılanma

1983 seçimleri, kapalı liste koşullarında dahi kadın temsiline görece bir sıçrama yaratmış; ancak 1987'de tekrar gerileme yaşanmıştır. 1990'lar, kadın sivil toplum kuruluşlarının (ör. KA.DER) görünürlüğü, AB uyum söylemi ve kamuoyundaki tartışmalar sayesinde kademeli artışın başladığı dönemdir. 1995

ve özellikle 1999 seçimleri, 1935'teki sayısal eşğin aşılması bakımından simgeseldir.

Adaylık boyutunda 1990'ların ikinci yarısında büyük partiler daha fazla kadın adayı listeye dâhil etse de seçilebilir sıralar sınırlı kaldığından temsil artışı kontrollü ve yavaş ilerlemiştir.

1980–2000: Yeniden Yapılanma

1983: 12 kadın (%3.0).

1987: 6 kadın (%1.3).

1991: 8 kadın (%1.8).

1995: 13 kadın (%2.4).

1999: 23 kadın (%4.2) (TÜİK, 2011).

Bu artış, kadın sivil toplum kuruluşlarının baskısı ve kota tartışmalarıyla ilişkilidir (Şahin, 2022).

Yerel seçimlerde ise 1989–1999 aralığında belediye başkanlıklarında istisnai kadın başarıları görülmüş; ancak toplam içindeki pay çok düşük kalmıştır. 2000'e gelindiğinde yerel yürütme makamları hâlâ belirgin biçimde erkek ağırlıklıdır. Yerel seçimlerde 1989–1999 arasında birkaç ilçe ve küçük il belediyesinde kadın başkan seçildi; fakat oran %1'in altında kaldı (Uçar, 2024).

4) 2000–Günümüz: Kurumsal Eşikler, İttifaklar ve Yeni Sistem

2000'ler kadın temsilde ivmelenmeye sahne olmuş; 2007'de parlamentodaki kadın oranı tarihsel olarak ilk kez %10 bandına yaklaşmış, 2011'de orta-çift hanelere (~%14) çıkmıştır. Bunda bazı partilerin tüzüklerine kadın kotası eklemesi, özellikle sol–yeşil çizgide yüksek kadın oranlı listeler ve Kürt siyasi hareketinin eşit temsile dayalı örgütlenme pratikleri etkili olmuştur. 2018'le birlikte 600 sandalyeli Meclis düzenine geçilmesi ve 2023 seçimlerinde kadınların ~%20 seviyesini aşması, nicel açıdan tarihi bir eşiği ifade eder.

2000–Günümüz: Yeni Yüzyılda Kadın Temsili

2002: 24 kadın (%4.4).

2007: 50 kadın (%9.1).

2011: 79 kadın (%14.4).

2015 (Haziran): ~98 kadın (%17.8).

2018: ~104 kadın (%17.4).

2023: 121 kadın (%20.1) – Cumhuriyet tarihinin en yüksek oranı (TBMM,

2023).

Yerel seçimlerde 2004–2019 yerel seçim dizisinde kadın belediye başkanlarının sayısı artsa da toplam içinde %2–3 bandında kalmıştır. Büyükşehirlerde kadın başkan sayısı sınırlıdır; il/ilçe/belde dağılımında bölgeler arası farklılaşma belirgindir. Muhtarlıkta ise 2014 sonrası görünür bir artış yakalanmıştır; yine de toplam muhtar içinde kadınların payı düşük tek haneli oranlardadır. Yerelde:

- 2019 seçimlerinde 30 büyükşehirden 3’ünü kadınlar kazandı (Aydın, Gaziantep, Van).
- Ülke genelinde toplam 38 kadın belediye başkanı (%2.7) görev aldı.
- Belediye meclis üyelerinin %11’i, il genel meclis üyelerinin %3’ü kadınlardan oluştu (KA.DER, 2019).
- Muhtar sayısı 2014’te 674 iken (%1.3), 2019’da 1071’e (%2) çıktı; 2022’de 1120’ye ulaştı (Bianet, 2022).

Karşılaştırmalı Bulgular: Adaylık ve Seçilme Oranları

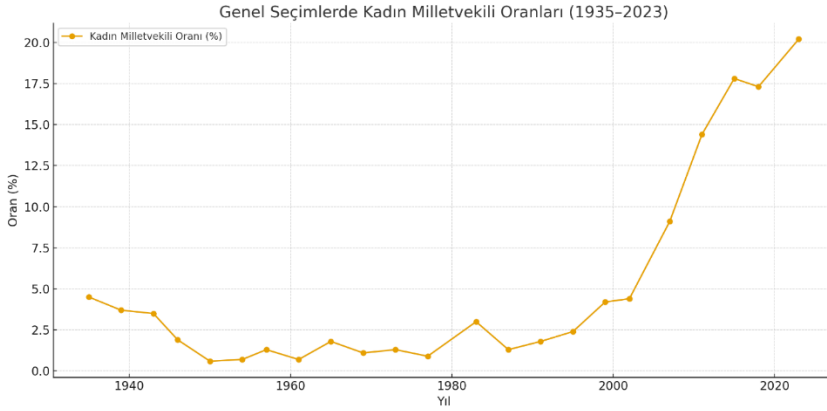
Adaylık oranları: 1950-80 aralığında kadın adaylar ya hiç gösterilmemiş ya da liste sonlarına konumlandırılmıştır. 1990’ların sonundan itibaren adaylık payı yükselmiş; 2000’lerde kimi partiler %25-%50 bandında hedefler/kotalar benimsemiştir. Uygulamada ise “seçilebilir sıra” problemi sürmüş, de jure kota-de facto sıralama gerilimi temsil artışını sınırlamıştır.

Seçilme/temsiliyet oranları: TBMM’de kadın oranı 1935’teki %4-5 eşiğinden 2007’de ~%9, 2011’de ~%14, 2023’te ~%20 seviyesine yükselmiştir. Yerelde belediye başkanlıklarında artış sınırlı kalmış; belediye meclislerinde iki haneli, il genel meclislerinde ise düşük tek haneli oranlar gözlenmiştir. Muhtar sayılarında artış olmasına rağmen kadın oranı toplam içinde düşük düzeydedir.

Kurumsal araçlar ve siyasal fırsat yapıları: Kadın kotası, fermuar sistemi, kamu finansmanı teşvikleri ve ittifak–liste mühendisliği (özellikle 2018 sonrasında) kadın temsili lehine fırsat pencereleri üretmiştir. Bununla birlikte parti içi aday belirleme süreçlerinin merkezileşmiş hiyerarşik niteliği ve yerel siyaset ağlarının erkek egemenliği, dönüşümü yavaşlatan başlıca iki etkidir.

Tablo 1. Genel Seçimlerde Kadın Milletvekili Verileri

Yıl	Kadın Milletvekili	Toplam Milletvekili	Oran (%)
1935	18	399	4.5
1939	16	435	3.7
1943	16	455	3.5
1946	9	465	1.9
1950	3	487	0.6
1954	4	541	0.7
1957	8	610	1.3
1961	3	450	0.7
1965	8	450	1.8
1969	5	450	1.1
1973	6	450	1.3
1977	4	450	0.9
1983	12	399	3.0
1987	6	450	1.3
1991	8	450	1.8
1995	13	550	2.4
1999	23	550	4.2
2002	24	550	4.4
2007	50	550	9.1
2011	79	550	14.4
2015	98	550	17.8
2018	104	600	17.3
2023	121	600	20.2

1935 seçimlerinde kadınların TBMM'deki oranı %4.5 iken bu düzey uzun yıllar aşılammıştır. 1946'da oran %1.9'a düşmüş; 1950–1980 arasında %1'in altına sıkışmıştır. Bu durum çok partili hayata geçişin kadın temsili artırarak yerine zayıflattığını göstermektedir. 1983 sonrası veriler, 12 Eylül sonrası yeniden yapılanmanın kadınlar için sınırlı bir fırsat sunduğunu ortaya koymaktadır: 1983'te %3.0'a yükselen temsil, 1987'de %1.3'e gerilemiştir. 1990'ların ikinci yarısında artış eğilimi belirginleşmiş, 1999'da %4.2 ile 1935 düzeyi aşılmıştır.

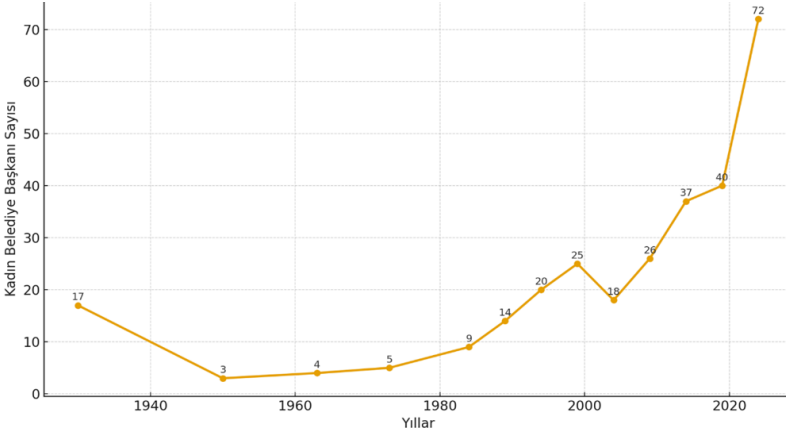
2000 sonrası dönemde ivme hızlanmıştır: 2007'de %9.1, 2011'de %14.4, 2015'te %17.8 ve 2018'de %17.4 olan oran, 2023 seçimlerinde %20.1'e ulaşmıştır. Bu artış hem kadın hareketlerinin baskısı hem de partilerin kota uygulamaları ve ittifak sisteminin etkisiyle gerçekleşmiştir; ancak bu düzey, nüfustaki %50 kadın oranı ile kıyaslandığında “yetersiz temsil” sorununun devam ettiğini göstermektedir.

Genel seçimlerdeki genel durum Türkiye'de kadınların siyasal temsiline ilişkin dalgalı; fakat uzun vadede artış yönlü bir seyir sergilendiğini ortaya koymaktadır. 1935'in ardından gelen uzun durgunluk, 2000 sonrası bir ivme ile aşılmıştır; ancak veriler, kadınların Meclis'te halen erkeklere kıyasla ikincil konumda olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Yerel Seçimlerde Kadın Belediye Başkanı ve Muhtar Verileri

Yıl	Kadın Belediye Başkanı	Toplam Belediye Başkanı	Kadın Muhtar	Toplam Muhtar	Belediye Başkanı Oranı (%)	Muhtar Oranı (%)
1930	1	1.800	0	30.000	0.06	0.0
1950	1	2.400	1	35.000	0.04	0.0
1968	1	2.800	2	37.000	0.04	0.01
2004	18	3.225	250	50.000	0.56	0.5
2009	26	2.948	400	50.000	0.88	0.8
2014	37	1.397	674	50.285	2.65	1.34
2019	38	1.389	1071	50.000	2.74	2.14
2024	40	1.389	1120	50.000	2.88	2.24

Yerel seçimlerde kadınların temsil düzeyi genel seçimlere kıyasla çok daha düşük kalmıştır. 1930–1968 arasında yalnızca sembolik birkaç kadın belediye başkanı çıkmış; 2004’te 18 kadın belediye başkanına ulaşılmıştır. 2014’te 37’ye, 2019’da 38’e yükselen sayı, toplam belediye başkanlarının ancak %2.7’sine karşılık gelmektedir.

Şekil 1. Türkiye Siyasi Tarihinde Yerel Seçimlerde Seçilen Kadın Belediye Başkanları (1930-2024)

Son yerel seçimde -31 Mart 2024- 81 kentin 11'inde kadın belediye başkanları seçilmiştir. Kadın belediye başkanı çıkaran büyükşehirler Aydın, Diyarbakır, Eskişehir, Gaziantep ve Tekirdağ oldu. Afyonkarahisar, Ağrı, Batman, Bilecik, Edirne ve Siirt'te de seçimleri kadın adaylar kazanmıştır. Türkiye genelinde 922 ilçenin 61'inde de kadın belediye başkanları seçilerek görevlerine başlamıştır.

Bölgesel farklılıklar dikkat çekicidir: Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da, özellikle Kürt siyasi hareketinin eş başkanlık uygulamasıyla daha fazla kadın başkan seçilirken Karadeniz ve Akdeniz'de kadın temsil oranı yok denecek kadar düşüktür. Belediye başkanlığı düzeyinde kadınların oranının %3'ün altında seyretmesi, yerel siyasetin hâlâ büyük ölçüde erkek egemen olduğunu göstermektedir. Bu tablo, kadınların ulusal düzeyde elde ettiği görece kazanımların yerelde yansımadığını ortaya koymaktadır.

Muhtarlık verileri ise kadınların yereldeki en zayıf temsil alanına işaret etmektedir. 2014'te 674 kadın muhtar (%1.3) varken 2019'da bu sayı 1071'e (%2) çıkmış, 2022'de 1120'ye ulaşmıştır. Oransal artış dikkat çekici olsa da toplam 50 bin civarındaki muhtar içinde kadınların sayısının hâlâ az olduğu görülmektedir. Kentlerde nispeten daha yüksek oranlar göze çarpmaktadır. İstanbul'da 2019 sonrası kadın muhtar oranı %20'ye ulaşırken birçok kırsal ilde hiç kadın muhtar bulunmamaktadır. Muhtarlıkta artış eğilimi olsa da kadınların siyasal karar alma mekanizmalarının en taban düzeyinde bile düşük temsil edilmesi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin güçlü bir göstergesidir.

Tüm verilerde net olarak görülmektedir ki 1950-1980 arasında oranlar %1'in altında kalmaktadır. 2007'den itibaren Meclis'te ciddi bir yükseliş eğrisi başlamış; ancak yerelde ise kadın belediye başkanı ve muhtar oranları hâlâ çok düşük düzeydedir. Tabloların bütününe bakıldığında Türkiye'de kadınların siyasal temsili genel seçimlerde görece artış, yerel seçimlerde durağanlık ve düşük oranlar şeklinde özetlenebilir:

- TBMM'de kadın oranı 2023 itibarıyla %20.1'e ulaşmıştır.
- Belediye başkanlıklarında oran %2.7 düzeyinde kalmıştır.
- Muhtarlıklarda kadınların oranı %2'ye yükselmiş ama hâlâ çok düşüktür.

Bu veriler, kadınların siyasal haklarının erken kazanılmış olmasına rağmen, temsilin toplumsal ve kurumsal engeller nedeniyle uzun süre geri planda kaldığını göstermektedir. Akademik literatürün de vurguladığı gibi Türkiye'de kadınların siyasetteki görünürlüğü yasal hakların ötesinde parti içi mekanizmalar, kültürel normlar ve seçmen davranışları tarafından belirlenmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Veriler, yasal hakların tek başına yeterli olmadığını; parti içi kurumsallaşma, aday belirleme süreçlerinin şeffaflığı, seçilebilir sıraların cinsiyete duyarlı dağıtımı ve toplumsal cinsiyet normlarının dönüşümü olmaksızın kalıcı sıçrama üretmenin güç olduğunu göstermektedir. Literatürde sık vurgulanan “sembolik temsil/yetersiz temsil” ikiliği, Türkiye deneyiminde uzun süre baskın kalmıştır. 2000’lerdeki nicel artış, özellikle farklı ideolojik yelpazeden partilerin kurumsal taahhütleri, STK’ların izleme–savunuculuk baskısı ve ittifak sisteminin yarattığı yeni fırsat yapılarıyla mümkün olmuştur.

Veriler, 1935’te elde edilen %4.5’lik temsil oranının uzun yıllar aşılamadığını, ancak 2000’lerle birlikte artış eğilimine girdiğini göstermektedir. 2023’te %20 eşliğine ulaşılması önemli bir gelişmedir; buna rağmen kadınların parlamentodaki payı nüfus oranlarının oldukça gerisindedir. Yerel düzeydeki tablo ise çok daha geridir; kadın belediye başkanlarının oranı %3’ün altındadır.

Sorunun temelinde aday listelerinde seçilebilir sıralarda kadınlara yeterince yer verilmemesi ve siyasal kültürün ataerkil kalıpları yatmaktadır (Şahin, 2022). Bu nedenle kota uygulamalarının yasal zeminde güçlendirilmesi, fermuar sisteminin hayata geçirilmesi ve hazine yardımlarının kadın aday oranına bağlanması önerilmektedir.

Politika Önerileri

- Zorunlu fermuar sistemi: Ulusal ve yerel seçimlerde 1 kadın 1 erkek şeklinde dönüşümlü sıralama zorunluluğu, “kota var ama seçilebilir sırada değil” sorununu bertaraf eder.
- Hazine yardımı koşulluluğu: Parti listelerinde kadın aday oranı ve seçilebilir sıralarda kadın payı belirli eşiklerin üzerine çıktığında artırımlı kamu finansmanı ve reklam–yayın süresi teşviki verilebilir.
- Yerel için pozitif ayrımcılık: Büyükşehir ve il düzeyinde en az bir adayın kadın olması ve ilçe/belde ölçeğinde bölgesel dağılıma göre asgari kadın aday zorunlulukları getirilebilir.
- Aday havuzu ve kapasite programları: Partilerin sürekli çalışan kadın aday havuzları, kampanya–iletişim–finansman eğitimleri ve danışmanlık ağıları kurumsallaştırılmalıdır.
- Veri şeffaflığı: TÜİK, YSK partiler düzeyinde cinsiyete göre adaylık/sonuç verilerinin mikro düzeyde, makinece okunabilir biçimde açık veri olarak paylaşımı, izleme ve araştırmayı güçlendirir.
- Yerelde bakım ve güvenlik altyapısı: Yerel siyasete girişin önündeki

zaman–bakım emeği ve güvenlik engellerini azaltacak kreş, bakım merkezleri ve güvenli kampanya rehberleri, kadın adayların yarışabilirliğini artırır.

Son olarak Türkiye’de kadınların temsili parlamentoda orta-çift haneli, yerel yürütmeye düşük tek haneli düzeylere gelmiş; ancak nüfus içindeki %50 paya yaklaşmak için daha yapısal, bağlayıcı ve uygulamada denetlenebilir mekanizmalara ihtiyaç sürmektedir.

SONUÇ

Türkiye’de kadınların siyasal temsiline ilişkin veriler, tarihsel olarak dalgalı; fakat uzun vadede artış yönlü bir eğilim göstermektedir. 1930’larda dünyaya öncülük eden yasal düzenlemelerle elde edilen kazanımlar, çok partili hayata geçişle birlikte gerilemiş ve 1950-1980 arasında kadınların hem adaylık hem de seçilme oranları %1’in altına sıkışmıştır. 1980 sonrası dönemde ise özellikle 1990’lardan itibaren kadın kuruluşların, uluslararası normların ve toplumsal taleplerin etkisiyle sınırlı bir yükseliş gözlenmiştir. 2000’ler, bu ivmenin kurumsal araçlarla (kadın kotası, fermuar sistemi, sivil toplum baskısı) desteklenerek hız kazandığı bir dönem olmuştur. Nitekim 2023 genel seçimlerinde kadınların Meclis’teki oranı %20.1’e ulaşmış ve bu, Cumhuriyet tarihindeki en yüksek seviyeyi temsil etmiştir.

Yerel seçimlerde ve yönetimlerde ise tablo oldukça farklıdır. Belediye başkanlıklarında kadınların oranı %3’ün altında kalmakta; belediye meclislerinde ise %10-15 bandını aşamamaktadır. Muhtarlık kurumunda ise son yıllardaki artışa rağmen kadınların oranı ancak %2 civarındadır. Bu bulgular, kadınların ulusal parlamentoda görece daha görünür hale gelmesine rağmen yerel siyasal karar alma süreçlerinde hâlâ düşük düzeyde temsil edildiğini ortaya koymaktadır.

Türkiye’de kadınların siyasal temsili tarihinde tarihsel olarak yavaş ama istikrarlı bir artış gözlenmektedir. 1930’larda dünyaya öncülük eden yasal düzenlemelere rağmen kadınların etkin temsili 2000’lerin ikinci yarısında ivme kazanmıştır. 2023 seçimleriyle ulaşılan %20’lik oran, eşit temsil hedefine yaklaşmak için önemli bir basamaktır; ancak yerel yönetimlerdeki düşük oranlar ve parti listelerinde kadın adayların konumlandırılması halen aşılması gereken temel engellerdir.

Nitekim Türkiye’de kadınların siyasal temsiline ilişkin temel sorun, yasal haklarla fiili temsil arasındaki uçurumdur. Bu uçurum, parti içi aday belirleme süreçlerinde kadınlara seçilebilir sıralarda yeterli yer verilmemesi, siyasal kültürün erkek egemen kalıpları ve yerel siyasetteki ataerkil ağların etkisiyle sürmektedir. Kadınların temsil oranlarını artırmaya yönelik kota, fermuar sistemi, hazine yardımı koşulları ve kapasite geliştirme programları gibi öneriler, bu yapısal engelleri aşmak için kritik öneme sahiptir.

Sonuç olarak 2023 seçimleriyle ulaşılan %20’lik temsil oranı, kadınların siyasal yaşamda giderek daha fazla yer aldığını göstermekte; ancak eşit temsile ulaşmak için daha kapsayıcı, bağlayıcı ve denetlenebilir mekanizmaların hayata geçirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Yerel yönetimlerdeki düşük oranlar dikkate alındığında kadınların yalnızca ulusal düzeyde değil, tabandan tavana tüm karar alma mekanizmalarında etkin bir şekilde yer alması, demokratik katılım ve toplumsal cinsiyet eşitliği açısından vazgeçilmezdir.

KAYNAKÇA

- Bianet. (2022, 25 Ekim). *Türkiye'yi yöneten muhtarların 49 bini erkek, 1120'si kadın*. <https://bianet.org>
- KA.DER. (2019). *2019 Yerel Seçimlerinde Kadın Temsili Raporu*. Kadın Adayları Destekleme Derneği.
- Şahin, Z. (2022). Türkiye'de seçimlerin cinsiyeti: 1935–2018 milletvekili seçimleri ve kadın temsili. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (29), 73-96.
- TBMM. (2023). 28. Dönem Milletvekili Seçim Sonuçları. Türkiye Büyük Millet Meclisi.
- TÜİK. (2011). *Seçim Yılı ve Cinsiyete Göre Milletvekili Sayısı ve Oramı, 1935–2011*. Türkiye İstatistik Kurumu.
- Uçar, N. (2024, 19 Ekim). 90 yılda sadece 150 kadın belediye başkanı oldu. *Kısa Dalga*. <https://kisadalga.net>

KADIN DOSTU KENTLER, İKLİM KRİZİ VE KATILIMCILIK: 2010–2024 ULUSLARARASI LİTERATÜRDE BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ

Eda Kaya¹, Ayşe Nazıkar Karahan², Sedat Kaya³

ÖZET

Kentleşme ve iklim krizi, 21. yüzyılın en önemli toplumsal ve çevresel sorunları arasında yer almaktadır. Kadınların şehir planlaması, iklim politikalarındaki karar alma süreçlerine sınırlı katılımı, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştirmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle kadınlar, ev içi sorumlulukların yanı sıra çocuk, yaşlı ve hasta bakımını üstlenmekte; ücretli bir işte çalışsalar dahi bu yükümlülükleri sürdürmektedir. Bu durum, kadınların kentsel yaşamda dezavantajlı bir konumda yer almalarına neden olmaktadır. Kadın dostu kent yaklaşımı, kadınların kentin tüm alanlarında güvenli, erişilebilir ve ihtiyaçlarına duyarlı biçimde yer alabilmelerini amaçlayarak kentsel yaşam deneyimlerini iyileştirmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda, katılımcı politikalar ve kadınların karar süreçlerine dahil edilmesi giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Son yıllarda akademik çalışmalarda bibliyometrik analiz yöntemi yaygın biçimde kullanılmaktadır. Bu yöntem, bilimsel yayınların sayısı, yıllara göre dağılımı, yazarlar, kurumlar ve anahtar kavramlar gibi ölçütleri sistematik olarak incelemeye olanak tanımaktadır. Bu çalışma, uluslararası literatürde “kadın dostu kentler”, “iklim krizi” ve “katılımcılık” kavramlarının kesişiminde yer alan çalışmaların bibliyometrik analizini yapmayı amaçlamaktadır. 5 Ağustos 2025 tarihinde Web of Science veri tabanında 2010–2024 yılları arasındaki kayıtlar incelenmiş; elde edilen veriler VOSviewer programı kullanılarak ortak yazarlık ve anahtar kelime birlikte bulunma analizlerine tabi tutulmuştur. Bulgular, çalışmaların özellikle 2021–2023 yıllarında yoğunlaştığını

¹ Düzce Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Dr., Düzce, Türkiye, edakaya.8100@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4539-1685>.

² Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, YL Öğrencisi, İstanbul, Türkiye, aysekarahann5@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0000-8693-3669>.

³ Düzce Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Öğr. Görevlisi, Düzce, Türkiye, sedatkaya@duzce.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0953-9868>.

Uluslararası Kadın ve Ailenin Güçlenmesi Sempozyumu (22-24 Ekim 2025)‘nda bildiri olarak sunulmuştur.

göstermektedir. En fazla yayın Taylor & Francis dergilerinde yer alırken, ülke bazında ABD ve İngiltere öne çıkmakta, Türkiye ise sınırlı sayıda çalışmayla temsil edilmektedir. Bu analiz, alanın gelişimini ortaya koyarak gelecekteki araştırmalara yön vermeyi amaçlamaktadır. Sonuç olarak, iklim krizinin kent ölçeğindeki iklim politikalarında toplumsal cinsiyet boyutunun göz ardı edilmesi, kadınlar üzerindeki iklim etkilerini derinleştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın Dostu Kentler, İklim Krizi, Katılımcılık, Web of Science, VOSviewer, Bibliyometrik Analiz.

WOMEN-FRIENDLY CITIES, CLIMATE CRISIS, AND PARTICIPATION: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS IN INTERNATIONAL LITERATURE 2010–2024

ABSTRACT

Urbanization and the climate crisis are among the most significant social and environmental issues of the 21st century. Women's limited participation in decision-making processes regarding urban planning and climate policies deepens gender inequality. Due to gender roles, women take on domestic responsibilities as well as the care of children, the elderly, and the sick; even if they work in paid employment, they continue to bear these responsibilities. This situation places women at a disadvantage in urban life. The women-friendly city approach aims to improve women's urban life experiences by enabling them to participate safely, accessibly, and in a manner sensitive to their needs in all areas of the city. In this context, participatory policies and the inclusion of women in decision-making processes are becoming increasingly important. In recent years, the bibliometric analysis method has been widely used in academic studies. This method allows for the systematic examination of criteria such as the number of scientific publications, their distribution over time, authors, institutions, and key concepts. This study aims to conduct a bibliometric analysis of studies at the intersection of the concepts of “women-friendly cities,” “climate crisis,” and “participation” in the international literature. On August 5, 2025, records from 2010 to 2024 in the Web of Science database were examined; the data obtained were subjected to co-authorship and keyword co-occurrence analyses using the VOSviewer program. The findings show that studies were particularly concentrated in the years 2021–2023. The highest number of publications appeared in Taylor & Francis journals, with the US and the UK leading in terms of country, while Turkey was represented by a limited number of studies. This analysis aims to guide future research by revealing the development of the field. In conclusion, the neglect of the gender dimension in urban climate policies deepens the climate impacts on women.

Keywords: Women-friendly Cities, Climate Crisis, Participation, Web of Science, VOSviewer, Bibliometric Analysis.

GİRİŞ

Günümüzde dünya nüfusunun %50'sinden fazlası kentlerde yaşamaktadır ve bu oranın 2030 yılına kadar %60'a ulaşacağı öngörülmektedir (BM-Habitat, 2021). Kentleşme süreci, bir yandan ekonomik fırsatlar yaratırken, diğer yandan kent kaynaklarının eşitsiz dağılımı ve kadınların karar alma mekanizmalarında yeterince yer alamamaları gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu durum, kadınların kentli bireyler olarak yaşamlarını olumsuz etkilemekte ve toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikleri derinleştirmektedir. Öte yandan, içinde bulunduğumuz çağın en büyük küresel sorunlarından biri olarak kabul edilen iklim değişikliği, yalnızca çevresel değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve toplumsal boyutlarıyla da karmaşık bir olgudur. Sıcaklık artışı, karbon emisyonlarındaki yükselme, mevsimsel değişiklikler, kuraklık ve buzulların erimesi gibi unsurlar, iklim krizinin küresel ölçekte yarattığı tehditleri açıkça ortaya koymaktadır. Bu tehditler, yalnızca ekosistemleri değil, aynı zamanda insan topluluklarını da doğrudan etkilemektedir. Talu (2017), iklimin ortalama durumundaki değişikliklerle ilişkili olan “iklim değişikliği” kavramının başlangıçta teknik bir mesele olarak ele alındığını, ancak günümüzde çok daha kapsamlı bir nitelik kazandığını ifade etmektedir. Bu kapsamlılık, ekonomik ve çevresel sürdürülebilirliğin kalkınma modellerine dâhil edilmesini ve sosyal adaletin tesis edilmesini zorunlu kılmaktadır. Nitekim hızla artan sanayileşme, fosil yakıt kullanımı ve sera gazı salınımlarının doğal denge üzerindeki olumsuz etkileri, iklim krizini yalnızca çevresel bir sorun olmaktan çıkarıp toplumsal bir mesele haline getirmiştir.

Aksay, Ketenoglu ve Kurt (2005), Sanayi Devrimi sonrasında atmosferde artan karbondioksit oranının 2030 yılına kadar meydana gelecek iklimsel değişimlerin göstergesi olduğunu belirtmiş; küresel ısınma ve iklim değişikliğinin biyolojik çeşitliliği tehdit ettiğini ve afetlerin sayısını artırdığını vurgulamışlardır. Benzer biçimde Demirbaş ve Aydın (2020), iklim değişikliğinin sel, yangın, fırtına ve kuraklık gibi afetlerin sıklığını ve şiddetini artırdığını; sıcak hava dalgaları, istilacı türler ve salgın hastalıklar gibi yeni tehditleri beraberinde getirdiğini ortaya koymaktadır. İklim krizinin toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile olan ilişkisi de gün geçtikçe daha görünür hale gelmektedir. Birleşmiş Milletler (2025), kadınların sosyal, ekonomik ve politik alanlarda karşılaştıkları engellerin, kaynaklara ve karar alma mekanizmalarına sınırlı erişimlerinin iklim krizine karşı savunmasızlıklarını artırdığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, kadınların iklim değişikliğinin etkilerinden orantısız biçimde etkilendiği; ataerkil toplum yapısı, yoksulluk düzeyi ve doğal kaynaklara bağımlılık gibi faktörlerin bu savunmasızlığı pekiştirdiği görülmektedir (UN Women, 2018; UNEP, 2020; IPCC, 2022). Kadın dostu kent, kadınların

haklarının gözetildiği, yerel karar alma süreçlerine etkin biçimde katılabildikleri ve kentin yönetimi ile planlamasında toplumsal cinsiyet eşitliğinin esas alındığı bir kent yönetimi anlayışını ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre, yerel siyaset, eşitlik ilkesini temel alarak düzenlenmeli; kentin sunduğu ekonomik, sosyal ve siyasal olanaklardan herkesin eşit biçimde yararlanması sağlanmalıdır (Tokman, 2008, s. 435). Kadın dostu kentler, kadınların kamusal yaşamda görünürlüğünü artırmayı, kent planlamasında etkin roller üstlenmelerini ve kent politikalarının şekillenmesinde doğrudan söz sahibi olmalarını amaçlamaktadır. Bu noktada katılımcılık hem kadın dostu kentlerin inşasında hem de iklim kriziyle mücadelede kilit bir yönetim ilkesi olarak öne çıkmaktadır. Katılımcılık, yerel yönetimlerin karar alma süreçlerinde halkın ve paydaşların etkin rol almasını sağlayarak, politika ve projelerin etkinliğini artıran bir süreçtir. Yerel halkın, özellikle kadınların deneyimlerinin ve ihtiyaçlarının bu süreçlere dâhil edilmesi, kentsel politikaların daha kapsayıcı ve adil bir yapıya kavuşmasını sağlamaktadır (Kaya ve Uzun, 2024). Kadın dostu kentlerin geliştirilmesi, güvenli yaya yolları, yeterli aydınlatma, erişilebilir toplu taşıma ve çocuk bakım hizmetleri gibi altyapıların kadınların kamusal yaşama katılımını destekleyecek biçimde tasarlanmasını gerektirmektedir. Böylece, kentler hem fiziksel hem de toplumsal açıdan daha eşitlikçi bir nitelik kazanmaktadır.

Kentsel yaşamda kadının yerini belirleyen en temel unsurlardan biri, toplumun benimsediği toplumsal cinsiyet rolleridir. Toplumsal cinsiyet rolleri, kadınların eviçi üretim faaliyetlerinde karşılıksız emek vermelerini ve bu emeğin toplumsal olarak doğal bir görev gibi görülmesini beraberinde getirmektedir. Cinsiyet (sex) biyolojik farklılıklara işaret ederken, toplumsal cinsiyet (gender) kavramı, kadın ve erkek için kültürel olarak atfedilen roller üzerinden şekillenir (Slattey, 2018, s. 341; Ecevit, 2011, s. 4). Bu farklılıklar, güç ilişkilerini ve eşitsizlikleri görünür kılmakta, kadınların toplumsal statülerini belirlemektedir. MacKinnon (2015), cinsiyetler arası eşitliğin sağlanmaması durumunda kadınların ekonomik ve sosyal açıdan bağımlı hale geldiklerini ve karar alma süreçlerinden dışlandıklarını belirtmektedir. Kadın dostu kentlerin inşası ve iklim krizine yönelik çözümler, toplumsal cinsiyet eşitliğini merkeze alan katılımcı yaklaşımların geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda, kadınların bilgi, deneyim ve ihtiyaçlarının kentsel politika süreçlerine dâhil edilmesi, sürdürülebilir, adil ve yaşanabilir kentlerin oluşturulmasında belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu araştırma kapsamında, 2010–2024 yılları arasında Web of Science (WOS) veri tabanında yer alan çalışmalar detaylı biçimde incelenmiş; uluslararası literatürde “kadın dostu kentler”, “iklim krizi” ve “katılımcılık” kavramlarının kesişim noktasında gerçekleştirilen araştırmaların kapsamı ve eğilimleri

sistematiik olarak değerlendirilmiştir. Elde edilen analiz sonuçları, bu konulardaki akademik üretimini özellikle 2021–2023 yılları arasında belirgin bir artış gösterdiğini ve çalışmaların büyük ölçüde belirli ülkeler ve akademik dergiler etrafında yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. WOS verileri, ilgili literatürdeki kavramsal yönelimlerin, araştırma eğilimlerinin ve mevcut boşlukların belirlenmesine olanak tanımakta; böylece gelecekte yürütülecek araştırmalar için kapsamlı ve yönlendirici bir ereve sunmaktadır.

İKLİM KRİZİ VE KATILIMCILIK PERSPEKTİFİNDEN KADIN DOSTU KENTLER

İklim krizi, yalnızca çevresel bir tehdit olmanın ötesinde, toplumsal cinsiyet eşitizliklerini derinleştiren çok boyutlu bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, kadın dostu kentlerin inşası, iklim krizine karşı geliştirilen politikaların toplumsal cinsiyet duyarlılığıyla bütünleştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Kadınların karar alma mekanizmalarına etkin biçimde katılımı hem iklim değişikliğiyle mücadelede hem de kentsel dayanıklılığın artırılmasında kritik bir rol oynamaktadır. Katılımcı yaklaşımlar, kadınların yerel yönetim süreçlerine dâhil edilmesini sağlayarak kentlerin daha adil, güvenli ve sürdürülebilir biçimde planlanmasına katkıda bulunmaktadır. İklım krizi, yalnızca çevresel bir tehdit olmanın ötesinde, toplumsal cinsiyet eşitizliklerini derinleştiren çok boyutlu bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, kadın dostu kentlerin inşası, iklim krizine karşı geliştirilen politikaların toplumsal cinsiyet duyarlılığıyla bütünleştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Kadınların karar alma mekanizmalarına etkin biçimde katılımı hem iklim değişikliğiyle mücadelede hem de kentsel dayanıklılığın artırılmasında kritik bir rol oynamaktadır. Bu çerçevede, kadın dostu kent anlayışı; iklim krizine karşı dirençli, kaynakları adil biçimde paylaşan ve toplumsal kapsayıcılığı önceleyen bir kentsel yönetişim modelini ifade etmektedir. Dolayısıyla, iklim politikalarının geliştirilmesinde ve uygulanmasında kadınların bilgi, deneyim ve ihtiyaçlarının sürece entegre edilmesi, sürdürülebilir ve eşitlikçi kentlerin oluşturulmasının temel koşulu olarak görülmektedir. Bu çerçevede, kadın dostu kent anlayışı; iklim krizine karşı dirençli, kaynakları adil biçimde paylaşan ve toplumsal kapsayıcılığı önceleyen bir kentsel yönetişim modelini ifade etmektedir. Dolayısıyla, iklim politikalarının geliştirilmesinde ve uygulanmasında kadınların bilgi, deneyim ve ihtiyaçlarının sürece entegre edilmesi, sürdürülebilir ve eşitlikçi kentlerin oluşturulmasının temel koşulu olarak görülmektedir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın temel materyalini, “kadın dostu kent iklim krizi ve katılımcılık” eksenli çalışmaları konu alan uluslararası akademik makaleler ve literatürde yer alan ilgili yayınlar oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında, Web of Science (WOS) veri tabanında 2010–2024 yılları arasında yayımlanmış toplam 100 makale içerisinden belirlenen ölçütlere göre seçilen 67 makale analiz edilmiştir. Makalelerin seçimi sırasında “Kadın Dostu Kent” “İklim Krizi” ve “Katılımcılık” anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Bu kapsamda elde edilen 67 makaleye ilişkin; anahtar kelimeler, yazar isimleri, yıllara göre dağılımlar, konu başlıkları, yayın yapan kurumlar ve ülkeler gibi veriler sistematik biçimde incelenmiştir. Literatür taramasından elde edilen bulgular, bibliyometrik analiz yöntemi aracılığıyla değerlendirilmiştir. Bu çalışmanın amacı, “kadın dostu kent iklim krizi ve katılımcılık” konularını bir araya getiren uluslararası yayınları inceleyerek, bu alandaki temel eğilimleri ve literatürdeki boşlukları ortaya koymaktır. Bu kapsamda araştırma şu dört temel soruya odaklanmaktadır:

- Bu temaları içeren çalışmalar en çok hangi ülke ve bölgelerde yoğunlaşmaktadır? Türkiye’nin katkısı diğer ülkelerle karşılaştırıldığında hangi özgün yönleriyle öne çıkmaktadır?
- Hangi konular, kavramlar ve tematik alanlar öne çıkmaktadır?
- Bu alanda en üretken yazarlar kimlerdir?
- Literatürde hangi eksiklikler ve araştırmada hangi açık alanlar bulunmaktadır?

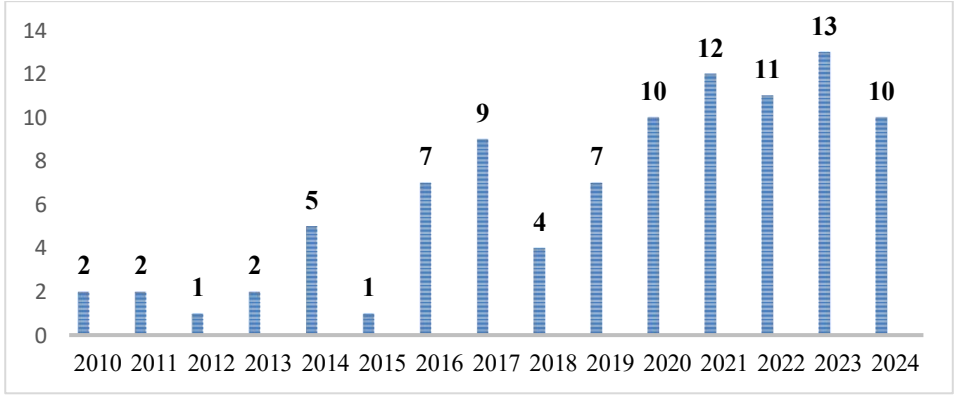
Bibliyometrik analiz, farklı yayın türlerinde makalelerin frekans ve atıf analizlerini ortaya koyarak araştırmaların mevcut durumunu ve zaman içindeki gelişimini belirlemeye imkân tanıyan bir yöntemdir (Hall, 2011: 16; Çalhan & Çakıcı, 2019: 3). Literatüre göre bu alandaki ilk örnek, 1917’de Cole ve Eales’in karşılaştırmalı anatomi araştırmaları için yaptığı çalışmadır; Türkiye’de ise Özönü, 1970 yılında biyoloji, astronomi, kimya, fizik, matematik ve yer bilimlerinde bilimsel verimliliği ölçmüştür (Hotamışlı & Erem, 2014: 3-5). Günümüzde artan bilimsel üretim ve bibliyografik veri tabanlarının yaygınlaşması, bibliyometrik yöntemlerin sosyal bilimlerde dahil olmak üzere farklı disiplinlerde literatürü incelemede geniş çapta kullanılmasını sağlamış, bu yöntem araştırmacılara sınırsız sayıda kaynağı inceleme imkânı sunmuştur (Hoffman & Holbrook, 1993; Alexander & Mabry, 1994; Kozak, 1994). Bu bağlamda, mevcut çalışmada araştırma ihtiyaçlarını karşılamak üzere Web of Science (WoS) veri tabanı tercih edilmiştir (Kaya & Uzun, 2024).

BULGULAR VE TARTIŞMA

Web of Science’da Anahtar Kelimelerin Dağılımları

Web of Science veri tabanında taranan indekslerden elde edilen veriler doğrultusunda, “Kadın Dostu Kentler”, “İklim Krizi” ve “Katılımcılık” kavramlarını birlikte ele alan çalışmaların yıllara, yazarlara, yayın konularına, yayınlayan kurumlara, yayımlandıkları ülkelere ve kaynaklara göre dağılımı aşağıda sunulmuştur.

Öncelikle, Web of Science veri tabanında taranan indekslerde elde edilen veriler doğrultusunda “Kadın Dostu Kentler”, “İklim Krizi” ve “Katılımcılık” kavramlarını içeren çalışmaların yıllara göre dağılımı Şekil 1’de gösterilmektedir.

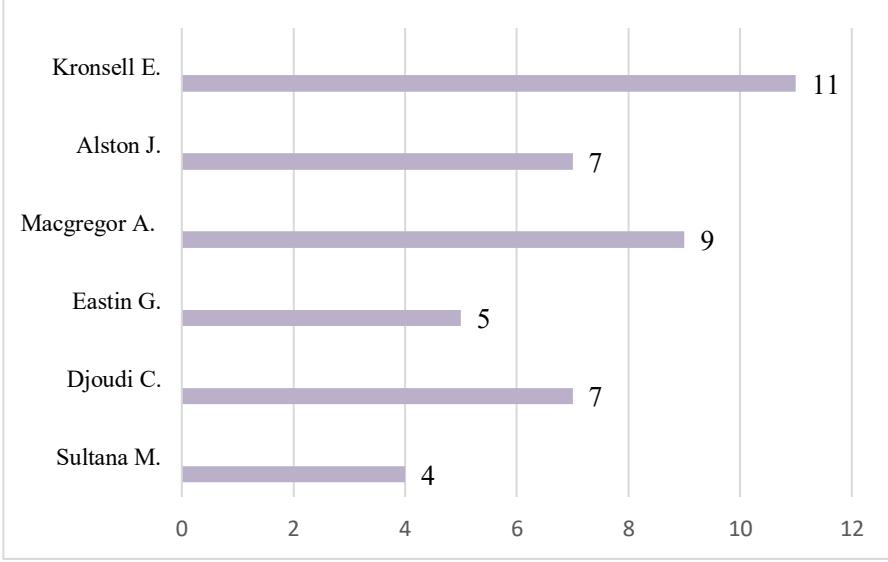

Şekil 1. 2010-2024 Yılları Arasında Web of Science’da Yayınlanan Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

2010–2015 yılları arasındaki dönemde nispeten düşük ve dalgalı bir seyir görülmektedir. Bu dönemde değerler genellikle 1 ile 2 arasında değişmekte olup, yalnızca 2014 yılında belirgin bir artış (5) gözlemlenmiştir. Bu durum, söz konusu değişkenin başlangıç yıllarında istikrarlı bir üretim veya faaliyet düzeyine ulaşamadığını göstermektedir.

2016 yılından itibaren ise dikkat çekici bir yükseliş eğilimi ortaya çıkmaktadır. 2016 (7) ve 2017 (9) yılları, önceki yıllara kıyasla kayda değer bir artışı temsil etmektedir. Ancak 2018 yılında yaşanan düşüş (4), bu artış eğiliminin dönemsel olarak kesintiye uğrayabileceğini göstermektedir. 2019 sonrası dönem, grafik üzerinde istikrarlı bir büyüme evresi olarak tanımlanabilir. 2019’dan itibaren değerler tekrar artışa geçmiştir, 2020 yılında (10), 2021’de (12), 2022’de (11), 2023’te (13) ve 2024’te (10) olarak kaydedilmiştir. Şekil 1’de, incelenen

göstergenin zaman içerisinde niceliksel bir büyüme süreci yaşadığını ve bu sürecin özellikle 2019 sonrasında kurumsal veya sistematik bir istikrar kazanmış olabileceğini ortaya koymaktadır. Şekil 2’de belirli yazarların yayın sayıları açısından dağılımını göstermektedir. Verilere göre, en fazla yayına sahip isim yazarlar arasında en fazla yayına sahip olan Kronsell E. (11 yayın) iken, en az yayına sahip yazar Sultana M. (4 yayın) olarak belirlenmiştir. Diğer yazarlar arasında Macgregor A. (9 yayın) görece yüksek bir üretkenlik düzeyi sergilerken, Alston J. (7 yayın) ve Djoudi C. (7 yayın) benzer düzeyde yayın yapmıştır. Buna karşın Eastin G. (5 yayın) ortalama bir üretkenlik göstermektedir.

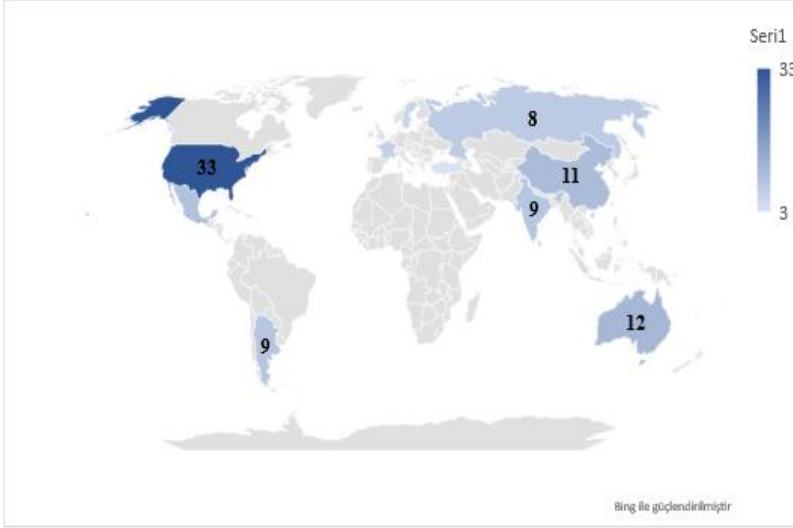

Şekil 2. 2010-2024 Yılları Arasında Web of Science’da Yayınlanan Çalışmaların Yazarlara Göre Dağılımı.

Şekil 2’de incelenen yazar grubu içerisinde yayın üretkenliği bakımından belirgin bir hiyerarşik dağılım olduğunu göstermektedir. Bu farklılıklar, araştırmacıların çalışma alanları, akademik deneyim düzeyleri veya kurumsal olanakları gibi değişkenlerle ilişkilendirilebilir.

Şekil 3’teki veriler incelendiğinde, “Kadın Dostu Kentler”, “İklim Krizi” ve “Katılımcılık” kavramlarını birlikte ele alan çalışmaların ülkelere göre dağılımında en fazla katkının Amerika Birleşik Devletleri’nde (33 yayın) gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu durum, söz konusu ülkenin araştırma altyapısının gelişmişliği, akademik kaynakların erişilebilirliği ve uluslararası düzeydeki bilimsel etkileşimin yüksekliğiyle açıklanabilir. ABD’nin koyu mavi renkle vurgulanması, küresel düzeyde bu alandaki lider konumunu açıkça ortaya koymaktadır.

Avustralya (12 yayın) ve Rusya (11 yayın) da dikkate değer üretkenlik düzeyine sahip ülkelerdir. Bu iki ülkenin görece yüksek yayın sayıları, bölgesel araştırma merkezlerinin etkinliği ve disiplinler arası çalışmaların desteklenmesiyle ilişkilendirilebilir. Çin (9 yayın) ve Arjantin (9 yayın) benzer düzeylerde yer almakta olup, bu ülkeler de araştırma ağlarına giderek daha fazla entegre olmaktadır.

Şekil 3. 2010-2024 Yılları Arasında Web of Science’da Yayımlanan Çalışmaların Ülkelere Göre Dağılımı.

Bu bulgular, incelenen alandaki araştırma üretiminin coğrafi olarak dengesiz bir dağılım sergilediğini, araştırma kapasitesinin belirli ülkelere yoğunlaştığını göstermektedir. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri’nin öncü konumu, küresel bilgi üretiminde merkez-çevre ilişkisini teyit etmektedir. Bununla birlikte, Asya-Pasifik bölgesinde artan yayın sayıları, gelecekte bilimsel üretimin daha çok kutuplu bir yapıya evrilebileceğini işaret etmektedir.

Şekil 4’teki veriler incelendiğinde, 2010–2024 yılları arasında Web of Science veri tabanında “kadın dostu kentler”, “iklim krizi” ve “katılımcılık” kavramlarını birlikte ele alan çalışmaların konu dağılımında en fazla yoğunlaşmanın çevre bilimleri ve ekoloji (%34) olmuştur. Bu durum, sürdürülebilirlik, iklim değişikliği, doğal kaynak yönetimi gibi çevresel konuların günümüz akademik dünyasında ve politika üretim süreçlerinde artan önemini yansıtmaktadır. Bu alana yönelimin yüksek olması, çevre odaklı araştırmaların önceliklendirildiğini ve bu konuda disiplinlerarası bir yaklaşımın benimsendiğini düşündürmektedir.

İkinci sırada “kadın çalışmaları” (%26) yer almaktadır. Bu oran, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın hakları ve feminist teori gibi alanlarda artan akademik

ilgiyi göstermektedir. Bu tür çalışmalar, sosyal adalet ve eşitlik perspektifinden toplum yapısını inceleyen önemli bir akademik yönelimi temsil etmektedir.

“Yönetişim” (%18) kategorisi, kamu politikaları, karar alma süreçleri ve kurumsal yapılanmalar üzerine odaklanan çalışmaları ifade eder. Bu oran, çevre ve toplumsal cinsiyet konularına kıyasla biraz daha düşük olsa da yönetişimin bu iki alana ilişkin politika geliştirmede kritik bir rol oynadığı düşünüldüğünde anlamlı bir düzeydedir.

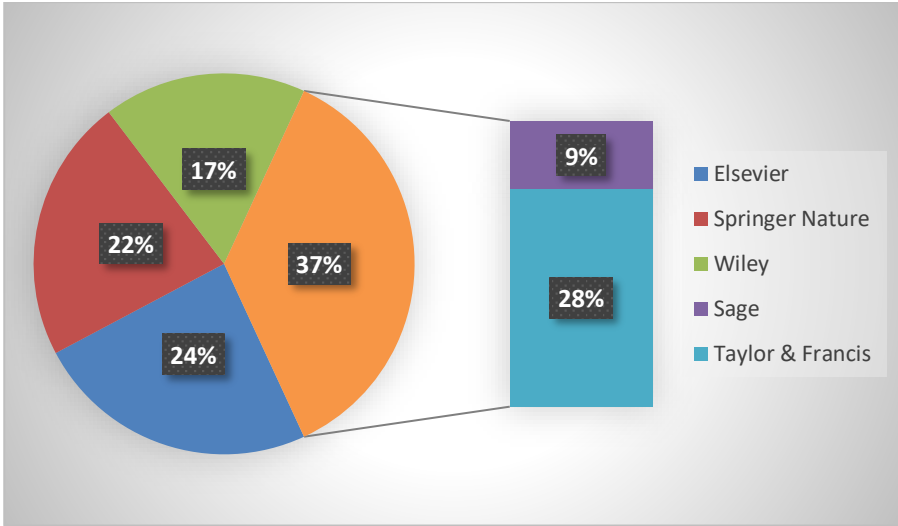

Şekil 4. 2010-2024 Yılları Arasında Web of Science'da Yayınlanan Çalışmaların Yayınların Konusu İtibariyle Dağılımı.

“Toplumsal cinsiyet” (%13) alanı, kadın çalışmalarına yakın temalar içermekle birlikte, daha geniş bir toplumsal eşitlik ve kimlik perspektifini kapsar. Bu oranın kadın çalışmalarına kıyasla düşük olması, toplumsal cinsiyet konularının daha spesifik alt alanlarda (örneğin kadın çalışmaları) ele alındığını göstermektedir. “Bilim ve teknolojiye” (%9) yönelik çalışmaların diğer alanlara göre daha sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu durum, incelenen kurum veya programın sosyal bilimler odaklı bir yapıya sahip olduğunu ve teknik alanların görece daha az temsil edildiğini düşündürmektedir.

Bu bağlamda, büyük ölçüde sosyal, çevresel ve toplumsal temalara yöneldiğini göstermektedir. Özellikle çevre bilimleri ve toplumsal eşitlik temalarının öne çıkması, çağdaş akademik önceliklerle (örneğin sürdürülebilir kalkınma, toplumsal adalet, kapsayıcı yönetim) uyumlu bir yönelim sergilemektedir. Bu dağılım, disiplinlerarası çalışmalara elverişli, sosyal sorumluluk bilinci yüksek bir akademik profilin göstergesidir.

Şekil 5’teki veriler incelendiğinde, 2010–2024 yılları arasında “kadın dostu kentler”, “iklim krizi” ve “katılımcılık” kavramlarını içeren çalışmalarda en fazla yayın yapan yayınevinin Taylor & Francis (%37) olduğu görülmektedir. Bu durum, söz konusu araştırma veya veri setinde Taylor & Francis yayınevine ait kaynakların veya dergilerin yoğun biçimde kullanıldığını göstermektedir. Taylor & Francis, sosyal bilimler, beşerî bilimler ve eğitim gibi alanlarda güçlü bir yayın ağına sahip olduğundan, bu oran özellikle bu tür disiplinlerin öne çıktığı bir akademik bağlamda anlamlıdır. İkinci sırada Elsevier (%24) yer almaktadır. Elsevier, mühendislik, sağlık bilimleri ve doğa bilimleri alanlarında yüksek etki faktörlü dergileriyle tanınır. Bu oran, araştırmanın yalnızca sosyal bilimlere değil, doğa veya uygulamalı bilim alanlarına da belirli bir ölçüde temas ettiğini göstermektedir.

Şekil 5. 2010-2024 Yılları Arasında Web of Science’da Yayınlanan Çalışmaların Yayın Kurumlarına Göre Dağılımı.

Springer Nature (%22), üçüncü sırada yer almakta olup, multidisipliner bir yayınevi olarak hem temel bilimler hem de sosyal bilimlerde güçlü bir temsile sahiptir. Bu pay, araştırma çeşitliliğini ve yayın kaynaklarının dengeli dağılımını işaret etmektedir.

Wiley (%17) oranı, diğer yayınevlerine göre daha düşük bir paya sahiptir. Wiley özellikle sağlık bilimleri, psikoloji ve eğitim alanlarında önemli bir yayınevi olarak öne çıkmakla birlikte, bu verideki düşük oran, belki de veri setinin tematik odak noktalarının Wiley’in güçlü olduğu alanlarla tam örtüşmediğini düşündürmektedir.

Son olarak Sage (%9), görece düşük bir temsil oranına sahiptir. Sage, sosyal bilimler ve iletişim çalışmaları alanlarında etkili bir yayınevidir. Bu düşük oran, araştırmanın daha geniş bir yayınevi çeşitliliğine sahip olduğunu veya Sage yayınlarının örneklemde sınırlı bir biçimde yer almaktadır.

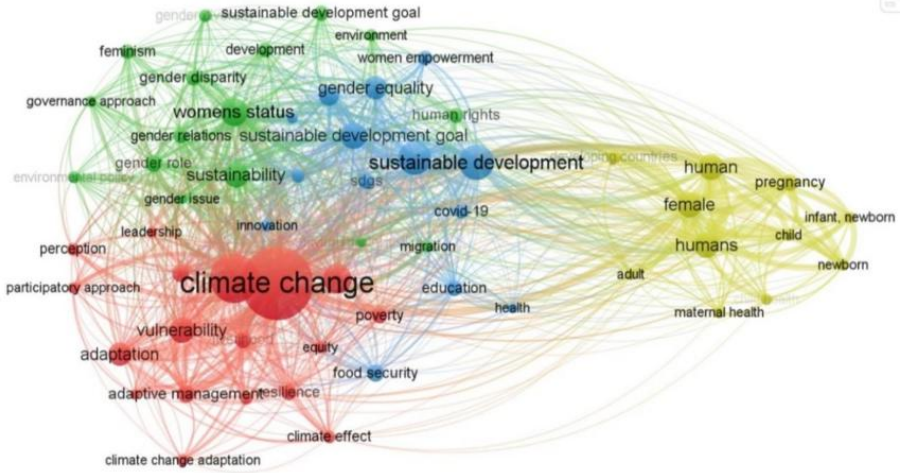
Taylor & Francis, Elsevier ve Springer Nature’ın birlikte toplamda %83’lük bir paya sahip olması, akademik literatürde bu üç yayınevinin baskın rolünü açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum, küresel yayıncılıkta birkaç büyük yayınevinin belirleyici olduğu “yoğunlaşmış piyasa yapısını” da desteklemektedir.

Bu bağlamda, söz konusu dağılım hem akademik erişim politikalarının hem de bilimsel bilginin dolaşımının büyük ölçüde belli başlı yayınevleri tarafından yönlendirildiğini göstermektedir.

Web of Science Veri Tabanı Üzerinde “Kadın Dostu Kentler”, “İklim Krizi” ve “Katılımcılık” Konularını İşleyen Çalışmaların Vosviewer Haritalama Tekniği ile Görselleştirilmesi:

Web of Science veri tabanında gerçekleştirilen araştırmalar, “kadın dostu kentler”, “iklim krizi” ve “katılımcılık” temalarına odaklanmaktadır. Bu çalışmalarda kullanılan en yaygın anahtar kelimeler, VOSviewer yazılımı aracılığıyla analiz edilerek görsel bir ağ haritası biçiminde sunulmuştur. Şekil 6’da yer alan bu ağ haritası, anahtar kelimelerin birlikte kullanım sıklıklarını ve aralarındaki ilişkisel bağları ortaya koymaktadır.

VOSviewer programı ile gerçekleştirilen analiz sonucunda, anahtar kelimeler üç farklı kümeye ayrılmış ve her küme, ilgili kelimelerin yoğunluk ve önem derecesini temsil eden halka büyüklükleriyle görselleştirilmiştir. Bu görselleştirme, “Kadın Dostu Şehirler, İklim Krizi ve Katılım” temalarına ilişkin bibliyometrik çözümlemelerden elde edilen anahtar kelime eşleşmelerinin yapısal örüntüsünü göstermektedir (bkz. Şekil 6).

Şekil 6. 2010-2024 Yılları Arasında Web of Science’da Yayınlanan “Kadın Dostu Kentler”, “İklim Krizi” ve “Katılımcılık” Konulu Çalışmaların Araştırmaların Anahtar Kelime Bazında Dağılımının Bibliyometrik Ağ Analizi.

Şekil 6’ya göre sol-alt kısmında yer alan “climate change” (iklim değişikliği) en büyük ve en merkezi düğüm olarak öne çıkmaktadır. Bu, araştırma literatüründe iklim değişikliğinin ana tema ve odak noktası olduğunu göstermektedir.

Kırmızı kümeye bağlı kavramlar adaptation, vulnerability, resilience, food security, climate effect, adaptive management iklim değişikliği bağlamında uyum (adaptation) ve kırılganlık (vulnerability) konularına odaklanan çalışmaları temsil etmektedir. Bu yapı, özellikle çevre politikaları, sürdürülebilirlik ve toplumsal etkiler arasında güçlü bir kavramsal bağlantının varlığına işaret etmektedir.

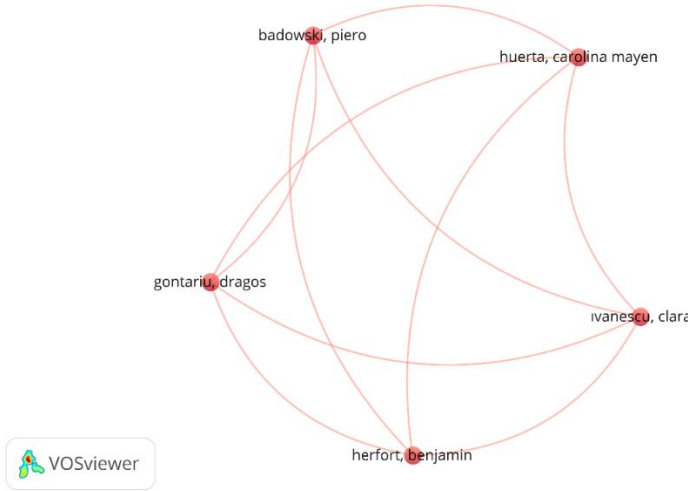
Sol-üst kısımda yoğunlaşan yeşil düğümler, gender equality, women’s status, feminism, governance, gender role gibi kavramları içermektedir.

Bu küme, iklim değişikliğiyle doğrudan veya dolaylı biçimde ilişkili toplumsal cinsiyet dinamiklerini ele alan çalışmaları temsil eder. “Sustainable development goal” (sürdürülebilir kalkınma hedefleri) kavramı bu iki küme arasında köprü kurarak, toplumsal cinsiyet eşitliği ile çevresel sürdürülebilirlik arasındaki bütüncül yaklaşımı vurgulamaktadır. Bu alan “iklim adaleti ve toplumsal eşitlik” perspektifini öne çıkaran araştırmaları kapsamaktadır. Bu ağ haritası, küresel araştırma literatüründe iklim değişikliği, sürdürülebilir kalkınma ve toplumsal cinsiyet eşitliği kavramlarının birbirine sıkı biçimde bağlı olduğunu göstermektedir.

- “Climate change” en yüksek merkeziyete sahip çekirdek kavramdır.

- “Sustainable development” kavramı, çevre, toplumsal cinsiyet ve sağlık temaları arasında kavramsal köprü görevi görmektedir.
- “Gender equality” ve “women’s status” kavramlarının “sustainability” ile yakın ilişki göstermesi, iklim adaleti ve toplumsal kapsayıcılığın giderek bütünleştiğini ortaya koymaktadır.

Bu ağ, disiplinlerarası bir araştırma eğilimine işaret eder: çevre bilimleri, sosyal bilimler, sağlık çalışmaları ve kalkınma politikaları arasındaki sınırların bulanıklaştığı; dolayısıyla çağdaş akademik üretimin çok boyutlu bir “sürdürülebilir gelecek” anlayışı etrafında şekillendiği görülmektedir. Şekil 7, yazarlar arası iş birliğini (co-authorship) temsil eden bir ağ haritasıdır. VOSviewer tarafından üretilmiş olup, düğümler yazarları, düğüm boyutları ise yazarların yayın sayısını göstermektedir.

Şekil 7. 2010-2024 Yılları Arasında Web of Science’da Yayınlanan “Kadın Dostu Kentler”, “İklim Krizi” ve “Katılımcılık” Konulu Çalışmaların Araştırmaların Yazarlar Bazında Dağılımının Bibliyometrik Ağ Analizi.

Şekil 7’de Badowski, Piero; Huerta, Carolina Mayen; Ivanescu, Clara; Herfort, Benjamin; Gontariu, Dragos gibi yazarlar yer almakta ve birbirleriyle çeşitli bağlantılar kurmuşlardır. Ağa bakıldığında tüm yazarların birbirleriyle doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılı olduğu görülüyor; bu, alanın belirli bir araştırmacı grubu etrafında yoğunlaştığını göstermektedir. Ağın yoğun kırmızı bağlantılarla gösterilmesi, yazarlar arasındaki bağlantının güçlü olduğunu ve birlikte çok sayıda çalışmanın yürütüldüğünü ifade eden bu tür analiz, bilimsel işbirliği yapılarak bilgi paylaşımının ve araştırma üretkenliğinin arttığını

göstermektedir. Şekil 8’de ülkeler arası bilimsel dağılımı göstermektedir. Burada düğümler ülkeleri, bağlantılar ise ortak yayın sayısını temsil etmektedir.

Şekil 8. 2010-2024 Yılları Arasında Web of Science’da Yayımlanan “Kadın Dostu Kentler”, “İklim Krizi” ve “Katılımcılık” Konulu Çalışmaların Araştırmaların Ülkeler Bazında Dağılımının Bibliyometrik Ağ Analizi.

Şekil 8’de India, USA, England, Australia, Germany gibi ülkeler yer almakta ve belirli bağlantılar üzerinden ortaklıklar göstermektedir. Örneğin, India ve USA arasında güçlü bir bağlantı, bu iki ülkenin araştırma projelerinde sıkça birlikte çalıştığını göstermektedir. England, farklı ülkelerle bağlantıları aracılığıyla uluslararası ağda köprü konumunda görünmektedir. Australia ve Germany gibi ülkeler, kendi aralarındaki bağlantılarla küçük bir çalışma kümesi oluşturmuştur. Bu tür bir analiz, uluslararası yapıyı anlamak, araştırma ağındaki güçlü ve zayıf bağları görmek ve stratejileri belirlemek açısından önemlidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, iklim kriziyle mücadelede kentlerin ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin kesişim noktasında yer alan “kadın dostu kent” yaklaşımını katılımcılık perspektifinden değerlendirmektedir. Bulgular, iklim krizinin etkilerinin yalnızca çevresel bir sorun değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve toplumsal cinsiyet temelli bir adalet meselesi olduğunu açıkça göstermektedir.

Kadın dostu kentler, yalnızca kadınların güvenli, erişilebilir ve kapsayıcı kentsel alanlara sahip olmasını değil; aynı zamanda karar alma süreçlerine aktif biçimde katılımını da gerektirmektedir. Bu bağlamda, katılımcı yönetim, iklim değişikliğine uyum ve toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının kesişiminde kritik bir rol oynamaktadır. Çalışmada ortaya çıkan bulgular, yerel yönetimlerin

sürdürülebilirlik stratejilerinde kadınların bilgi, deneyim ve gündelik yaşam pratiklerini içselleştiren yaklaşımların eksik olduğunu göstermektedir.

İklim krizinin etkileri (örneğin su kıtlığı, enerji yoksulluğu, afet riskleri) kadınları ve kırılgan grupları orantısız biçimde etkilemektedir. Buna karşın, kent düzeyinde geliştirilen iklim politikaları çoğunlukla teknik çözümlere odaklanmakta; toplumsal cinsiyet temelli ihtiyaçlar yeterince dikkate alınmamaktadır. Bu durum, sürdürülebilirlik hedeflerinin toplumsal adalet boyutunu zayıflatmakta ve iklim politikalarının etkinliğini sınırlamaktadır. İklim krizinin etkileri kadınları doğrudan ve orantısız biçimde etkilemekte; buna karşın kent politikalarının büyük ölçüde teknik ve üst ölçekli planlama çerçevelerinde şekillendiği görülmektedir. Bu durum, kadınların bilgi, deneyim ve ihtiyaçlarının iklim politikalarına yeterince yansımadığını ortaya koymaktadır.

Çalışmada sunulan kavramsal ağ haritası, araştırma alanının temel eksenlerini başarılı bir biçimde ortaya koymakta; özellikle “climate change” (iklim değişikliği), “sustainable development” (sürdürülebilir kalkınma) ve “gender equality” (toplumsal cinsiyet eşitliği) kavramlarının literatürde birbirine güçlü biçimde bağlandığını göstermektedir. Bu durum, güncel akademik eğilimlerin disiplinlerarası bir yön kazandığını ve sürdürülebilirlik tartışmalarının artık yalnızca çevresel değil, aynı zamanda toplumsal boyutlarıyla da ele alındığını doğrulamaktadır.

Öneriler

1. Katılımcı Planlama Mekanizmalarının Güçlendirilmesi

Yerel yönetimler, iklim eylem planlarını hazırlarken kadınların, sivil toplum örgütlerinin ve mahalle düzeyindeki toplulukların doğrudan katılımını sağlayacak platformlar oluşturmalıdır. Bu, karar alma süreçlerinde temsili değil, etkili bir katılımı mümkün kılmaktadır.

2. Kentsel Dayanıklılıkta Kadın Odaklı Yaklaşımlar

Afet yönetimi, kentsel altyapı ve enerji politikalarında kadınların bilgi ve deneyimlerine dayalı katılımcı projeler geliştirilmelidir. Kadınların yerel bilgi birikimi, iklim uyum kapasitesinin artırılmasında önemli bir kaynaktır.

3. Eğitim ve Farkındalık Çalışmaları

Kadınların iklim değişikliğiyle mücadelede aktif rol almalarını destekleyecek çevre bilinci, sürdürülebilir yaşam pratikleri ve yeşil istihdam alanlarında eğitim programları düzenlenmelidir.

4. Veri Temelli ve Cinsiyet Ayrımlı Kentsel Göstergeler

Kadın dostu kent politikalarının izlenebilmesi için cinsiyet ayrımlı çevresel ve sosyal veriler toplanmalı; bu veriler politika geliştirme süreçlerinde etkin biçimde kullanılmalıdır.

5. Yerel–Küresel Politika Uyumunun Sağlanması

Kadın dostu kent yaklaşımı, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (özellikle Hedef 5: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Hedef 11: Sürdürülebilir Şehirler) ile uyumlu biçimde ele alınmalı; yerel uygulamalar küresel politika çerçeveleriyle bütünleştirilmelidir.

KAYNAKLAR

- Alexander, J. C., & Mabry, R. H. (1994). Relative significance of journals, authors, and articles cited in financial research. *The Journal of Finance*, 49(2), 697–712.
- Aksay, C. S., Ketenoglu, O., & Kurt, L. (2005). Küresel ısınma ve iklim değişikliği. *Selçuk Üniversitesi Fen Fakültesi Fen Dergisi*, 1(25), 29–42.
- BM-Habitat. (2021). *BM-Habitat*. <https://habitat.csb.gov.tr/bm-habitat-i-246>
- Birleşmiş Milletler. (1994). *İklim değişikliği çerçeve sözleşmesi*. https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/webmenu/webmenu12421_1.pdf
- Çalhan, H., & Çelik, Ç. (2019). Uluslararası indekslerce taranan kış turizmi başlıklı makalelerin bibliyometrik analizi. *1. Uluslararası Kış Turizmi Kongresi Bildiriler Kitabı* (ss. 2–12). Erzurum, Türkiye.
- Demirbaş, M., & Aydın, R. (2020). 21. yüzyılın en büyük tehdidi: Küresel iklim değişikliği. *Ecological Life Sciences*, 15(4), 163–179.
- Ecevit, Y. (2011). Toplumsal cinsiyet sosyolojisine başlangıç. Y. Ecevit & N. Karkıner (Ed.), *Toplumsal cinsiyet sosyolojisi* içinde. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Hall, C. M. (2011). Publish and perish? Bibliometric analysis, journal ranking and the assessment of research quality in tourism. *Tourism Management*, 32(1), 16–27.
- Hoffman, D. L., & Holbrook, M. B. (1993). The intellectual structure of consumer research: A bibliometric study of author co-citations in the first 15 years of the *Journal of Consumer Research*. *Journal of Consumer Research*, 19(4), 505–517.
- Hotamışlı, M., & Erem, I. (2014). Muhasebe ve Finansman Dergisi’nde yayımlanan makalelerin bibliyometrik analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (63), 1–19.
- IPCC. (2022). *Climate change 2022: Impacts, adaptation, and vulnerability* (Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009325844>
- Kaya, E., & Uzun, O. (2024). Kentsel açık ve yeşil alan planlamasında katılımçılık görüşlerini birlikte kullanan uluslararası çalışmaların bibliyometrik analizi. *Kent Akademisi Dergisi*, 17(3), 1060–1085. <https://doi.org/10.35674/kent.1366223>
- Kozak, N. (1994). Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi’nde yayımlanan yazılar üzerine bir inceleme. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 22–33.

- MacKinnon, C. (2015). *Feminist bir devlet kuramına doğru*. Metis Yayınları.
- Slattery, M. (2018). *Sosyolojide temel fikirler*. Sentez Yayıncılık.
- Talu, N. (2017). İklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet politika belirleme süreçleri. *Yasama Dergisi*, (33), 68–87.
- Tokman, Y. (2008). “Kadın dostu kent” kavramının İzmir ölçeğinde tartışılması. *TMMOB İzmir Kent Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (ss. 433–443). <http://www.imoizmir.org.tr/UserFiles/Izmir-Kent-Sempozyumu/bildiriler/40.pdf>
- UN Women. (2018). *Turning promises into action: Gender equality in the 2030 Agenda for Sustainable Development*. <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2018/2/gender-equality-in-the-2030-agenda-for-sustainable-development-2018>
- UNEP. (2020). *Gender, climate & security: Sustaining inclusive peace on the frontlines of climate change*. https://cnxus.org/wp-content/uploads/2021/10/GCS_PolicyReport_200611.pdf

ÇOCUKLARIN DÜNYASINDA AİLE: ÇOCUK RESİMLERİ ÜZERİNDEN NİTEL BİR İNCELEME

Elçin Yazıcı Arıcı¹, Şule Çeviker Ay², Nuray Eran Türedi³

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, okul öncesi dönemdeki çocukların aile kavramına ilişkin algılarını resimler aracılığıyla ortaya koymaktır. Aile, çocuğun duygusal, sosyal ve ahlaki gelişiminin temelini oluşturan ilk sosyal çevredir. Çocukların bu dönemde en çok model aldıkları bireylerin başında aile gelmektedir. Aile içinde sevgi, paylaşma, güven ve aidiyet gibi duyguları deneyimleyerek toplumsal yaşamın temel değerlerini kazanır. Ancak okul öncesi dönemdeki çocuklar soyut kavramları sözel olarak ifade etmekte güçlük çektikleri için, duygu ve düşüncelerini genellikle resimler aracılığıyla yansıtır. Çocuk resimleri onların iç dünyalarına, ilişkilerine ve algılarına ışık tutan güçlü bir veri kaynağıdır. Bu doğrultuda çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desen çerçevesinde tasarlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, Düzce il merkezindeki Millî Eğitim Bakanlığına bağlı bağımsız anaokulunda öğrenim gören 5 yaş grubu çocuklar oluşturmaktadır. Veri toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından oluşturulan “Demografik Bilgi Formu” kullanılmıştır. Ayrıca veri toplama sürecinde çocuklardan “Aileni çiz” yönergesiyle bir resim yapmaları istenmiş, ardından her çocukla bireysel görüşmeler gerçekleştirilerek çizimlerine ilişkin açıklamaları alınmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenerek çocukların aileye ilişkin algılarını yansıtan temalar belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulguların, çocukların aileyi nasıl anlamlandırdıklarına, aile ilişkilerini nasıl temsil ettiklerine, aile üyelerini nasıl konumlandırıdıklarına ve aile kavramına yükledikleri anlamlara ışık tutması beklenmektedir. Ayrıca çalışmanın, okul öncesi eğitim programlarında aile

¹ Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü Öğretim Üyesi, Düzce, Türkiye, elcinyazici@duzce.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6679-4793>

² Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi, Düzce, Türkiye, suleay@duzce.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9505-5105>

³ Düzce MEM, Kaptan Altay Altuğ Kızılay Anaokulu Düzce, Türkiye, nurayeran@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4821-4609>

Uluslararası Kadın ve Ailenin Güçlenmesi Sempozyumu (22-24 Ekim 2025)'nda bildiri olarak sunulmuştur.

eğitiminin ve katılımının ele alınışına yönelik içeriklerin geliştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi, çocukta aile algısı, resim, nitel araştırma

ABSTRACT

The purpose of this study is to reveal preschool children's perceptions of the concept of family through pictures. The family is the first social environment that forms the basis of a child's emotional, social, and moral development. The family is the primary role model for children during this period. By experiencing feelings such as love, sharing, trust, and belonging within the family, children acquire the fundamental values of social life. However, since preschool children have difficulty expressing abstract concepts verbally, they usually express their feelings and thoughts through pictures. Children's drawings are a powerful source of information that sheds light on their inner world, relationships, and perceptions. Accordingly, this study was designed within the framework of the phenomenological design, one of the qualitative research methods. The study's sample consists of 5-year-old children attending an independent kindergarten affiliated with the Ministry of National Education in the city center of Düzce. The “Demographic Information Form” created by researchers for data collection purposes was used. Additionally, during the data collection process, children were asked to draw a picture based on the instruction “Draw your family,” and then individual interviews were conducted with each child to obtain explanations about their drawings. The data obtained were analyzed using content analysis methods to identify themes reflecting children's perceptions of their families. The findings from the research are expected to shed light on how children understand the family, how they represent family relationships, how they position family members, and the meanings they attach to the concept of family. It is also thought that the study will contribute to the development of content addressing family education and participation in preschool education programs.

Keywords: Preschool, children's perception of family, drawing, qualitative research

GİRİŞ

Aile, erken çocukluk döneminde çocuğun günlük yaşam deneyimlerinin şekillendiği ilk ve en yakın sosyal çevreyi oluşturmaktadır. Bu dönemde çocuklar, çevreleriyle kurdukları ilişkileri büyük ölçüde aile üyeleriyle yaşadıkları somut deneyimler üzerinden anlamlandırmaktadır. Aile içinde kurulan bu etkileşimler, çocuğun duygusal güven duygusunun gelişmesinde ve sosyal ilişkilerinin temelinin atılmasında belirleyici bir rol oynamaktadır (Yavuzer, 2010).

Okul öncesi dönemde çocukların aile kavramına ilişkin algılarını anlamak, yetişkinler tarafından yapılan soyut tanımların ötesine geçmeyi gerektirmektedir. Çocuklar aileyi, kuramsal açıklamalardan çok, birlikte geçirilen zaman, paylaşılan etkinlikler ve günlük yaşantılar aracılığıyla ifade etmektedir. Bu nedenle çocukların aile algılarının, doğrudan kendi ifade biçimleri üzerinden ele alınması, erken çocukluk alanındaki araştırmalar açısından önemli bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir (Bronfenbrenner, 1979).

Kuramsal açıdan bakıldığında, erken çocukluk dönemindeki gelişim süreçlerinin çevresel bağlamlardan bağımsız düşünülemeyeceği vurgulanmaktadır. Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Kuramı, çocuğun gelişiminin aile, okul ve yakın çevre gibi iç içe geçmiş sistemler aracılığıyla şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu kuramsal yaklaşımda aile, çocuğun doğrudan etkileşim içinde bulunduğu en yakın ve en etkili sistem olarak konumlanmaktadır (Bronfenbrenner, 1979). Benzer biçimde bağlanma kuramı, çocuğun bakım verenle kurduğu güvenli ilişkinin, ilerleyen yıllardaki duygusal düzenleme ve sosyal ilişkiler üzerinde belirleyici olduğunu ifade etmektedir (Bowlby, 1988). Bu kuramsal çerçeveler, çocukların aileye ilişkin algılarının, yalnızca bilişsel değil, aynı zamanda duygusal ve ilişkisel temellere dayandığını göstermektedir.

Okul öncesi dönemde çocukların bilişsel ve dilsel gelişim özellikleri, soyut kavramları sözel olarak ifade etme becerilerini sınırlamaktadır. Bu nedenle çocuklar, duygu ve düşüncelerini çoğunlukla sembolik anlatım yolları aracılığıyla ortaya koymaktadır. Resim, bu sembolik anlatım yolları arasında çocuklar için en doğal, erişilebilir ve baskı oluşturmeyen ifade biçimlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Çocuk çizimleri; çocuğun yaşantılarını, ilişkilerini ve algı dünyasını yansıtan çok katmanlı anlatılar sunmakta, çocukların sözel olarak ifade edemedikleri duygu ve düşünceleri görünür kılmaktadır (Einarsdóttir, 2007; Yoleri, 2012).

Uluslararası alan yazında çocuk resimlerinin, çocukların algılarını ve duygusal deneyimlerini anlamada etkili bir nitel araştırma yöntemi olduğu

vurgulanmaktadır. Çocukların çizimleri, yalnızca bireyleri değil; içinde bulundukları sosyal ve fiziksel bağlamları da yansıtan anlamlı veri kaynakları olarak değerlendirilmektedir (Einarsdottir, Dockett & Perry, 2009; Mitchell et al., 2011). Bu çalışmalar, çocukların aile, okul ve sosyal çevreye ilişkin algılarının resimler aracılığıyla derinlemesine incelenebileceğini göstermektedir. Ancak bu araştırmaların büyük bir kısmı, çocuk çizimlerini tek başına ele almakta; çizimlere eşlik eden çocuk anlatılarını sınırlı biçimde kullanmaktadır.

Türkiye’de yapılan çalışmalar incelendiğinde ise çocuk resimlerinin daha çok gelişimsel değerlendirme, duygusal durum analizi veya sanatsal ürünler bağlamında ele alındığı görülmektedir. Çocukların aile kavramına ilişkin algılarının, çocukların kendi çizimleri ve bu çizimlere ilişkin sözlü açıklamaları birlikte değerlendirilerek incelendiği çalışmaların sınırlı olduğu dikkat çekmektedir (Aral & Gürsoy, 2011; Yavuzer, 2010). Bu durum, çocukların aileyi nasıl algıladıklarının doğrudan kendi anlatım biçimleri üzerinden ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Bu noktada literatürde belirgin bir araştırma boşluğu ortaya çıkmaktadır. Uluslararası ve ulusal çalışmalarda çocukların aile algısına değinilmekle birlikte, okul öncesi dönemde çocukların aile kavramını hem resim hem de sözlü anlatımlar aracılığıyla, çocuk merkezli ve bütüncül bir nitel yaklaşımla ele alan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Oysa çocukların aileye yükledikleri anlamların, onların çizimleriyle birlikte kendi ifadeleri üzerinden incelenmesi, aile algısının daha derin ve gerçekçi biçimde anlaşılmasına olanak tanımaktadır.

Bu araştırmanın amacı, okul öncesi dönemdeki çocukların aile kavramına ilişkin algılarını, çocukların kendi çizimleri ve bu çizimlere ilişkin sözlü açıklamaları üzerinden incelemektir. Çalışmada çocukların aileyi hangi bireyler, roller, duygusal bağlar ve mekânsal imgeler aracılığıyla temsil ettikleri ortaya konulmaktadır. Araştırma, çocukların aileye ilişkin algılarını yetişkin yorumlarından bağımsız olarak, doğrudan kendi anlatım biçimleri üzerinden ele alması bakımından önem taşımaktadır.

Bu yönüyle çalışma, erken çocukluk eğitiminde aile kavramının ele alınışına çocuk merkezli bir perspektif sunmakta; çocukların algı ve yaşantılarını merkeze alan nitel yaklaşımların önemini vurgulamaktadır. Araştırmanın, hem ulusal hem de uluslararası alan yazına, çocukların aile algılarını resim ve anlatı temelli verilerle görünür kılması açısından özgün bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın yöntem bölümünde aşağıda yer alan başlıklara yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

Araştırmada fenomenolojik desen (olgubilim) kullanılmıştır. Bireylerin yaşanmış dünyasını bilinçli bir düzeyde anlamak için kullanılan yorumlama ve anlamlandırmaya yönelik entelektüel bir uğraştır. Aynı zamanda fenomene bakarak bireyleri daha derin bir düzeyde anlama bilimidir. Fenomenolojik bir çalışmanın sonuçları, ufku genişletir, bir fenomeni görme biçimlerini geliştirir ve yaşanmış deneyimlerin bilinçli bir şekilde incelenmesi yoluyla araştırmacıların ileriye görmesini sağlar (Qutoshi, 2018). Fenomenoloji, insan deneyiminin temel unsuru olarak bireylerin anlam üretme süreçlerine odaklanır. Fenomenolojiden elde edilen önemli bulgular, bir fenomenin onu deneyimleyenlerin gözünden anlaşılmasıdır. Fenomenolojik bir çalışmanın odak noktası, katılımcıların ortak bir deneyime ilişkin bilişsel süreçlerinin içsel özünü ortaya çıkarmak ve yorumlamaktır (Worthington, 2013).

Çalışmada, çocukların aileye dair düşüncelerini, duygularını ve ilişkisel deneyimlerini öznel bakış açılarıyla ortaya koymak hedeflenmiştir. Bu doğrultuda, okul öncesi dönemdeki çocukların “aile” olgusuna dair algı ve anlamlandırmaları, onların çizimleri ve sözlü ifadeleri üzerinden incelenmiştir. Fenomenolojik yaklaşım, her çocuğun aile kavramını kendi deneyim dünyası içinde nasıl tanımladığını, hangi ilişkisel örüntüler ve duygusal temsiller üzerinden ifade ettiğini anlamaya olanak sağlamaktadır. Çocukların aileye ilişkin görüşleri, resim çizme etkinliği ve yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanan veriler aracılığıyla analiz edilmiştir. Bu model, çocuk merkezli bir bakış açısını benimseyerek, onların duygu ve düşüncelerini kendi anlatım biçimleriyle (çizim, sembol, hikâye) görünür kılmayı amaçlamaktadır.

Çalışma Grubu

Fenomenoloji desenin kullanıldığı araştırmada, kolay örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, tesadüfi örnekleme veya rastlantısal örnekleme türü olarak da bilinir. Bu yöntemde, araştırmaya dâhil edilecek hedef kitlenin üyeleri; kolay ulaşılabilirlik, coğrafi yakınlık, belirli bir zamanda ulaşılabilir olma ya da katılmaya istekli olma gibi pratik ölçütleri karşılamalarına göre seçilir. Yani araştırmacı, çalışma için uygun olduğunu düşündüğü ve çalışma alanına yakın olan katılımcıları kendi seçer. Kısacası kolay ulaşılabilir örneklemesinin temel amacı, araştırmacının kolayca erişebileceği katılımcılardan bilgi toplamaktır (Etikan, Musa & Alkassim, 2016; Nyimbili & Nyimbili, 2024: 98).

Bu doğrultuda araştırmanın çalışma grubu oluşturulmuştur. Araştırma, 2025 yılı güz döneminde Düzce il merkezinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bağımsız anaokullarına devam eden 5 yaş grubu 47 çocuk ile gerçekleştirilmiştir. Çocuklara Ç1, Ç2, Ç3...Ç46 şeklinde kodlar verilerek gizlilik sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırmaya katılan çocuklar, araştırmaya gönüllü olarak katılım göstermeyi kabul eden ve velilerinden yazılı izin alınan bireyler arasından seçilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Çocuklarla yapılan araştırmalarda veri toplama araçlarının dikkatli bir şekilde seçilmesi gerekir. Araştırmacılar artık çocukların bilgi, bakış açısı ve ilgi alanları hakkında çocukların kendisinden bilgi edinmeye çalışmaktadır (Einarsdottir, Dockett & Perry, 2009: 2108). Çocukların duygu ve düşüncelerini anlamak için onların bilgilerine, yeterliliklerine ve ilgilerine uygun farklı yöntemlerin kullanılması gerekir. Çocukların kendilerini rahat hissetmelerini sağlayacak farklı sözel ve görsel yöntemlerin kullanılması en doğru verilerin elde edilmesini sağlar (Einarsdóttir, 2007). Bu nedenle araştırmada okul öncesi dönemdeki çocukların “aile” kavramına ilişkin algılarını çok yönlü biçimde ortaya koymak amacıyla “Genel Bilgi Formu”, “Aile Görüşme Formu” ve “Resim Çizme Tekniği” olmak üzere üç farklı veri toplama aracı kullanılmıştır.

Genel Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından geliştirilen form; çocuğun cinsiyeti, okul öncesi eğitime devam etme süreci, ebeveyn öğrenim düzeyi ve mesleğine yönelik sorulardan oluşmaktadır. Bu bilgiler, araştırmada elde edilen verilerin betimlenmesinde ve yorumlanmasında destekleyici olarak kullanılmıştır.

Aile Görüşme Formu: Yarı yapılandırılmış görüşme formu olarak hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme, nitel veri toplama tekniğinin bir parçasıdır. Daha önce bilinmeyen nitel eğilimleri ve sorunları bulmak, araştırmanın ilgi duyduğu yeni alanları keşfetmek ve fenomenografik çalışmalar için uygundur (Rahman, 2019). Yarı yapılandırılmış görüşmeler, birden fazla katılımcıdan veya görüşülen kişiden sistematik bir şekilde derinlemesine bilgi toplanması gerektiğinde faydalıdır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde, görüşmeciyi önceden belirlenmiş bir dizi soru kullanır ve katılımcılar soruları kendi ifadeleriyle yanıtlar (Easwaramoorthy & Zarinpoush, 2006). Bir katılımcıyla sohbet şeklinde yürütülen yarı yapılandırılmış görüşme, kapalı veya açık uçlu soruların bir karışımını kullanır ve bunlara genellikle neden veya nasıl sorularının da eşlik ettiği takip soruları eşlik eder (Adams, 2015). Sorular, varsayılan eğilimi mümkün olduğunca belirleyecek ve açıklayacak şekilde uyarlanmalıdır. Sorular, katılımcılara cevaplama konusunda özgürlük ve esneklik sağlayacak şekilde

tasarlanmalıdır ve bu özgürlük ve esnekliğin büyük ölçüde sağlanması için sorular belirsiz ve muğlak, yönlendirici, tehdit edici ve zorlama olmaktan kaçınmalıdır (Rahman, 2019). Araştırmada da görüşme formu hazırlanırken belirtilen kriterler dikkate alınmış ve çocuklara ana soru olarak “Aile denilince aklınıza ne geliyor” ile destekleyici sorular olarak da “Ailende kimler var? , “Onlarla en çok ne yapmayı seviyorsun?”, “Ailende kiminle oyun oynamak hoşuna gider?” gibi” sorular yöneltilmiştir.

Resim Çizme Tekniği: Nitel araştırma yöntemleri yelpazesinde çizim daha etkileyici, ilgi çekici ve eğlenceli bir etkinliktir. Katılımcılar için keyifli bir deneyime dönüştürülür ve katılımcıların coşku veya konsantrasyon düzeylerinin endişe verici olduğu durumlarda dikkatlerini korumalarına yardımcı olur (Literat, 2013: 87). Psikologlar ve araştırmacılar, çocukların çeşitli konu ve olgular hakkındaki düşüncelerini, algılarını ve görüşlerini zengin bir şekilde keşfetmelerini kolaylaştıran çeşitli "çiz-yaz" veya "çiz-konuş" tekniklerini kullanarak çocukları etkinliklere dahil etmişlerdir. Çizim bir araştırma yöntemi olarak kullanıldığında, genellikle katılımcıların çizimlerine gömülü anlam hakkında çizim yapıp konuşmalarını gerektirir. Çizenin bağlamı çizilen şeyi, nasıl çizildiğini ve çizimin neyi temsil ettiğini belirler. Bu nedenle, bir araştırma aracı olarak çizim, genellikle çizenin çizimin iletmek istediği şeyi dile getirmesini sağlayan işbirlikçi anlam oluşturmaya teşvik eden sözlü araştırma yöntemleriyle tamamlanır (Mitchell, Theron, Stuart, Smith & Campbell, 2011: 19). Çizimi anlam yaratma olarak ele almak, çizimin bir temsil olduğu söyleminden uzaklaşır ve bunun yerine çocukların niyetlerine odaklanır. Bu nedenle çizim, nesnelere görsel referans verme becerisini geliştirmekten ziyade, eylem halinde düşünmenin yapıcı bir süreci haline gelir (Einarsdottir, Dockett & Perry, 2009: 218).

Çocuk çizimlerinin ham maddesi hissettikleri, deneyimledikleri, bildikleri, anladıkları veya hayal edebildikleri şeylerden oluşur. Bu nedenle çizimler, çocukların henüz temalaştırmadıkları duygu, deneyim ve anlamların ifadeleri olarak düşünülebilir. Çocukların çizimleri dünyalarından seçilmiş olayları, önemli buldukları deneyimledikleri yönleri, çizim sırasında fark ettikleri, hatırladıkları ve önemli buldukları şeyleri tasvir edebilir. Başka bir deyişle, çizim, çocukların henüz kategorize etmedikleri veya dile getirmedikleri duygusal ve anlamlı bir deneyimi ifade etmelerine olanak tanır. Bu teknik, çocukların belirli deneyimleri veya ruh hallerini hatırlamalarına yardımcı olur ve çizdikleri durumlarla ilişkilendirdikleri yorumlara ve anlamlara, görüşmelerden elde edilenden farklı bir bakış açısı kazandırır (Søndergaard & Reventlow, 2019: 3). Özellikle çizimlerin çocuklarda kullanılmasının, onların iç dünyalarına ulaşmada kritik olduğu savunulmuştur (Mitchell, Theron, Stuart, Smith & Campbell, 2011:

19). Araştırmada resim çizme tekniğine ilişkin belirtilen hususlar dikkate alındığında bu tekniğin kullanılmasında önemli bir etken olduğu görülmüştür. Araştırmada “Şimdi ailenin resmini çizebilirsin” yönergesi kullanılmıştır.

Veri Toplama Süreci

Araştırma verilerinin toplanmasında bağımsız anaokulu tercih edilmiştir. Bu okulda 5 yaş grubunda olan çalışmaya istekli çocuklar belirlenmiştir. Görüşmeler her çocukla bireysel olarak gerçekleştirilmiştir. Bu yaklaşım, çocukların diğer arkadaşlarının ifadelerinden etkilenmesini veya çizimlerini taklit etmesini önlemek amacıyla tercih edilmiştir. Görüşmeler için sessiz ve dikkat dağınık unsurlardan uzak bir ortam hazırlanmıştır. Veri toplama süreci, çocukların rahatlamasını sağlamak amacıyla küçük bir sohbet ve ısınma etkinliği ile başlamıştır. Ardından çocuklara araştırma ve sürecin amacı basit bir dille anlatılmış ve istemedikleri soruları geçebilecekleri belirtilmiştir. Görüşmeler sırasında çocuklara Aile Görüşme Formu’ndaki sorular sorulmuş, yanıtları araştırmacılar tarafından kaydedilmiştir. Çocukların yanıtlarını desteklemek amacıyla gerektiğinde ek sorular yöneltilmiş, sorular sohbet havası içerisinde sorulmuştur. Her görüşme ortalama 15–20 dakika sürmüştür. Görüşmelerin tamamlanmasının ardından çocuklardan ailelerinin resmini çizmeleri istenmiş ve çizimleri üzerine açıklamalarını paylaşımları sağlanmıştır. Çocukların ifade ettikleri açıklamalar her çocuğun yaptığı resmin arkasına kayıt edilmiştir. Araştırmacıların kendi el yazılarıyla kaleme aldıkları bu ifadelerin yer aldığı kâğıtlar, belge niteliğinde olup araştırmanın temel veri kaynağını oluşturmuştur.

Verilerin Analizi

Tüm veri analizlerinde, pozitivist veya natüralist araştırma geleneğinde olmasına bakılmaksızın amaç, toplanan verileri düzenlemek, anlam çıkarmak ve gerçekçi sonuçlar çıkarmaktır (Bengtsson, 2016: 9). Bu araştırmadan elde edilen veriler, nitel araştırma yaklaşımına uygun olarak içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. *İçerik analizi, metinleri analiz etmek için kullanılan farklı stratejileri kapsayan genel bir terimdir. Bu yöntem, metinlerdeki kelimelerin kullanım sıklıkları, ilişkileri, iletişimin yapıları ve söylemleri gibi eğilimleri ve kalıpları belirlemek amacıyla, büyük miktarda metinsel bilgiyi müdahalesiz bir şekilde incelemek için kullanılan sistematik bir kodlama ve kategorize etme yaklaşımıdır* (Vaismoradi, Turunen & Bondas, 2013: 400).

Araştırmadan elde edilen nitel veriler, içerik analizi yöntemi çerçevesinde dört aşamalı bir süreçle analiz edilmiştir (Bengtsson, 2016:11).

1. Bağlamdan Soyutlama: Bu aşamada, görüşme metinleri ve çizim açıklamaları dikkatlice okunarak anlam birimleri belirlenmiştir. Her anlam birimi, metinde tekrarlayan ifadeler dikkate alınarak kodlanmıştır. Kodlama

sürecinde tekrar eden ifadeler yeni sayfalarda kaydedilerek sistematik bir kod listesi oluşturulmuştur.

2. *Bağlama Geri Yerleştirme*: Bu aşamada, oluşturulan kodlar tekrar gözden geçirilmiş ve veri bütünlüğü korunmuştur. Kodlar, çalışmanın amacına uygun içerik taşıyan verilerle ilişkilendirilmiş, anlam taşımayan veya ilgisiz veriler analiz dışı bırakılmıştır.

3. *Kategorize Etme*: Belirlenen kodlar, benzerlikleri doğrultusunda homojen gruplar hâline getirilmiştir. Kodların kategorilere ayrılması sürecinde çocukların aile kavramına ilişkin algılarının tematik olarak yapılandırılmasını sağlamıştır.

4. *Derleme ve Yorumlama*: Son aşamada, kategorilerden elde edilen veriler gerçekçi ve bütüncül sonuçlar çıkaracak şekilde yorumlanmıştır. Analiz sürecinin güvenilirliği için araştırmacı kontrolü ve meslektaş görüşleri kullanılmıştır. Bu aşama, bulguların hem doğruluğunu hem de geçerliliğini desteklemiştir.

Kısacası analiz süreci, görüşme ve çizimlerden elde edilen verilerin tematik olarak kodlanması ve kategorilere ayrılması şeklinde yürütülmüştür. Görüşmeler sırasında kaydedilen çocuk ifadeleri, araştırmacılar tarafından titizlikle okunmuş ve anlamlı ifadeler belirlenerek kodlar oluşturulmuştur. Kodlama sürecinde benzer ve tekrar eden ifadeler bir araya getirilerek temalar geliştirilmiştir. Çocukların ifadeleri bağlamından koparılmadan, doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Çizim ve görüşme verileri bir arada değerlendirilmiş, böylece çocukların aileye ilişkin duygu ve düşüncelerinin bütüncül bir görünümü elde edilmiştir.

Araştırmanın Geçerliği ve Güvenirliği

Nitel araştırmacılar bir çalışma tasarlarlarken, sonuçları analiz ederken ve çalışmanın kalitesini değerlendirirken güvenilirlik ve geçerlilik dikkate alınmalıdır. Lincoln ve Guba'ya (1985) göre güvenilirlik ve geçerlik, dört temel ölçüt üzerinden sağlanır (Morse, Barrett, Mayan, Olson & Spiers, 2002: 14; Pandey & Patnaik, 2014: 5746)

İnandırıcılık: İnandırıcılık, pozitivist araştırmalardaki iç geçerlik (internal validity) ile benzerdir ve bulguların “gerçekliğine” duyulan güveni ifade eder. İnandırıcılık için veriler farklı kaynaklardan (çocuk ifadeleri, çizimler ve araştırmacı gözlemleri) elde edilmiş ve birbiriyle karşılaştırılmıştır. Görüşmeler sırasında çocukların söyledikleri, çizimleriyle birlikte değerlendirilmiş, bu sayede verilerin anlam bütünlüğü korunmuştur. Ayrıca çocuklara yöneltilen sorular sade, açık ve yaş düzeyine uygun biçimde hazırlanmıştır.

Aktarılabirlik: Aktarılabirlik, bulguların farklı bağlamlarda uygulanabilir olduğunu göstermeyi amaçlar. Pozitivist paradigmda dış geçerlik ya da genellenebilirliğe denk gelen bir kavramdır, ancak nitel araştırmalarda transfer edilebilirlik önceliklidir. Aktarılabirliği sağlamak için çalışma grubunun seçimi, veri toplama süreci ve analiz aşamaları ayrıntılı biçimde açıklanmıştır. Böylece benzer araştırmaların farklı ortamlarda yinelenmesine olanak tanınmıştır.

Tutarlılık: Tutarlılık, pozitivist yaklaşımdaki güvenilirlik kavramına karşılık gelir ve bulguların tutarlı olduğunu ve tekrarlandığında benzer sonuçlar verebileceğini gösterir. Tutarlılık kapsamında, elde edilen veriler iki araştırmacı tarafından bağımsız olarak kodlanmış, ardından kodlar karşılaştırılarak araştırmacılar arası uyum sağlanmıştır. Kodlama sürecindeki farklılıklar tartışılarak ortak karara ulaşılmıştır. Ayrıca, bulguların doğruluğunu artırmak amacıyla meslektaş incelemesi yapılmış ve yorumların tutarlılığı denetlenmiştir.

Doğrulanabilirlik: Doğrulanabilirlik, objektiflik yerine kullanılır. Bu ölçüt, araştırmanın bulgularının katılımcılar tarafından şekillendiğini, araştırmacının önyargısı, motivasyonu veya ilgisinden bağımsız olduğunu gösterir; yani bir ölçüde tarafsızlığı ifade eder. Doğrulanabilirlik için tüm araştırma süreci ayrıntılı biçimde raporlanmış, görüşme kayıtları ve çizimler saklanmış, gerektiğinde başka bir araştırmacının süreç ve bulguları adım adım inceleyebilmesi için belgelenmiştir. Bu yöntem sayesinde, araştırma süreci ve bulguların doğruluğu başkaları tarafından da takip edilebilir ve kontrol edilebilir hâle gelmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde, okul öncesi dönem çocuklarının “aile” kavramına ilişkin algılarını yansıtan resimlerin ve görüşme verilerinin analizinden elde edilen temalar sunulmuştur. Verilerin içerik analizi sonucunda aile üyeleri, aile içi roller, duygusal bağ ve mekân imgeleri olmak üzere dört ana tema belirlenmiştir.

Tablo 1*Aile Üyeleri Temasına Ait Kategori ve Kodlar*

Tema	Kategori	Kodlar
Aile Üyeleri	Çekirdek Aile	Anne-baba-kendi-abla-abi-küçük kardeş
	Geniş Aile	Babanne-anneanne-dede-hala-teyze-kuzen-dayı
	Diğer	Köpek-komşu-oyuncak tavşan

Çocuklara aile denilince aklınıza ne geliyor sorusu sorulduğunda çocuklar bu konu ile ilgili farklı görüşler belirtmişlerdir. Çocukların ifadelerinden yola çıkarak üç kategori oluşturulmuştur. Bu kategorilerden en yüksek frekansa sahip çekirdek aile kategorisi (n:155 f:90,6) iken daha sonra geniş aile (n:11 f:6,4) ve en az frekansa sahip olan ise diğer (n:5 f:2,9) kategorisidir.

Çocukların büyük çoğunluğu resimlerinde anne, baba ve kardeş figürlerine yer vermiştir. Bazı çocukların çizimlerinde ise büyükanne, büyükbaba ya da evcil hayvanlar da aile üyeleri arasında gösterilmiştir. Bu durum, çocukların aile kavramını çekirdek ailenin ötesinde, kendini güvende hissettiği tüm bireyleri kapsayan bir bütün olarak algıladıklarını göstermektedir. Aşağıda bulguyu destekler nitelikte çocukların ifadelerine ve resim örneklerine yer verilmiştir. Bu ifadeler ve resim örnekleri;

Aile Üyeleri Teması:

“Aile denilince kendi ailem geliyor. Annem, babam, ablam ve ben varım. Ama bir de doğmamış kardeşim var. (Çekirdek aile)” Ç43

“Aile olarak annem, ben ve sadece ablam geliyor aklıma. Çünkü biz üçümüz kalıyoruz birlikte. (Çekirdek aile)” Ç37

“Ailemde annem, babam, halam ve kuzenim var. Evimizin bahçesinde oturuyorlar. (Geniş aile)” Ç16

“Ailemizde babam, annem, kardeşim ve kendim varım. Fotoğraf çektiyoruz. (Çekirdek aile)” Ç5

Şekil 1

Aile Üyeleri Temasına Ait Resim Örnekleri

Ç43

Ç37

Ç16

Ç5

Tablo 2

Aile İçi Roller Temasına Ait Kategori ve Kodlar

Tema	Kategori	Kodlar
Aile İçi Roller	Birlikte Geçirme	Zaman Piknik-gezme-dondurma gitme-yürüyüş yeme-kampa
	Eğlence ve Dinlenme	Oyun-lunapark-yıldızlara bakma-deniz-resim yapma
	Paylaşım ve Bölümü	İş Temizlik yapma-yemek pişirme-bahçe işleri

Çocuklara aile denilince aklınıza ne geliyor sorusu sorulduğunda çocuklar bu konu ile ilgili üç farklı kategoride görüş belirtmişlerdir. Bu kategorilerden en yüksek frekansa sahip birlikte zaman geçirme kategorisi (n:35 f:45,4) ardından eğlence ve dinlenme (n:25 f:32,4) kategorisi gelirken en az frekansa sahip olan kategori ise paylaşım ve iş bölümü (n:17 f: 22,0)'dür.

Okul öncesi dönemdeki çocuklar, aileyi en çok birlikte geçirilen zaman üzerinden algılamaktadır. Çocukların ifadeleri, aile üyeleriyle park, bahçe, şelale, tatil veya evde yapılan etkinliklerde birlikte vakit geçirmeyi vurgulamaktadır. Bu durum, çocukların aileyi paylaşılan zaman ve ortak deneyimler bağlamında tanımladığını göstermektedir. Ayrıca, eğlence ve dinlenme boyutu da ön plana çıkarmaktadır; örneğin şelalede oyun oynama, tahterevalliye binme, lunaparka gitme gibi etkinlikler, aileyi keyifli ve mutlu olunan bir birliktelik olarak algılamalarına yol açmaktadır. Bunun yanında, çocukların aile bireylerinin görev ve sorumluluklarını gözlemledikleri durumlar da vardır. Örneğin anne yemek veya temizlik işleri yaparken, baba bazen yemek hazırlığı, bahçe işleri veya ışık açma gibi görevler üstlenmektedir. Ancak bu gözlemler, birlikte zaman geçirme ve eğlence unsurlarına kıyasla daha az ön plana çıkmaktadır. Genel olarak, çocukların aile kavramına ilişkin algıları, duygusal ve sosyal deneyimlerle şekillenen, birlikte zaman geçirme ve eğlenceli etkinlikler etrafında yoğunlaşan bir anlayışı yansıtmaktadır. Aşağıda bulguyu destekler nitelikte çocukların ifadelerine ve resim örneklerine yer verilmiştir. Bu ifadeler ve resim örnekleri;

Aile İçi Roller Teması:

“Annem ve babamın bizi parka götürmesidir. Ben ve ablam tahterevallide oynuyoruz, Kardeşim Ege kaydırdıktan kayıyor.(Birlikte zaman geçirme rolleri/Eğlence ve dinlenme rolleri)” Ç3

“Bütün ailece şelaleye gitmektir. Orada çok güzel sular var. Şelalede oynadık. Taşları suya attık. Ben de duya dokundum ve hep birlikte suda çok eğlendik. (Birlikte zaman geçirme rolleri/Eğlence ve Dinlenme rolleri)”Ç14

“Aile, pikniğe gitmektir. Babam mangalda mantar pişiriyor. Dumanlar çıkıyor. Rengârenk kıyafeti olan annem, piknik örtüsünü verip tabakları ve bardakları hazırlıyor. Kırmızı ve mavi kıyafeti olan Eymen abim. Kırmızı abimin en sevdiği renk. Biz onunla geziyoruz. (Paylaşım ve iş bölümü rolleri/Birlikte zaman geçirme rolleri)” Ç8

“Annem ve babamın beni çok sevmesidir. Benim yanımda hep oluyorlar hatta uyurken bile geliyorlar yanıma. Okula gitmem için her sabah beni onlar uyandırıyor. Annem beni uyandırmak için bana Azra Azra der. Babamda odam karanlık olduğu için ışığı yakar. Ben de hemen kalkarım. (Paylaşım ve iş bölümü rolleri)” Ç41

Şekil 2

Aile İçi Roller Temasına Ait Resim Örnekleri

Ç3

Ç14

Ç8

Ç41

Tablo 3

Duygusal Bağ Temasına Ait Kategori ve Kodlar

Tema	Kategori	Kodlar
Duygusal Bağ	Sevgi ve Duygusal Yönelim	sevme-canım anneciğim-birlikte olma - güzel-kalp
	Mutluluk ve Olumlu Duygular	Çok mutlu-eğlenceli-heyecanlı-keyifli-güzel
	Aile Bütünlüğü ve Aidiyet	Ortadayım-uzakta olma-hepimiz-ailecek-kendimizi
	Yakınlık ve Fiziksel Temas	Elele tutuşma-yanında-kolunda-dokunma

Çocuklara aile denilince aklınıza ne geliyor sorusu sorulduğunda çocuklar bu konu ile ilgili dört farklı kategoride görüş belirtmişlerdir. Bu kategorilerden en yüksek frekansa sahip sevgi ve duygusal yönelim kategorisi (n:31 f:44,2) iken ardından mutluluk ve olumlu duygular kategorisi (n:16 f:22,8) gelmektedir. Bunları takiben aile bütünlüğü ve aidiyet kategorisi (n:14 f: 20,0), en az frekansa sahip olan ise yakınlık ve fiziksel temas kategori (n:9 f: 12,8)*dır.

Çocukların aileye ilişkin ifadeleri ve çizimleri, farklı boyutlarda anlamlar taşımaktadır. Ön plana çıkan alt kategori “Sevgi ve duygusal yönelim” olup, çocukların aile üyelerine karşı duyduğu sevgi, bağlılık ve ilgiye işaret etmektedir. Onu takip eden “Mutluluk ve olumlu duygular” kategorisi, çocukların aileyle birlikte vakit geçirmekten, etkinliklerden ve deneyimlerden aldıkları keyfi ve memnuniyeti yansıtmaktadır. Üçüncü olarak öne çıkan “Aile bütünlüğü ve aidiyet” kategorisi, çocuğun kendisini aile birliğinin bir parçası olarak algılamasını ve aidiyet duygusunu ifade ettiği durumları kapsamaktadır. Son olarak, “Yakınlık ve fiziksel temas” kategorisi, çocukların aile üyeleriyle kurdukları fiziksel yakınlığı (sarılmak, el ele tutuşmak, yan yana durmak gibi) ve bunun duygusal bağla ilişkisini göstermektedir. Genel olarak, çocukların aileye ilişkin algıları, bu dört alt kategori aracılığıyla hem duygusal hem de sosyal boyutlarda değerlendirilebilir. Aşağıda bulguyu destekler nitelikte çocukların ifadelerine ve resim örneklerine yer verilmiştir. Bu ifadeler ve resim örnekleri;

Duygusal Bağ Teması:

“Ailem annem ve babam benim. Hem annemi hem de babamı çok seviyorum. Evimizin bahçesindeyiz. Oyunağımı da birazdan onu süreceğim. Onlar da beni izleyecek. (Aile bütünlüğü ve aidiyet/Sevgi ve duygusal yönelim/Mutluluk ve olumlu duygular)” Ç47

“Ailece el ele tutuşup gezmek. Hem de kırlarda. Kırlarda çiçekler var. Anne ve babama koparacağım onları. Kalpleri de anne ve babamı çok sevdiğim için çizdim. (Sevgi ve duygusal yönelim/Aile bütünlüğü ve aidiyet / Mutluluk ve olumlu duygular)” Ç5

“Aile hepimizin bir arada olmasıdır bence. Beraber pikniğe gittiğimiz zamanları düşünüyorum. Ailemi seviyorum. Ablamlar okula gittiğinde onları özlüyorum. Annemle birlikte yemek yaparız, temizlik yaparız, ona resimler çizerim. Babamla da gezmeye çıkarız, oyun oynarız çok mutlu oluyorum. Babam bana sürprizler alınca da çok mutlu oluyorum. Esilayla oyun oynarken çok eğleniyoruz. Neslişah ablamları da resim yapmayı, markete gitmeyi çok seviyorum. Aile birbirini seven insanlardır yani. (Aile bütünlüğü ve aidiyet / Sevgi ve duygusal yönelim /Mutluluk ve olumlu duygular)” Ç6

“Aile güzel bir şey. Hep aileme sarılıp uyumak isterdim. Onlarla el ele tutuşup

şarkı söylemek çok güzel bir şey. Ailemi çok sevdiğim için kalpler de çizdim. (Sevgi ve duygusal yönelim/ Mutluluk ve olumlu duygular/Aile bütünlüğü ve aidiyet / Yakınlık ve fiziksel temas)” Ç25

Şekil 3

Duygusal Bağ Temasına Ait Resim Örnekleri

Ç47

Ç5

Ç6

Ç25

Tablo 4*Mekan İmgeleri Temasına Ait Kategori ve Kodlar*

Tema	Kategori	Kodlar
Mekan İmgeleri	Doğal ve Açık Alanlar	Park-orman-kır-deniz-şelale-lunapark
	Ev ve Yakın Çevre Alanları	Ev-oda-bahçe
	Sosyal Alanlar	Çarşı-market-dondurma dükkanı-sokak
	Seyahat Alanları	Farklı şehir-havaalanı-Ankara-Akçakoca

Çocuklara aile denilince aklınıza ne geliyor sorusu sorulduğunda çocuklar farklı şekillerde görüşlerini ifade etmişlerdir. Bu görüşler dört kategoride gruplandırılmıştır. Bu kategorilerden doğal ve açık alanlar en yüksek frekansa sahip iken (n:16 f:34,0) ardından ev ve yakın çevre alanlar (n:15 f:31,9) sonra sosyal alanlar (n:12 f: 25,5), son olarak ise seyahat alanları (n:4 f: 8,5) en az frekansa sahip olan kategoridir.

Çocukların aileye ilişkin çizimlerinde en fazla yer alan doğal ve açık alanlar alt kategorisi, aileyle birlikte geçirilen zamanın özgürlük, huzur ve mutluluk duygularıyla ilişkilendirildiğini göstermektedir. Ev ve yakın çevre alanları ise çocukların güven, aidiyet ve birliktelik duygularını temsil etmektedir. Daha az sıklıkla ortaya çıkan sosyal alanlar, ailenin dış dünyayla kurduğu etkileşimi ve paylaşımı yansıtmaktadır. Seyahat alanları alt kategorisi ise sınırlı olmakla birlikte, çocukların aileyle birlikte keşif ve macera duygusunu deneyimlediklerini göstermektedir. Bu bulgular genel olarak çocukların aileyi daha çok birlikte vakit geçirilen, doğayla bütünleşmiş bir yapı olarak algıladıklarını ortaya koymaktadır. Aşağıda bulguyu destekler nitelikte çocukların ifadelerine ve resim örneklerine yer verilmiştir. Bu ifadeler ve resim örnekleri;

Mekan İmgeleri Teması:

“Biz çok büyük bir aileyiz. Bahçemiz de bizim ailemiz gibi kocaman. Hep birlikte bahçedeyiz. Bahçemizdeki bitkimizi sulamak için çıktık. Çünkü çok özel bir bitki o. (Ev ve yakın çevre alanları)” Ç7

“Bizim için aile evimiz. Çünkü bizi sıcaklatıyor. Ayrıca bahçemizde havuzumuz var oynayabilmek için (Ev ve yakın çevre alanları)” Ç24

“Aile olunca birlikte bir şeyler yapmak gerekir. Biz mesela denize gidiyoruz, arabamızla. (Doğal ve açık alanlar)” Ç11

“Aile olarak annem ve babamın evde olduğu, ablam ve benim gezmeye yani çarşıya gittiğimiz zamanlar aklıma geliyor. Baştaki kahverengi saçı olan benim. Biz çarşıda iken gökkuşağı da çıktı.(Sosyal alanlar)” Ç39

Şekil 4

Mekan İmgeleri Temasına Ait Resim Örnekleri

Ç7

Ç24

Ç11

Ç39

TARTIŞMA

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular, okul öncesi dönemdeki çocukların aile kavramını, yetişkinler tarafından yapılan yapısal ya da tanımsal açıklamalardan farklı biçimde anlamlandırdıklarını göstermektedir. Çocukların çizimleri ve bu çizimlere eşlik eden anlatıları birlikte ele alındığında, aile kavramının çocuklar için daha çok duygusal yakınlık, birlikte geçirilen zaman ve paylaşılan yaşantılar üzerinden şekillendiği görülmektedir. Bu bulgu, erken çocukluk döneminde sosyal kavramların soyut tanımlar aracılığıyla değil,

bireysel deneyimler yoluyla yapılandırıldığına işaret eden kuramsal yaklaşımlarla ilişkilendirilebilir (Bronfenbrenner, 1979; Einarsdóttir, 2007).

Aile üyeleri temasına ilişkin bulgular, çocukların aile algısında çekirdek aile üyelerinin merkezî bir konumda yer aldığını göstermektedir. Bununla birlikte bazı çocukların çizimlerinde geniş aile bireylerine ve evcil hayvanlara da yer vermeleri dikkat çekicidir. Bu durum, çocukların aileyi yalnızca biyolojik bağlar temelinde tanımlamadıklarını; duygusal yakınlık kurdukları ve kendilerini güvende hissettikleri bireyleri de aile kavramı içine dâhil ettiklerini düşündürmektedir. Benzer şekilde Bowlby'nin (1988) bağlanma kuramı, çocuğun bakım verenle kurduğu güven ilişkisini aile algısının temel belirleyeni olarak ele almakta; biyolojik bağdan çok duygusal sürekliliğin önemine vurgu yapmaktadır. Türk alan yazınında da çocukların aile algılarının, bakım ve yakınlık deneyimleri üzerinden şekillendiği belirtilmektedir (Aral & Gürsoy, 2011; Yavuzer, 2010).

Aile içi roller temasında birlikte zaman geçirme ve eğlenceye dayalı etkinliklerin ön plana çıkması, çocukların aileyi görev ve sorumluluk temelli bir yapıdan ziyade, paylaşılan deneyimler üzerinden anlamlandırdıklarını göstermektedir. Piknik yapma, oyun oynama, gezmeye gitme ve doğayla etkileşim gibi etkinliklerin çizimlerde ve anlatılarda sıkça yer alması, aile kavramının çocuklar için durağan bir yapıdan çok, etkileşim ve ortak yaşantılarla şekillenen dinamik bir süreç olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Bu bulgu, çocukların sosyal ilişkileri değerlendirirken birlikte geçirilen zamanın niteliğine odaklandıklarını ortaya koyan çalışmalarla paralellik göstermektedir (Yoleri, 2012; Gander & Gardiner, 2015).

Duygusal bağ temasına ilişkin bulgular, çocukların aile kavramını yoğun biçimde sevgi, mutluluk ve aidiyet duyguları ile ilişkilendirdiklerini ortaya koymaktadır. Çocukların çizimlerinde kendilerini aile üyelerine yakın, yan yana ya da fiziksel temas hâlinde konumlandırmaları, aile ortamının çocuklar tarafından duygusal açıdan koruyucu ve destekleyici bir bağlam olarak algılandığını göstermektedir. Bu durum, erken çocukluk döneminde güvenli bağlanma ilişkilerinin çocuğun duygusal düzenleme becerileri, benlik algısı ve sosyal uyum üzerinde belirleyici bir rol oynadığını ortaya koyan uluslararası çalışmalarla da örtüşmektedir (Bowlby, 1988; Thompson, 2014). Türk alan yazınında da benzer biçimde, aile içi duygusal ilişkilerin çocuğun psikososyal gelişiminde merkezi bir konumda yer aldığı vurgulanmaktadır (Aral & Gürsoy, 2011).

Araştırmada elde edilen mekânsal imgeler, çocukların aile algısının yalnızca kişilerle sınırlı olmadığını; yaşantıların gerçekleştiği fiziksel çevreyle birlikte

anlam kazandığını göstermektedir. Çocukların çizimlerinde park, bahçe, deniz, orman gibi doğal ve açık alanların sıkça yer alması, aileyle geçirilen zamanın özgürlük, mutluluk ve keşif duyguları ile ilişkilendirildiğini düşündürmektedir. Ev ve yakın çevre temsilleri ise güven, aidiyet ve süreklilik duygularının mekânsal karşılığı olarak değerlendirilebilir. Einarsdottir, Dockett ve Perry (2009), çocuk çizimlerinde mekânın, duygusal deneyimlerin önemli bir taşıyıcısı olduğunu vurgulamakta; çizimlerin yalnızca bireyleri değil, yaşantı bağlamlarını da yansıttığını belirtmektedir. Bu çalışma, söz konusu bulguları aile algısı bağlamında desteklemektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde bu araştırma, çocukların aile kavramına ilişkin algılarının bilişsel tanımlardan çok, duygusal ve yaşantısal deneyimler üzerinden şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bulgular, erken çocukluk eğitiminde aile kavramının ele alınış biçimine ilişkin önemli çıkarımlar sunmaktadır. Çocukların aileyi nasıl algıladıklarını anlamada, çocuk merkezli ve nitel yaklaşımların kullanılması; aile algısının daha bütüncül, gerçekçi ve derinlemesine değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Bu yönüyle çalışma, hem ulusal hem de uluslararası alan yazına çocukların kendi anlatımları üzerinden aile algısını görünür kılması bakımından özgün bir katkı sunmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, okul öncesi dönemdeki çocukların aile kavramına ilişkin algılarının, yetişkinler tarafından yapılan tanımlardan farklı olarak, büyük ölçüde duygusal bağlar, birlikte geçirilen zaman ve günlük yaşantılar etrafında şekillendiğini ortaya koymuştur. Çocukların çizimleri ve bu çizimlere eşlik eden sözlü anlatıları birlikte değerlendirildiğinde, aile kavramının çocuk zihninde yalnızca biyolojik ya da yapısal bir birliktelik olarak değil; sevgi, güven, mutluluk ve aidiyet duygularının deneyimlendiği dinamik bir ilişki alanı olarak anlam kazandığı görülmektedir. Bu durum, erken çocukluk döneminde sosyal kavramların soyut açıklamalar yoluyla değil, doğrudan yaşantılar aracılığıyla yapılandırıldığını ortaya koyan kuramsal yaklaşımlarla örtüşmektedir.

Araştırmadan elde edilen bulgular, çocukların aile algılarında duygusal yakınlık ve etkileşimin merkezi bir rol oynadığını göstermektedir. Çocukların çizimlerinde aile üyelerini çoğunlukla birlikte etkinlik yaparken betimlemeleri ve kendilerini aile üyelerine fiziksel olarak yakın konumlandırmaları, aile ortamının çocuklar tarafından güven verici ve destekleyici bir bağlam olarak algılandığını düşündürmektedir. Bu bulgu, erken çocukluk döneminde aile içi ilişkilerin niteliğinin, çocuğun duygusal güven duygusu, sosyal uyum becerileri ve benlik algısının gelişiminde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla aile kavramının, çocuk açısından yalnızca bir sosyal yapı değil, aynı zamanda duygusal bir referans noktası olduğu söylenebilir.

Çocukların çizimlerinde yer alan mekânsal imgeler, aile algısının çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Ev, park, bahçe ve doğal alanların çizimlerde sıklıkla yer alması, aileyle geçirilen zamanın çocuklar için mutluluk, özgürlük ve aidiyet duyguları ile ilişkilendirildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, çocukların aile algısının yalnızca kişiler üzerinden değil, bu kişilerle birlikte deneyimlenen fiziksel çevreler aracılığıyla da yapılandığını göstermektedir. Mekânın, çocukların duygusal deneyimlerinin ve sosyal ilişkilerinin bir yansıması olarak resimlere dâhil edilmesi, aile algısının bağlamsal niteliğini güçlendiren önemli bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

Bu araştırma sonuçları doğrultusunda, erken çocukluk eğitime ve uygulamalarına yönelik çeşitli öneriler geliştirilebilir. Öncelikle okul öncesi eğitim ortamlarında aile kavramına yönelik çalışmaların, çocukların bireysel yaşantılarını ve duygusal deneyimlerini merkeze alacak biçimde planlanması önem taşımaktadır. Aile konusunun yalnızca belirli gün ve haftalarla sınırlı etkinlikler kapsamında ele alınması yerine, çocukların günlük yaşantılarıyla ilişkilendirilen, süreklilik gösteren ve çocuk merkezli etkinliklerle desteklenmesi önerilmektedir. Bu bağlamda resim, hikâye anlatımı, drama ve oyun temelli uygulamalar, çocukların aile algılarını ifade etmelerine olanak tanıyan etkili yöntemler olarak değerlendirilebilir.

Öğretmenlere yönelik olarak, çocuk çizimlerinin yalnızca sanatsal ürünler olarak değil, çocukların algı, duygu ve yaşantı dünyasını yansıtan nitel veri kaynakları olarak ele alınması önerilmektedir. Öğretmenlerin, çocukların çizimlerine eşlik eden anlatılarını dikkatle dinlemeleri ve bu anlatıları pedagojik süreçlerde rehber olarak kullanmaları, çocukların kendilerini daha güvende ve değerli hissetmelerine katkı sağlayacaktır. Ayrıca öğretmen yetiştirme programlarında, çocuk çizimlerinin yorumlanmasına ve nitel veri olarak kullanılmasına yönelik kuramsal ve uygulamalı içeriklere daha fazla yer verilmesi, bu alandaki farkındalığı artıracaktır.

Ailelere yönelik olarak ise, çocukların aile kavramına ilişkin algılarının çoğunlukla duygusal yakınlık ve birlikte geçirilen zaman üzerinden şekillendiği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu doğrultuda ailelerin, çocuklarıyla geçirdikleri zamanın niteliğine odaklanmaları; ortak etkinlikler, oyun ve paylaşılan deneyimler aracılığıyla çocukların duygusal ihtiyaçlarını desteklemeleri önemlidir. Okul-aile iş birliği kapsamında yürütülecek çalışmaların, çocukların aile algılarını görünür kılacak ve aileleri bu konuda bilinçlendirecek biçimde yapılandırılması önerilmektedir.

Araştırmanın belirli bir yaş grubu ve sınırlı bir örnekleme gerçekleştirilmiş olması, elde edilen sonuçların genellenebilirliğini sınırlandırmaktadır. Bununla birlikte çalışma, çocukların aile algılarını doğrudan kendi çizimleri ve anlatıları üzerinden ele alması bakımından alanyazına özgün bir katkı sunmaktadır. Gelecek araştırmalarda farklı yaş grupları, sosyo-kültürel bağlamlar ve farklı aile

yapılarıyla yürütülecek çalışmaların, çocukların aile kavramına ilişkin algılarının çeşitliliğini ve zaman içindeki değişimini daha kapsamlı biçimde ortaya koyacağı düşünülmektedir. Ayrıca farklı nitel veri toplama yöntemleriyle desteklenecek araştırmaların, çocukların algı dünyasına ilişkin daha derinlemesine bulgular sunması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Adams, W. C. (2015). Conducting semi-structured interviews. *Handbook of practical program evaluation*, 492-505.
- Aral, N., & Gürsoy, F. (2011). *Anne-çocuk ilişkisi ve çocuğun gelişimi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bengtsson, M. (2016). How to plan and perform a qualitative study using content analysis. *NursingPlus open*, 2, 8-14.
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. Basic Books.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (3rd ed.). Sage Publications.
- Easwaramoorthy, M., & Zarinpoush, F. (2006). *Interviewing for research*. Imagine Canada.
- Einarsdóttir, J. (2007). Research with children: Methodological and ethical challenges. *European Early Childhood Education Research Journal*, 15(2), 197–211. <https://doi.org/10.1080/13502930701321477>
- Einarsdottir, J., Dockett, S., & Perry, B. (2009). Making meaning: Children's perspectives expressed through drawings. *Early Child Development and Care*, 179(2), 217–232. <https://doi.org/10.1080/03004430802666999>
- Etikan, I., Musa, S. A., & Alkassim, R. S. (2016). Comparison of convenience sampling and purposive sampling. *American Journal of Theoretical and Applied Statistics*, 5(1), 1–4. <https://doi.org/10.11648/j.ajtas.20160501.11>
- Gander, M. J., & Gardiner, H. W. (2015). *Çocuk ve ergen gelişimi* (A. Dönmez & N. Çelen, Çev.). İmge Kitabevi. (Orijinal çalışma 2011)
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage Publications.
- Literat, I. (2013). "A pencil for your thoughts": Participatory drawing as a visual research method with children and youth. *International Journal of Qualitative Methods*, 12(1), 84-98. <https://doi.org/10.1177/160940691301200>
- Malchiodi, C. A. (1998). *Understanding children's drawings*. Guilford Press.
- Mitchell, C., Theron, L., Stuart, J., Smith, A., & Campbell, Z. (2011). Drawings as research method. In *Picturing research: Drawing as visual methodology* (pp. 19-36). Rotterdam: Sense Publishers.
- Morse, J. M., Barrett, M., Mayan, M., Olson, K., & Spiers, J. (2002). Verification strategies for establishing reliability and validity in qualitative research.

International journal of qualitative methods, 1(2), 13-22.,
<https://doi.org/10.1177/16094069020010020>

- Nyimbili, F., & Nyimbili, L. (2024). Types of purposive sampling techniques with their examples and application in qualitative research studies. *British Journal of Multidisciplinary and Advanced Studies: English Lang., Teaching, Literature, Linguistics & Communication*, 5(1),90-99, doi: <https://doi.org/10.37745/bjmas.2022.0419>
- Pandey, S. C., & Patnaik, S. (2014). Establishing reliability and validity in qualitative inquiry: A critical examination. *Jharkhand journal of development and management studies*, 12(1), 5743-5753.
- Qutoshi, SB (2018). Fenomenoloji: Bir araştırma felsefesi ve yöntemi. *Eğitim ve eğitim gelişimi dergisi* , 5 (1), 215-222.
- Rahman, M. M. (2019). Semi-structured interview: A critical analysis. *University of Bath, July*, 4-6.
- Søndergaard, E., & Reventlow, S. (2019). Drawing as a facilitating approach when conducting research among children. *International Journal of Qualitative Methods*, 18, 1609406918822558. <https://doi.org/10.1177/1609406918822558>
- Thompson, R. A. (2014). Stress and child development. *The Future of Children*, 24(1), 41-59.
- Vaismoradi, M., Turunen, H., & Bondas, T. (2013). Content analysis and thematic analysis: Implications for conducting a qualitative descriptive study. *Nursing & health sciences*, 15(3), 398-405. <https://doi.org/10.1111/nhs.12048>
- Worthington, M. (2013). Differences between phenomenological research and a basic qualitative research design.
- Yavuzer, H. (2010). *Çocuk psikolojisi* (35. bs.). Remzi Kitabevi.
- Yoleri, S. (2012). Okul öncesi dönemde çocuk resimlerinin değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 37(165), 223-234.

AFETLERDE KADINLARIN PSİKOSOSYAL DAYANIKLILIĞI: TRAVMA SONRASI BÜYÜME PERSPEKTİFİ

Hacer Alemdar¹, Fatma Boğan²

ÖZET

Afetler, bireylerin yalnızca fiziksel ve ekonomik yaşam koşullarını değil, aynı zamanda psikososyal iyi oluşlarını da derinden sarsmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri, bakım yükümlülükleri ve kaynaklara sınırlı erişim nedeniyle kadınlar afet süreçlerinde daha kırılgan konumda yer almakta; buna karşın aile ve toplum düzeyinde dayanıklılığın temel taşıyıcıları olarak da öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, travma sonrası büyüme (post-traumatic growth, PTG) kavramı, kadınların afet deneyimlerini anlamada kuramsal bir çerçeve sunmaktadır. PTG, travmatik yaşantılar sonrasında benlik algısı, ilişkiler ve yaşam felsefesinde ortaya çıkan olumlu dönüşümleri ifade etmektedir.

Araştırmalar, sosyal destek, psikolojik dayanıklılık ve başa çıkma stratejilerinin kadınların PTG düzeylerini belirleyen başlıca değişkenler olduğunu göstermektedir. 6 Şubat 2023 depremleri sonrasında yürütülen çalışmalar ise, kadınların sosyal destek algısı ve PTG düzeylerinin erkeklere kıyasla daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca stresle başa çıkma tarzlarının PTG üzerinde yordayıcı rol oynadığı saptanmıştır. Bu bulgular, kadınların afet süreçlerinde yalnızca mağdur değil, aynı zamanda iyileşme ve yeniden yapılanmada etkin özne olduklarını göstermektedir.

Bu derleme; afetlerde kadınların karşı karşıya kaldıkları psikososyal riskleri, dayanıklılık ile travma sonrası büyüme arasındaki etkileşimi ve kadınların güçlendirilmesine yönelik stratejik önerileri incelemektedir. Sonuç olarak, afet yönetiminde toplumsal cinsiyet duyarlı yaklaşımların benimsenmesi, kadınların psikososyal destek hizmetlerine erişiminin güçlendirilmesi ve dayanıklılık

¹ Düzce Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, Öğretim Görevlisi Doktor, Düzce, Türkiye, hacercetin@duzce.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8599-3213>

² Düzce Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, Öğretim Görevlisi, Düzce, Türkiye, fatmabogan@duzce.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1356-787X>

Uluslararası Kadın ve Ailenin Güçlenmesi Sempozyumu (22-24 Ekim 2025)'nda bildiri olarak sunulmuştur.

temelli müdahalelerin geliştirilmesi, bireysel ve toplumsal iyileşmenin sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Afet, kadın, psikososyal dayanıklılık, travma sonrası büyüme, toplumsal cinsiyet

WOMEN'S PSYCHOSOCIAL RESILIENCE IN DISASTERS: A POST-TRAUMATIC GROWTH PERSPECTIVE

ABSTRACT

Disasters profoundly disrupt not only individuals' physical and economic living conditions but also their psychosocial well-being. Due to gender roles, caregiving responsibilities, and limited access to resources, women are more vulnerable during disasters; yet they also stand out as the primary carriers of resilience at the family and community level. In this context, the concept of post-traumatic growth (PTG) offers a theoretical framework for understanding women's disaster experiences. PTG refers to the positive transformations that occur in self-perception, relationships, and philosophy of life following traumatic experiences.

Research shows that social support, psychological resilience, and coping strategies are the primary variables determining women's PTG levels. Studies conducted after the February 6, 2023 earthquakes revealed that women's perception of social support and PTG levels were higher than men. Additionally, coping styles were found to play a predictive role in PTG. These findings demonstrate that women are not only victims but also active agents in recovery and reconstruction during disasters.

This review examines the psychosocial risks women face during disasters, the interaction between resilience and post-traumatic growth, and strategic recommendations for women's empowerment. Consequently, adopting gender-sensitive approaches in disaster management, strengthening women's access to psychosocial support services, and developing resilience-based interventions are critical to the sustainability of individual and societal recovery.

Keywords: Disaster, women, psychosocial resilience, post-traumatic growth, gender

AFETLERDE KADINLARIN PSİKOSOSYAL DAYANIKLILIĞI: TRAVMA SONRASI BÜYÜME PERSPEKTİFİ

Afetler, toplumsal cinsiyet rollerinin kadınların kırılganlıkları ve başa çıkma stratejileri üzerindeki belirleyici etkileri nedeniyle, kadınlar açısından farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Kadınlar çoğu zaman temel hizmetlere, afetle ilgili bilgilere ve karar alma süreçlerine erişimde önemli engellerle karşılaşmakta; bu durum, afet anında ve sonrasında kırılganlık düzeylerinin daha da artmasına yol açmaktadır (Gündüz, 2024). Toplumsal normlar, kadınların acil durumlarda hareket alanlarını kısıtlayarak onları genellikle bakım ve koruma sorumluluklarıyla sınırlandırırken; erkeklerin, geleneksel cinsiyet rollerine uygun biçimde daha fiziksel ve risk içeren görevlerde yer almaları beklenmektedir (Moreno vd., 2022). Ancak bu yapısal zorluklara karşın, kadınlar hem afet müdahale süreçlerinde hem de toplumsal iyileşme sürecinde kritik roller üstlenmekte; dayanıklılığın artırılmasına ve toplumsal dönüşüme önemli katkılar sunmaktadır (McNaught vd., 2025; Moreno & Shaw, 2018). Bununla birlikte, kadınların bu çabaları çoğu zaman yeterince görünür kılınmamakta ve takdir edilmemektedir. Yapılan araştırmalar, kadınların eğitime erişimlerinin, karar alma süreçlerine katılımlarının ve eşitsizliklerin azaltılmasına yönelik kapasitelerinin tanınması yoluyla güçlendirilmelerini hedefleyen toplumsal cinsiyete duyarlı afet yönetimi politikalarının gerekliliğine dikkat çekmektedir (Mahbub vd., 2025; Sedghi vd., 2025). Ayrıca, afet ortamlarında daha adil sonuçlar elde edilebilmesi için, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini sürdüren sosyo-kültürel yapıların da ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır.

Afetlerin ardından kadınların karşı karşıya kaldığı artan yükler; fiziksel, psikolojik ve ekonomik boyutlarda kendini göstermektedir. Bu süreçte kadınlar, aile içi şiddet, sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan güçlükler ve güvenlik sorunları gibi çeşitli risklerle karşılaşmakta; aynı zamanda ev içi bakım, çocuk bakımı gibi sorumluluklarının da artması nedeniyle psikolojik sağlıkları olumsuz etkilenmektedir (Tekin & Aydın, 2024). Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde ise, afetlerin kadınların iş gücüne katılımını zorlaştırdığı, gelir kayıplarına ve finansal güçlüklerin yaşanmasına yol açtığı; bunun da ekonomik bağımsızlıklarını zayıflattığı görülmektedir. Afet sonrası dönemde kadınlarda stres, anksiyete ve travma sonrası stres bozukluğu gibi ruhsal sağlık sorunlarının yaygın olduğu; bu durumların yaş, eğitim düzeyi, barınma koşulları ve aile içi şiddetle yakından ilişkili olduğu belirtilmektedir (Kreutzer vd., 2023). Ayrıca, afet ortamlarında kadınlara yönelik şiddetin arttığı ve bu şiddetin, afet sonrası yaşanan stres ve travma üzerinde belirleyici bir etkisinin bulunduğu gözlemlenmektedir (Thurston vd., 2021). Tüm bu olumsuzlukların azaltılabilmesi açısından, kadınların afet yönetimi süreçlerine etkin katılımının

sağlanması ve toplumsal cinsiyete duyarlı politikaların geliştirilmesi kritik bir öneme sahiptir.

Afetlerde Toplumsal Cinsiyet Perspektifi

Afetlerin kadınlar üzerinde farklılaşan etkileri

Afetlerin kadınlar üzerindeki etkileri, erkeklere kıyasla daha yoğun ve çok boyutlu bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Özellikle kırsal alanlarda ve kentsel yoksulluk yaşayan bölgelerde yaşayan kadınlar; kültürel kısıtlamalar, yetersiz afet eğitimi ve koruyucu önlemlerin eksikliği nedeniyle daha yüksek düzeyde kırılganlık sergilemektedir (Hamidazada vd., 2019; Kantamaneni vd. 2022). Afet sonrasında ise kadınlar; aile içi şiddetin artması, ekonomik sıkıntılar ve sağlık hizmetlerine erişim güçlükleri gibi sorunlarla karşılaşmakta; bu durum travma sonrası stres bozukluğu, anksiyete ve depresyon gibi psikolojik rahatsızlıkların yaygınlaşmasına neden olmaktadır (Rahman vd., 2023). Afetlere hazırlıksız yakalanmaları, temel hizmetlere erişimde yaşadıkları engeller ve güvenlik sorunları, kadınların afet deneyimlerini daha da zorlaştırmaktadır. Ayrıca afetler, kadınların ekonomik bağımsızlıklarını sınırlamakta; bakım yüklerini artırarak iş gücüne katılımlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Tüm bu farklılaşan etkiler, afet yönetimi süreçlerinde toplumsal cinsiyete duyarlı politikaların geliştirilmesi ve kadınların karar alma mekanizmalarına aktif katılımının sağlanmasının önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Kesişimsellik

Afetlerin kadınlar üzerindeki etkileri, yalnızca toplumsal cinsiyetle sınırlı değildir. Sosyal sınıf, kast, göçmenlik durumu ve etnik kimlik gibi diğer sosyal kimlikler de kadınlar üzerindeki etkinin derinleşmesine neden olmaktadır. Literatürde Nepal'deki Dalit kadınların kast temelli ayrımcılık nedeniyle, göçmen kadınların yasal belirsizlik ve sosyal izolasyonla, Afganistan'daki kırsal kadınların ise kültürel ve yapısal engellerle afetlere karşı daha savunmasız hâle geldiğini rapor eden çalışmalara rastlanmıştır (Arora, 2020; Almuqati vd., 2024; Hamidazada vd., 2019). Kentsel yoksulluk içindeki kadınlar ise barınma koşulları ve bakım yükü nedeniyle daha yüksek risk altındadır. Bu durum, afet yönetiminde kesişimsel bir yaklaşımın benimsenmesinin, kadınların özgün ihtiyaçlarını karşılamak açısından kritik olduğunu göstermektedir.

Afetlerin kadınlar üzerindeki çok yönlü ve cinsiyete dayalı etkileri göz önüne alındığında, bu deneyimlerin kadınların psikososyal uyum süreçlerini nasıl etkilediğini anlamak büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda kadınların travma sonrası iyileşme, başa çıkma ve güçlenme süreçlerinin psikolojik dayanıklılık bağlamında anlaşılması gerekmektedir.

Psikolojik Dayanıklılık

Dayanıklılık nedir?

Psikolojik dayanıklılık (psikolojik sağlamlık), bireylerin zorluklar, stres veya travmatik olaylar karşısında uyum sağlayabilme ve olumlu sonuçlar gösterebilme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır (Hartigh & Hill, 2022). Afetlerden sonra psikolojik dayanıklılık ise travmatik olaylara maruz kalmaya rağmen istikrarlı bir ruh sağlığını koruma veya hızla iyileşme becerisini ifade etmektedir. Dayanıklılığı destekleyen faktörler arasında güçlü sosyal destek, bireysel başa çıkma stratejileri ve toplum kaynakları bulunurken, cinsiyet, yaş ve sosyoekonomik durum gibi demografik değişkenler de dayanıklılık seviyelerini etkilemektedir (Rodriguez-Llanes vd., 2013). Psikolojik dayanıklılık, afet maruziyetinin depresyon ve travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) gibi ruh sağlığı sonuçları üzerinde olumlu bir etki oluşturarak koruyucu bir rol oynamaktadır (Lomeli-Rodriguez vd., 2024).

Kadınlara özgü dayanıklılık kaynakları

Kadınların, duygusal emek, sosyal bağlar ve komşuluk ilişkileri, bakım rolleri, manevi başa çıkma stratejileri ve kadın dayanışma ağları gibi çok yönlü dayanıklılık kaynakları mevcuttur. Duygusal emek, özellikle hemşirelik gibi bakım mesleklerinde, duygusal talepleri yönetmeyi içerir ve strese yol açabilir; ancak dayanıklılık, bireysel başa çıkma kaynaklarını güçlendirerek bu etkileri azaltmaya yardımcı olmaktadır (Delgado vd., 2017). Sosyal bağlar ve mahalle ilişkileri, yerinden edilmiş nüfuslar arasında kadın kolektiflerinde görüldüğü gibi, stresi azaltan ve aidiyet duygusunu besleyen kritik duygusal öz saygı desteği sağlamaktadır (Seff vd., 2024). Bakım rolü, kadınları sosyal ağlara ve anlam kaynaklarına bağlayarak, ilişkisel maneviyat ve sosyal bağlılık yoluyla bakım kapasitelerini sürdürerek dayanıklılıklarını düzenleyen farklı bir faktör olarak ele alınmaktadır (Vu vd., 2025). Dua, meditasyon ve dini faaliyetler dahil olmak üzere manevi başa çıkma stratejilerinin, özellikle COVID-19 salgını ve kronik hastalık gibi krizler sırasında umut, barış ve rahatlık sunarak dayanıklılığı önemli ölçüde artırdığı gözlemlenmektedir (Roberto vd., 2020; Cavaliere, 2021). Kolektifler ve çevrimiçi destek grupları gibi kadın dayanışma ağları, kadınları güçlendiren, inisiyatifi teşvik eden ve sosyo-ekolojik düzeylerde dayanıklılığı güçlendiren çeşitli sosyal destek biçimleri sağlamaktadır.

Dayanıklılıkta koruyucu ve risk faktörleri

Güçlü sosyal destek ağlarına sahip olma, maneviyat, toplumsal uyum ve etnik kimlik gibi kavramlar kadınların psikolojik dayanıklılığındaki koruyucu faktörler arasında yer almaktadır (Howell vd., 2017). İyimserlik, duygusal istikrar, duygu düzenleme, öz şefkat ve öz saygı gibi psikolojik kaynakların, hastalık süreçlerinin

iyileşmesi gibi yaşam geçişlerinde daha yüksek dayanıklılık ve daha iyi ruh sağlığı ile bağlantılı olduğu bilinmektedir (Süss vd., 2020; Huang vd., 2019). Risk faktörleri arasında ise aşırı alkol tüketimi, şiddete maruz kalma özellikle de yakın partner şiddeti maruziyeti, depresyon, travma sonrası stres bozukluğu ve anksiyeteye karşı duyarlılığı artıran stresli yaşam olayları bulunmaktadır (Howell vd., 2017; Adams vd., 2021).

Travma Sonrası Büyüme (Post-traumatic growth, PTG)

Travma sonrası büyüme (TSB)

Zorlu hayat deneyimleri sonrasında, bireyin yaşamında daha iyi işlevsellik göstermesi ve kendini gerçekleştirme adına adımlar atması gibi olumlu psikolojik değişiklikleri ifade etmektedir (Wu vd., 2019). TSB, travma tepkisi, büyüme geçişi, çöküş ve iyileşme aşamaları dahil olmak üzere karmaşık yörüngeleri içerir ve bireysel ve sosyal faktörlerden etkilenmektedir. Sosyal destek, maneviyat, iş tatmini ve başa çıkma stratejileri, TSB'yi destekleyen temel değiştirilebilir faktörlerdir (Xu vd., 2025). TSB, kendini yeniden inşa etme, gelişmiş maneviyat, yeni yaşam felsefeleri ve gelişmiş ilişkiler olarak ortaya çıkar ve bilinçli düşünme ve duygusal işlemenin önemini vurgulamaktadır. Kadınlar, afetlerden sonra sıklıkla güçlenen ilişkiler, derinleşen manevi inançlar, yeni yaşam amaçları, kişisel güçlerinin farkına varılması ve yeniden tanımlanan sosyal roller gibi önemli olumlu dönüşümler yaşamaktadırlar. Araştırmalar, kadınların tüm afet aşamalarında sıklıkla liderlik rolleri üstlendiklerini (kurtarıcı, karar verici ve geçim sağlayıcı olarak hareket ettiklerini) ve bunun bireysel, aile ve toplum düzeylerinde dayanıklılıklarını ve güçlenmelerini artırdığını göstermektedir (Hou & Wu, 2020). Afetler, geleneksel cinsiyet normlarına meydan okuyarak kadınlara kültürel tabuları yıkmaya, özgüven kazanma ve toplumsal rollerini yeniden müzakere etme fırsatları sunabilmektedir. Toplum sağlığı ve iyileşmesine kritik katkılarına rağmen, kadınlar sıklıkla artan iş yükü ve sağlık etkileriyle karşı karşıya kalırlar; bu da liderliklerinin ve refahlarının tanınması ve desteklenmesi ihtiyacını vurgulamaktadır. Çalışmalar, afetlerin cinsiyet ilişkilerinde kalıcı değişiklikleri tetikleyebileceğini, kadınları güçlendirebileceğini ve sürdürülebilir kalkınmayı ve toplumsal değişimi destekleyen dayanıklılığı teşvik edebileceğini göstermektedir (Moreno & Shaw, 2018; Drolet vd., 2015).

Kadınlarda travma sonrası büyüme

Afetlerden sonra kadınların erkeklere göre daha yüksek düzeyde TSB yaşadıkları ve travma semptomlarına rağmen daha da güçlenmiş olarak olumlu psikolojik değişiklik gösterdikleri bilinmektedir. Felaketlerden sonra kadınların sıklıkla yeni veya genişletilmiş sosyal roller üstlenmeleri ve kişisel güçlerini fark ederek yeni yaşam amaçları geliştirmeleri, güçlenme ve psikolojik dayanıklılığa

katkıda bulunmaktadır (Tekin & Aydın, 2024). Bu zorlu süreçte, aile işlevselliği ve umudun TSB'ye aracılık ettiği ve bunun da ilişkisel desteği ile kadınların travmadan sonraki olumlu dönüşümü için çok önemli olduğunu vurgulanmaktadır (Setiawan vd., 2025). TSB, felaket deneyimlerinin yalnızca yıkıcı yönlerini değil, aynı zamanda kadınların hayata, ilişkilere ve içsel güç kaynaklarına ilişkin algılarında ortaya çıkabilecek olumlu dönüşümleri de vurgulamaktadır. Bu dönüşüm için kadınların psikolojik dayanıklılığının artırılması gerekmektedir.

Kadınların Dayanıklılığını Güçlendiren Müdahaleler

Kadınların dayanıklılığını güçlendiren müdahaleler genellikle sosyal destek, farkındalık, psikolojik esneklik ve grup terapisi veya dijital platformlar aracılığıyla güçlendirmeye odaklanmaktadır. Bu müdahalelerden biri olan farkındalık temelli stres azaltmanın (MBSR), stres ve kaygıyı azaltarak savunmasız kadınlarda dayanıklılığı artırdığı ifade edilmiştir (Adelian vd., 2021). Benzer şekilde grup terapisi ve kişisel gelişim grupları ile yürütülen çalışmalarda, bu müdahalelerin özellikle COVID-19 pandemisi gibi krizler sırasında başa çıkma becerilerini, duygusal farkındalığı ve ruh sağlığını geliştirerek kadınların psikolojik dayanıklılığını güçlendirdiği belirtilmiştir (Moudatsou vd., 2025). Bilişsel önyargı değişikliği ve hamilelik sırasında dayanıklılığı artırıcı egzersizler de dahil olmak üzere dijital ve çevrimiçi müdahaleler, dayanıklılığı koruma veya iyileştirmede umut verici sonuçlar göstermektedir (Van Haeken vd., 2023; 2024). Topluluk temelli müdahaleler, Pakistan ve ABD'deki vaka çalışmalarıyla da kanıtlandığı gibi, kadınların iyileşme ve sürdürülebilir kalkınma girişimlerine aktif katılımlarını teşvik ederek afet sonrası dayanıklılıklarını artırmak için elzemdir (Drolet vd., 2015). Bu süreçte sosyal ağların güçlendirilmesi ve kültürel normlara uygun yöntemlerin kullanması, güç dengesizliklerini gidererek ve sosyal destek ağlarını güçlendirerek insanların daha iyi ve daha güçlü olmalarına yardımcı olabileceği düşünülmektedir (Gil-Rivas & Kilmer, 2016; Hall vd., 2023).

Ülkemizden Travma Sonrası Büyüme ile İlgili Örnekler

Ülkemizde 6 kasım 2023 tarihinde yaşanan asrın deprem felaketi sonrasında manevi başa çıkmanın, depremden etkilenen kadınlarda psikolojik dayanıklılığı artıran, stres, kaygı ve depresyonu hafifleten önemli bir koruyucu faktör olduğu göze çarpmaktadır. Bu sonuç manevi destek mekanizmalarının travma sonrası ruh sağlığı müdahalelerine dahil edilmesi gerektiğini göstermektedir. Benzer şekilde dayanıklılığın geliştirilmesinde sosyal bağlılığın ve toplum desteğinin önemi dikkat çekerken, psikolojik dayanıklılığın deprem sonrası sosyal bağlar ve yaşam kalitesi arasındaki ilişkide aracı görevi üstlendiği görülmektedir (Okan

vd., 2025; Karadağ vd., 2025. Kadın kooperatifleri ve yerel dayanışma ağlarının, afet sonrası iyileştirme senaryolarında önemli olan sosyal destek, güçlendirme ve paylaşılan kaynaklar sunarak dayanıklılığı artırabileceği düşünülmektedir. Ülkemizde genel olarak, manevi başa çıkma, sosyal bağlılık, odaklı eğitim ve toplum dayanışmasını içeren koruyucu ve önleyici stratejiler, afet bölgelerinde kadınların psikolojik dayanıklılığını artırmak için hayati önem taşımaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümdeki teorik çerçeve ve literatür bulguları, afet sonrası refahı değerlendirirken dayanıklılık ve travma sonrası gelişimin tek başına değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Kadınların afet deneyimlerini etkileyen toplumsal roller, yapısal eşitsizlikler ve kesişimsel kırılganlıklar, toplumsal cinsiyet perspektifi olmadan yürütülen afet çalışmalarının önemli yönleri göz ardı edeceğini göstermektedir. Afet yönetimi politikalarının kadınların ihtiyaçlarını daha iyi karşılayacak ve psikososyal güçlenmelerine odaklanacak şekilde değiştirilmesi gerekmektedir. Kadınların güçlenmesine odaklanan, uzun süreli ve kullanımı kolay psikososyal müdahaleler oluşturmak, hem bireylerin uyum sağlamasına yardımcı olur hem de toplumsal iyileşmenin kalitesini doğrudan iyileştirir.

Afet sonrası psikososyal hizmetlerin etkinliğini artırmak için, kadınların özel ihtiyaçlarını karşılayan uygulama modellerinin genişletilmesi zorunludur. Bu bağlamda, kadınların bakım sorumluluklarını, sosyal desteğe erişimini ve güvenlik endişelerini dikkate alan travma odaklı psikososyal destek programlarının tasarlanması zorunludur. Kadın dayanışma grupları, toplum temelli müdahale modelleri ve kültürel olarak uyarlanmış güçlendirme programları, travma sonrası gelişim süreçlerini kolaylaştıran etkili araçlardır.

Afet yönetimi ve sosyal politika, kadınların afet sonrası karşılaştıkları riskleri azaltmaya ve dayanıklılıklarını artırmaya odaklanan kapsamlı bir strateji uygulamalıdır. Bu görüş ile, toplumsal cinsiyet analizi afet planlamasının her aşamasına entegre edilmeli, güvenli barınağa erişim garanti altına alınmalı, cinsel şiddete karşı korunma sağlanmalı, ekonomik destek sağlanmalı ve bakım hizmetleri sağlanmalıdır. Ulusal ve yerel yönetimler, kadınlar için psikososyal destek merkezlerini güçlendirerek, uzun vadeli finansman sistemleri kurarak, veri tabanlı izleme ve değerlendirme sistemleri kullanarak kadınların travma sonrası uyum sağlamalarına ve gelişmelerine yardımcı olabilir. Ayrıca, afet sonrası sosyal yardım ve rehabilitasyon programları planlamak için kadın grupları ve saha çalışanlarıyla birlikte çalışmak politikaları daha etkili hale getirecektir.

Kadınların afet sonrası dayanıklılığı ve travma sonrası gelişimi üzerine yapılacak sonraki araştırmalar, kültürel bağlamı dikkate alan çok disiplinli

metodolojilere vurgu yapmalıdır. Nitel tasarımlarla birlikte uzunlamasına çalışmaların kullanılması, kadınların dayanıklılığı ve gelişim süreçlerinin zaman içindeki dinamiklerinin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır. Kesişimsellik bakış açısının geliştirilmesi, farklı sosyodemografik geçmişlere sahip kadınların (örneğin göçmenler, engelli kadınlar ve kırsal kesimde yaşayanlar) afet deneyimlerinin daha derinlemesine anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Ayrıca, psikososyal müdahalelerin etkinliğini değerlendiren deneysel ve yarı deneysel çalışmaların sayısının artırılması, politika ve uygulamaları bilgilendirmek için kanıta dayalı veriler sağlamak açısından önemlidir.

KAYNAKLAR

- Adams, R., Hu, Y., Figley, C., Urosevich, T., Hoffman, S., Kirchner, H., Dugan, R., Boscarino, J., Withey, C., & Boscarino, J. (2021). Risk and protective factors associated with mental health among female military veterans: results from the veterans' health study. *BMC Women's Health*, 21. <https://doi.org/10.1186/s12905-021-01181-z>.
- Adelian, H., Shahraki, S., Miri, S., & Farokhzadian, J. (2021). The effect of mindfulness-based stress reduction on resilience of vulnerable women at drop-in centers in the southeast of Iran. *BMC Women's Health*, 21. <https://doi.org/10.1186/s12905-021-01390-6>.
- Almuqati, F., Alenazi, M., Alenazi, H., Alanazi, A., Alotibi, M., Alharthi, Y., Alyousif, A., Harissi, H., Alotaibi, M., Alyousef, A., Zoman, M., Otaibi, B., Alotaibi, A., Altamimi, A., & Darbashi, A. (2024). The Intersectional Vulnerabilities of Migrant Women in Disaster Contexts: A Scoping Review of Mental Health Impacts During the COVID-19 Pandemic. *Journal of Ecohumanism*. <https://doi.org/10.62754/joe.v3i8.5557>.
- Arora, S. (2020). Intersectional Vulnerability in Post Disaster Contexts: Lived Experiences of Dalit Women after the Nepal Earthquake, 2015.. *Disasters*. <https://doi.org/10.1111/disa.12471>.
- Cavaliere, P. (2021). Building Emotional Resilience: Japanese Women's Religious and Spiritual Coping Strategies in the Time of COVID-19. *Religions*. <https://doi.org/10.3390/rel12090723>.
- Delgado, C., Upton, D., Ranse, K., Furness, T., & Foster, K. (2017). Nurses' resilience and the emotional labour of nursing work: An integrative review of empirical literature.. *International journal of nursing studies*, 70, 71-88 . <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2017.02.008>.
- Drolet, J., Dominelli, L., Alston, M., Ersing, R., Mathbor, G., & Wu, H. (2015). Women rebuilding lives post-disaster: innovative community practices for building resilience and promoting sustainable development. *Gender & Development*, 23, 433 - 448. <https://doi.org/10.1080/13552074.2015.1096040>.
- Gil-Rivas, V., & Kilmer, R. (2016). Building Community Capacity and Fostering Disaster Resilience.. *Journal of clinical psychology*, 72 12, 1318-1332 . <https://doi.org/10.1002/jclp.22281>.
- Gündüz, F. (2024). A phenomenological study on women's disaster experience in Türkiye. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2023.104196>.
- Hall, C., Wehling, H., Stansfield, J., South, J., Brooks, S., Greenberg, N., Amlôt, R., & Weston, D. (2023). Examining the role of community resilience and social

- capital on mental health in public health emergency and disaster response: a scoping review. *BMC Public Health*, 23. <https://doi.org/10.1186/s12889-023-17242-x>.
- Hamidazada, M., Cruz, A., & Yokomatsu, M. (2019). Vulnerability Factors of Afghan Rural Women to Disasters. *International Journal of Disaster Risk Science*, 10, 573-590. <https://doi.org/10.1007/s13753-019-00227-z>.
- Hartigh, R., & Hill, Y. (2022). Conceptualizing and measuring psychological resilience: What can we learn from physics?. *New Ideas in Psychology*. <https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2022.100934>.
- Hou, C., & Wu, H. (2020). Rescuer, decision maker, and breadwinner: Women's predominant leadership across the post-Wenchuan earthquake efforts in rural areas, Sichuan, China. *Safety Science*, 125, 104623. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2020.104623>.
- Howell, K., Thurston, I., Schwartz, L., Jamison, L., & Hasselle, A. (2017). Protective Factors Associated With Resilience in Women Exposed to Intimate Partner Violence. *Psychology of Violence*, 8, 438–447. <https://doi.org/10.1037/vio0000147>.
- Huang, Y., Huang, Y., Bao, M., Zheng, S., Du, T., & Wu, K. (2019). Psychological resilience of women after breast cancer surgery: a cross-sectional study of associated influencing factors. *Psychology, Health & Medicine*, 24, 866 - 878. <https://doi.org/10.1080/13548506.2019.1574353>.
- Kantamaneni, K., Panneer, S., Rani, N., Palaniswamy, U., Bhat, L., Jimenez-Bescos, C., & Rice, L. (2022). Impact of Coastal Disasters on Women in Urban Slums: A New Index. *Sustainability*. <https://doi.org/10.3390/su14063472>.
- Karadag, T., Parim, C., Ozkan, E., Özkan, B., Tekeli, F., Simsek, G., & Satıcı, S. (2025). Psychological resilience and post-traumatic stress disorder as serial mediators between social connectedness and quality of life among individuals exposed to 2023 Kahramanmaraş earthquakes. *Natural Hazards*. <https://doi.org/10.1007/s11069-025-07433-7>.
- Kreutzer, W., Millerd, C., & Timbs, N. (2023). Disasters and the Diminishing of Women's Economic Empowerment.. *Disasters*. <https://doi.org/10.1111/disa.12582>.
- Lomeli-Rodriguez, M., Parrott, E., Bernardino, A., Rahman, A., Direzkia, Y., & Joffe, H. (2024). Psychological Resilience Following Disasters: A Study of Adolescents and Their Caregivers. *Journal of Loss and Trauma*, 30, 483 - 514. <https://doi.org/10.1080/15325024.2024.2391903>.
- Mahbub, H., Jamal, S., Rahman, M., & Muhibbullah, M. (2025). Role of Women in Disaster Management: An Assessment Study in Kurigram and Patuakhali Districts of Bangladesh. *Journal of Geosciences and Environmental Studies*. <https://doi.org/10.53697/ijgaes.v2i2.3930>.

- McNaught, R., Pittaway, E., Bethune, L., Meade, D., & Longman, J. (2025). Governance, collaboration and community organising in rural Australia: A case study of women's experiences and contributions to community health and well-being in the Northern Rivers, Australia floods. *Women's Health*, 21. <https://doi.org/10.1177/17455057251345938>.
- Moreno, J., & Shaw, D. (2018). Women's empowerment following disaster: a longitudinal study of social change. *Natural Hazards*, 92, 205-224. <https://doi.org/10.1007/s11069-018-3204-4>.
- Moreno, S., Arias, R., & Gañán, R. (2022). Women and Children First? An Analysis of Gender Roles in the Rescue of People Following the 2011 Lorca Earthquake. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3978433>.
- Moudatsou, M., Stavropoulou, A., Rovithis, M., Mimarakis, D., & Koukouli, S. (2025). Promoting Women's Mental Health and Resilience in Times of Health Crisis and Adversity via Personal Development Groups. *Healthcare*, 13. <https://doi.org/10.3390/healthcare13091035>.
- Okan, N., Şahin, Y., Genç, H., & Demirhan, M. (2025). Harnessing spiritual coping to foster resilience: insights from post-trauma mental health after the Kahramanmaraş earthquake. *Humanities and Social Sciences Communications*. <https://doi.org/10.1057/s41599-025-05318-5>.
- Rahman, M., Shobuj, I., Hossain, M., & Tasnim, F. (2023). Impact of Disaster on mental health of women: A case study on 2022 flash flood in Bangladesh. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2023.103935>.
- Roberto, A., Sellon, A., Cherry, S., Hunter-Jones, J., & Winslow, H. (2020). Impact of spirituality on resilience and coping during the COVID-19 crisis: A mixed-method approach investigating the impact on women. *Health Care for Women International*, 41, 1313 - 1334. <https://doi.org/10.1080/07399332.2020.1832097>.
- Rodriguez-Llanes, J., Vos, F., & Guha-Sapir, D. (2013). Measuring psychological resilience to disasters: are evidence-based indicators an achievable goal?. *Environmental Health*, 12, 115 - 115. <https://doi.org/10.1186/1476-069x-12-115>.
- Sedghi, M., Mofazelli, S., Tavana, B., & Mahallati, H. (2025). Women's Participation in Disaster Risk Reduction: Capacities and Challenges. *Journal of Rescue Relief*. <https://doi.org/10.61186/jorar.17.2.85>.
- Seff, I., Meinhart, M., Sarraf, D., Zuhair, A., Sofia, J., Atuheire, R., Lee, J., Ahmed, N., Poulton, C., & Stark, L. (2024). Women's collectives and social support: exploring pathways and impacts among forcibly displaced women. *Frontiers in Sociology*, 9. <https://doi.org/10.3389/fsoc.2024.1409332>.
- Setiawan, I., & Setiyawati, D. (2025). Family functioning and post-traumatic growth

- among disaster survivors: The mediation role of hope. *Humanitas: Indonesian Psychological Journal*.
<https://doi.org/10.26555/humanitas.v22i1.835>.
- Süss, H., Willi, J., Grub, J., & Ehlert, U. (2020). Psychosocial factors promoting resilience during the menopausal transition. *Archives of Women's Mental Health*, 24, 231 - 241. <https://doi.org/10.1007/s00737-020-01055-7>.
- Tekin, Ç., & Aydin, G. (2024). Impacts of disasters on women: the case of Kahramanmaraş Earthquake sequence : Post-traumatic stress disorder and other problems among women after the Kahramanmaraş Earthquake sequence.. *Archives of women's mental health*.
<https://doi.org/10.1007/s00737-024-01543-0>.
- Thurston, A., Stöckl, H., & Ranganathan, M. (2021). Natural hazards, disasters and violence against women and girls: a global mixed-methods systematic review. *BMJ Global Health*, 6. <https://doi.org/10.1136/bmjgh-2020-004377>.
- Van Haeken, S., Braeken, M., Horsch, A., Oosterman, M., & Bogaerts, A. (2023). Development of a resilience-enhancing intervention during and after pregnancy: a systematic process informed by the behaviour change wheel framework. *BMC Psychology*, 11. <https://doi.org/10.1186/s40359-023-01301-4>.
- Van Haeken, S., Braeken, M., Groenen, A., & Bogaerts, A. (2024). A Supported Online Resilience-Enhancing Intervention for Pregnant Women: A Non-Randomized Pilot Study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 21. <https://doi.org/10.3390/ijerph21020209>.
- Vu, T., Fleary, S., Johnson, G., & Ngo, V. (2025). Resilience and its association with caregiving and psychosocial factors among lung cancer caregivers in Vietnam.. *European journal of oncology nursing :the official journal of European Oncology Nursing Society*, 77. <https://doi.org/10.1016/j.ejon.2025.102932>.
- Wu, X., Kaminga, A., Dai, W., Deng, J., Wang, Z., Pan, X., & Liu, A. (2019). The prevalence of moderate-to-high posttraumatic growth: A systematic review and meta-analysis.. *Journal of affective disorders*, 243, 408-415 .
<https://doi.org/10.1016/j.jad.2018.09.023>.
- Xu, J., Chen, D., Fouelefack, B., & Zhou, Y. (2025). Vicarious post-traumatic growth in Chinese oncology nurses: A cross-sectional study. *PLOS One*, 20. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0326185>.

GÖRÜNMEYEN GÜÇ: EĞİTİM SÜREÇLERİNDE GÖÇMEN KADINLARIN TABAN LİDERLİĞİ

Merve Uysal¹

ÖZET

Göç, yalnızca insanların fiziksel yer değiştirmesinden ibaret olmayan, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal dönüşümleri tetikleyen çok boyutlu bir süreçtir. Bu süreçte en kırılgan gruplardan biri olan kadınlar hem yerinden edilme deneyiminin hem de toplumsal cinsiyet temelli yapısal eşitsizliklerin kesişiminde yer almaktadır. Göçmen kadınların karşılaştığı dil engelleri, bakım sorumluluklarının artması, sosyal ağlardan kopuş ve hukuki belirsizlikler gibi çok katmanlı sorunlar, yalnızca bireysel uyum süreçlerini değil, topluluk içinde görünür olma ve karar alma mekanizmalarına erişimlerini de sınırlandırmaktadır. Bu araştırmanın amacı, göçmen kadınların eğitimle ilişkilendirilen taban liderliği biçimlerinin uluslararası politika belgelerinde nasıl tanımlandığını ve bu söylemin uygulama düzeyindeki ikincil vaka örnekleriyle nasıl ilişkilendirildiğini incelemektir. Bu doğrultuda çalışma, uluslararası politika belgelerinde eğitim–güçlenme–toplumsal katılım ekseninde sunulan normatif çerçevenin, farklı ülkelerde uygulanan dil kursları, öğrenme merkezleri ve okul–aile birlikleri gibi somut örneklerde nasıl karşılık bulduğunu tematik olarak değerlendirmektedir. Araştırma, göçmen kadınların taban düzeyinde geliştirdikleri gayriresmî liderlik pratiklerinin yapısını, işlevini ve bu süreçleri sınırlandıran cinsiyet temelli engelleri bütüncül bir perspektifle analiz etmeyi hedeflemektedir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi., Uluslararası Fınal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, İngilizce Öğretmenliği, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, ORCID: 0000-0003-3430-0194. e-posta: merve.uysal@final.edu.tr

Uluslararası Kadın ve Ailenin Güçlenmesi Sempozyumu (22-24 Ekim 2025)'nda bildiri olarak sunulmuştur.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçası olan göç olgusu, özellikle küreselleşmenin etkisiyle giderek daha karmaşık bir hâl almış ve geniş kitlelerin yaşamını derinden etkilemiştir. İlk dönemlerde insanlar, temel ihtiyaçlarını karşılamak, güvenli yaşam alanları bulmak ve doğal tehlikelerden korunmak amacıyla yer değiştirmiş olsa da modern çağda sanayileşme, kentleşme ve teknolojik ilerlemeler ve küresel iletişim ağlarının gelişmesiyle birlikte göç, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarıyla çok daha geniş bir çerçevede ele alınması gereken katmanlı bir olgu haline gelmiştir. Ulaşım olanaklarının artması, kültürler arası etkileşimin yoğunlaşması ve küresel bağların güçlenmesi, bireylerin eğitim, istihdam ve yaşam koşullarını iyileştirme arayışıyla daha sık hareket etmesine zemin hazırlamaktadır. Güncel veriler bu dönüşümü daha görünür kılmaktadır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (United Nations High Commissioner for Refugees, UNHCR) 2021 yılı sonunda yayımladığı Küresel Eğilimler (Global Trends) raporuna göre, yerinden edilmiş insanların sayısı bir önceki yıla kıyasla %8 artmış ve on yıl öncesine göre iki katından fazla bir seviyeye ulaşmıştır (UNHCR, 2021). Özellikle Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik 2022'deki askeri müdahalesiyle birlikte, son on yılda artış eğiliminde olan zorunlu göç hareketleri ilk kez 100 milyon eşiğini aşmıştır (UNHCR, 2022). Güncel verilere bakıldığında ise savaşlar, siyasi istikrarsızlık, iç çatışmalar ve insan hakları ihlalleri nedeniyle 2024 yılı itibarıyla dünya genelinde 123,2 milyon yerinden edilmiş insan bulunduğu rapor edilmiştir (UNHCR, 2024). Bu tablo, göçün artık yalnızca belirli coğrafyalarla sınırlı kalmayan, küresel ölçekte sosyoekonomik ve insani sonuçlar doğuran bir gerçeklik haline geldiğini açıkça göstermektedir. Göç, bireyin yalnızca bir ülkeden başka bir ülkeye geçişi değildir; sınırların aşılması aynı zamanda kişinin yaşam biçimini, alışkanlıklarını ve toplumsal ilişkilerini geride bırakması anlamına gelmektedir. Doğduğu topraklardan uzaklaşan birey, geçmişine ait düzeni ve aidiyet duygusunu da bir ölçüde geride bırakmaktadır. Bu nedenle göç deneyimi, bireysel aidiyet duygusunun sarsılması, kimlik algısının yeniden kurulması ve geçmiş yaşamın maddi-manevi unsurlarından kopuş gibi derin etkiler doğurabilmektedir. Bu kırılganlık özellikle kadınlar için daha görünür hâle gelmekte; kadınların göç sürecinde üstlendikleri roller, maruz kaldıkları riskler ve hareketlilik içinde taşıdıkları kültürel sermaye toplumsal cinsiyet boyutunun önemini ortaya koymaktadır (Uysal, 2023). Nitekim uzun yıllar erkek merkezli varsayımlara dayanan “göçmen prototipi”, kadınların göç deneyimlerinin görünmezleşmesine yol açmış; oysa günümüzde iki kişiden birinin kadının olduğu göç hareketleri, toplumsal cinsiyetin göçü şekillendiren temel bir değişken olduğunu açıkça göstermektedir. Kadınların göç deneyimleri hem taşıdıkları bakım yükü hem de kırılgan gruplara yönelik risklerin artması

nedeniyle daha hassas bir zeminde gerçekleşmekte; buna rağmen kadınlar göç edilen toplumlarda kültürel aktarım, sosyal uyum ve aile içi dayanışmanın sürdürülmesinde kritik roller üstlenmektedir (Dedeoğlu ve Gökmen, 2020). Bu çok katmanlı yapı içinde eğitim hem göçün etkilerini dönüştüren hem de toplumsal uyumu güçlendiren en önemli araçlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Eğitim, göçmen kökenli öğrencilerin ev sahibi toplumlara entegrasyonunu teşvik eden; ekonomik katılım için gerekli becerileri edinmelerine, sosyal ve duygusal refahlarını güçlendirmelerine ve topluluklarının sosyal ve sivil yaşamına aktif katılım göstermelerine olanak tanıyan temel bir mekanizmadır (OECD, 2018; UNESCO, 2020). Ancak göçmen kökenli öğrencilerin eğitimde olumlu sonuçlar elde etmelerinin önünde yerinden edilme, sosyoekonomik dezavantajlar ve dil bariyerleri gibi önemli engeller bulunmaktadır (Cerna, Brussino ve Mezzanotte, 2021). Öte yandan eğitim, bu engellerin aşılmasında; dilsel ve ekonomik adaptasyonun yanı sıra kültürel aidiyetin pekiştirilmesi ve sosyal sermayenin inşasında kritik bir rol üstlenmektedir. Bu çerçevede göçmen kadınların eğitim süreçlerine aktif katılımı, yalnızca bireysel güçlenmenin değil; toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin azaltılması ve kapsayıcı kalkınmanın ilerletilmesi açısından da temel bir öneme sahiptir (UNESCO, 2022).

Kadınların göç süreçlerindeki konumu, eğitim fırsatlarına erişimle birlikte daha da güçlenmektedir (Morrice, 2014; Abamosa, 2020; McIntyre Miller ve Atwi, 2023). Literatür, dil eğitiminin göçmen kadınların sadece dil becerilerini değil, aynı zamanda sosyal destek ağları kurmalarını ve topluma katılmalarını sağlayarak sosyal sermayelerini artırdığını göstermektedir (Stewart vd., 2008). Benzer şekilde, Morrice (2007) dil eğitiminin, farklı sosyal gruplar arasında köprü kurmayı sağlayan "bağlantısal sosyal sermaye"yi güçlendirdiğini ve böylece kadınların topluluk içinde daha aktif bir rol üstlenmelerini desteklediğini ortaya koymaktadır. Topluluk temelli öğrenme merkezleri ise hem eğitim mekânı hem de kadınların dayanışma ağları kurduğu, bilgi paylaştığı ve kolektif bir güçlenme yaşadığı güvenli sosyal alanlar olarak işlev görmektedir (Mirza, 2008). Aile-okul iş birliği programları da göçmen kadınların sosyal sermayesini artıran bir diğer kritik mekanizmadır. Lareau ve Horvat (1999) bu katılımın, ebeveynlerin (genellikle annelerin) sosyal ve kültürel sermaye edinmesi için bir yol olduğunu vurgulamaktadır. Turney ve Kao (2009) ise bu katılımı destekleyen programların, göçmen kadınların okul topluluğu ve dolayısıyla yerel topluluk içindeki görünürlüklerini ve etkilerini artırdığına dikkat çekmektedir. Eğitim sürecine katılım, kadınların toplumsal ağlarını genişletmekte, bilgi paylaşımını kolaylaştırmakta ve yerel topluluklarda görünürlüklerini artırmaktadır. Bu etkileşimler, göçmen kadınların günlük yaşam pratikleri içinde örgütlenme, dayanışma ve topluluk içinde rol alma kapasitesini güçlendirerek taban düzeyinde liderlik pratiklerinin ortaya çıkmasına imkân sunmaktadır. Naples

(1998) bu süreci "aktivist annelik" kavramıyla açıklar ve kadınların bu gündelik mücadelesinin bir tür siyasi eylem ve taban liderliği olduğunu savunmaktadır. Milkman ve Terriquez, (2016) da benzer şekilde, göçmen kadınların gayriresmî örgütlenme pratikleri, dayanışma ilişkileri ve topluluk içi ağlar aracılığıyla nasıl "taban liderleri"ne dönüştüklerini ortaya koymaktadır. Göçmen kadınların eğitim süreçleriyle edindikleri sosyal sermaye, bu liderlik biçimlerinin güçlenmesini kolaylaştırmakta ve onları entegrasyonun edilgen öznesi olmaktan çıkarak yaşadıkları topluluklarda dönüşüm üreten aktörler hâline getirmektedir. Bu doğrultuda çalışma, göçmen kadınların taban liderliği anlayışının uluslararası politika belgelerinde eğitim, güçlenme ve toplumsal katılım ekseninde nasıl kavramsallaştırıldığını ve bu kavramsal çerçevenin ikincil vaka örneklerinde nasıl karşılık bulduğunu analiz etmeyi amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Nitel yaklaşım, sosyal olguların bağlamsal, çok katmanlı ve yorumlayıcı niteliğini anlamada uygun bir çerçeve sunduğu için tercih edilmiştir (Creswell, 2014). Çalışma kapsamında, göçmen kadınların eğitim yoluyla geliştirdikleri taban liderliği biçimlerini anlamlandırmak amacıyla doküman analizi ve ikincil vaka örnekleri incelemesi kullanılmıştır. Doküman analizi, yazılı ve dijital materyallerin sistematik biçimde incelenmesine olanak tanıyan ve özellikle politika belgeleri ile kurumsal raporların analizinde sıklıkla kullanılan bir yöntemdir (Bowen, 2009). Bahsedilen yöntemin tercih edilmesinin nedeni, göç, toplumsal katılım ve kadın liderliği alanlarında uluslararası politika belgelerinin sunduğu kapsamlı içeriktir. Buna ek olarak kullanılan ikincil vaka incelemeleri, farklı bağlamlardaki göçmen kadın liderliği örneklerinin karşılaştırmalı biçimde ele alınmasına imkân sağlamıştır. Böylece hem politika belgeleri hem de literatürde yer alan örnek uygulamalar, çalışmanın kuramsal çerçevesiyle uyumlu biçimde derinlemesine çözümlenebilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak uluslararası politika belgeleri ile literatürde yer alan ikincil vaka örnekleri kullanılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki dokümanlar analize dahil edilmiştir:

1. Güvenli, Sistemli ve Düzenli Göç için Küresel Mutabakat Metni (Global Compact for Migration – GCM, 2018)
2. *BMMYK 2024 Küresel Eğilimler Raporu* (UNHCR – Global Trends Report 2024)

3. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) ve Pekin Eylem Platformu (Beijing Platform for Action)

4. Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı (2022–2025) (UNICEF Gender Action Plan 2022-2025)

5. Buna ek olarak, bu belgelerde yer alan tematik bölümler ile literatürde karşılaşılan iyi uygulama örnekleri, analiz sürecinde destekleyici ikincil veri olarak kullanılmış; bu örnekler bağımsız bir veri kaynağı olarak değil, politika belgelerinin sunduğu çerçeveyi somutlaştıran ve eğitim yoluyla gelişen taban liderliği biçimlerinin farklı bağlamlarda nasıl ortaya çıktığını karşılaştırmalı biçimde incelemeyi mümkün kılan açıklayıcı örnekler olarak değerlendirilmiştir.

Verilerin Analizi

Bu araştırmada elde edilen veriler, uluslararası politika belgelerinin içeriklerini sistematik olarak çözümlemeye olanak tanıyan tematik analiz yaklaşımıyla incelenmiştir. Tematik analiz, verilerdeki anlam örüntülerini ortaya çıkarmayı ve bu örüntüleri yorumlayarak açıklamayı amaçlayan esnek bir nitel çözümleme yöntemidir. Yöntem, araştırmacıya veriyi düzenleme, sınıflandırma ve çok katmanlı anlamları görünür kılma olanağı sunar ve yalnızca kelime frekanslarına dayalı betimlemelerin ötesine geçerek hem açık hem de örtük temaları tanımlamaya odaklanmaktadır (Çarıkçı, vd., 2024).

Bu araştırmada veri analizi, Braun ve Clarke'ın (2006) tematik analiz yaklaşımı temel alınarak yürütülmüştür. Analiz süreci, politika belgelerinin eğitim, güçlenme ve liderlik kavramlarını nasıl çerçevelediğini incelemek amacıyla dört analitik boyut üzerinden yapılandırılmıştır: tematik alan, temel bulgular, göçmen kadın / taban liderliği bağlantısı ve çalışma temasıyla ilişkisi. İlk aşamada, temel politika belgeleri bütüncül olarak okunmuş ve belgelerde yer alan eğitim, katılım, güçlenme ve liderlik temaları belirlenmiştir. İkinci aşamada, belgelerin ilgili bölümlerinden doğrudan alıntılar çıkarılarak ön kodlar üretilmiştir. Üçüncü aşamada, bu kodlar belge bazında tematik kümelere dönüştürülmüş ve göçmen kadın / taban liderliği bağlantısı çerçevesinde yeniden yapılandırılmıştır. Bu aşamada, eğitim yoluyla gelişen özyeterlik, topluluk içi görünürlük, rol üstlenme ve kolektif eyleme katılım gibi liderliği açıklayan unsurlar karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Son aşamada elde edilen temalar, araştırmanın temel amacı — göçmen kadınların eğitim yoluyla geliştirdikleri taban liderliği biçimlerinin toplumsal katılım üzerindeki etkilerini tartışmak — ile ilişkilendirilmiştir. Bu bağlantılar sayesinde belgeler arasındaki söylemsel bütünlük görünür kılınmış; politika belgelerinin kadınların güçlenmesi, liderlik ve toplumsal katılım konularına ilişkin sunduğu normatif çerçevenin sistematik biçimde çözümlemesine olanak tanınmıştır.

BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırmada incelenen uluslararası politika belgeleri, kapsamlı normatif çerçeveleri ve küresel düzeyde kabul görmüş stratejik yönelimleri nedeniyle analize elverişli nitelikte belgelerdir. Küresel Göç Mutabakatı göçmenlerin eğitime erişimi, toplumsal katılımı ve güçlenmesini hedefleyen yapısıyla eğitim temelli liderlik süreçlerini değerlendirmek için temel bir çerçeve sunmaktadır (United Nations, 2018). BMMYK Küresel Eğilimler Raporu zorla yerinden edilmiş kadınların karşılaştığı yapısal engelleri ve eğitime erişimdeki eşitsizlikleri göstererek taban liderliğinin ortaya çıktığı sosyopolitik bağlamı görünür kılmaktadır (UNHCR, 2024). CEDAW (United Nations, 1979) ve Beijing Eylem Platformu (United Nations, 1995), kadınların eğitim, temsil ve kamusal yaşama katılımına ilişkin uluslararası normatif temeli sağlayarak liderliğin toplumsal cinsiyet boyutunu çerçevelemektedir. Son olarak, Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı, eğitim, koruma ve topluluk temelli kapasite geliştirme vurgusuyla göçmen kadınların gayriresmî liderlik rollerini anlamaya katkı sunmaktadır (UNICEF, 2022).

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular, incelenen uluslararası politika belgelerinde eğitim, güçlenme ve toplumsal katılım temalarının göçmen kadınların taban liderliğiyle nasıl kesiştiğini ortaya koymaktadır. Bulgular, her bir belgenin göçmen kadınların liderlik potansiyelini hangi kavramsal çerçeve içinde ele aldığını, eğitime atfettiği rolü ve toplumsal katılım süreçlerini nasıl şekillendirdiğini sistematik bir biçimde göstermektedir. Bu kapsamda her belge hedef/tematik vurgu; eğitimle ilişkili unsurlar; göçmen kadın / taban liderliği bağlantısı ve çalışma temasıyla ilişkisi şeklinde dört analitik kategori üzerinden değerlendirilmiştir. Aşağıda, araştırmada incelenen politika belgeleri sırayla ele alınmış ve her belge için elde edilen tematik bulgular sunulmuştur. Ardından, ikincil vaka örnekleri değerlendirilerek politika belgelerinde vurgulanan eğitim temelli güçlenme süreçlerinin sahadaki karşılıkları ortaya konmuştur.

A. Uluslararası Politika Belgeleri

1. Güvenli, Sistemli ve Düzenli Göç için Küresel Mutabakat Metni

Metnin 2. hedefi, göçün itici nedenlerini azaltmak için eğitim, mesleki eğitim ve beceri geliştirme programlarına yatırım yapılmasını temel stratejilerden biri olarak ortaya koymaktadır. Belge, bu tür yatırımların bireylerin köken ülkelerinde sürdürülebilir geçim kaynakları oluşturarak göç baskısını azaltabileceğini vurgulamaktadır. Eğitim; ekonomik dayanıklılığı geliştiren, sosyal hareketliliği artıran ve kadınların topluluk içindeki görünürlüğünü güçlendiren bir araç olarak çerçevelenmektedir. Bu vurgu, göçmen kadınların liderlik potansiyelinin yalnızca varış ülkesinde değil, göç öncesi dönemde de

eğitim yoluyla şekillendiğini göstermekte ve liderlik sürecinin sürekliliğine dikkat çekmektedir (GCM, Objective 2, par. 18–19). Bu yönüyle hedef, taban liderliğini yalnızca uyum süreciyle sınırlamayan, kadınların göç döngüsünün tüm aşamalarında güçlenmesini mümkün kılan bir yaklaşım sunmaktadır.

Belgenin 7. hedefi, göç sürecindeki kırılanlıkların azaltılmasını önceleyerek cinsiyete duyarlı politika ve programların geliştirilmesini öngörmektedir. Kadınların ve kız çocuklarının bilgiye, sağlık hizmetlerine, psikososyal desteğe ve güvenli başvuru mekanizmalarına erişiminin güçlendirilmesi bu hedefin merkezindedir. Ayrıca refakatsiz çocukların sağlık, eğitim ve hukuki desteğe erişimlerinin güvence altına alınması, göçmen ailelerin okul ve topluluk temelli süreçlere katılımını güçlendirmektedir. Bu içerik, göçmen kadınların hem kendi eğitim deneyimleri üzerinden hem de çocukları aracılığıyla topluluklarla ilişkilendirme kapasitesini artırdığını ve böylece taban liderliğinin dayandığı sosyal sermayeyi güçlendirdiğini göstermektedir (GCM, Objective 7, par. 23–24). Hedef, özellikle kadınların bilgiye erişim yoluyla karar alma süreçlerine daha aktif katılabilecekleri yeni alanların oluştuğunu da işaret etmektedir.

Metnin 16. hedefi ise göçmenlerin toplumsal yaşama etkin şekilde katılımını desteklemek amacıyla dil eğitimi, kültürel oryantasyon programları ve kapsayıcı eğitim ortamlarının güçlendirilmesini vurgulamaktadır. Dil kursları ve kültürel oryantasyon, kadınların kamusal alanlarla temasını kolaylaştırarak görünürlüklerini artırmaktadır. Belge ayrıca kadınların güçlendirilmesi ve göçmen kadınların liderlik rollerinin desteklenmesine özel önem atfetmektedir. Bu çerçevede eğitim mecraları —dil kursları, okul-aile birlikleri, topluluk merkezleri ve katılım odaklı programlar— göçmen kadınların bilgi paylaşımı, kolektif eylem ve temsil pratikleri yoluyla taban liderliği geliştirebilecekleri alanlar olarak değerlendirilmektedir (GCM, Objective 16, par. 32–34). Böylece eğitim hem sosyal uyumu güçlendiren hem de kadınların kendi topluluklarında dönüşüm üreten aktörlere dönüşmesini mümkün kılan bir araç hâline gelmektedir.

2. BMMYK 2024 Küresel Eğilimler Raporu

Araştırmada incelenen ikinci uluslararası politika belgesi olan BMMYK Küresel Eğilimler Raporu 2024, zorla yerinden edilmiş nüfusun eğitim deneyimlerine ilişkin güncel ve kapsamlı veriler sunmaktadır. Rapor, eğitim erişimindeki yapısal eşitsizlikleri, cinsiyet temelli ayrışmaları ve yetişkinlere yönelik öğrenme fırsatlarındaki boşlukları ortaya koyarak, göçmen kadınların liderlik potansiyelini şekillendiren temel faktörleri görünür kılmaktadır (UNHCR, 2024). UNHCR Küresel Eğilimler Raporu 2024, zorla yerinden edilmiş nüfusun eğitim süreçlerinden ciddi biçimde dışlandığını ortaya

koymaktadır. Rapor, okul çağındaki mülteci çocukların yaklaşık yarısının eğitim dışında kaldığını ve kayıt oranlarının tüm eğitim kademelerinde düşük seyrettiğini göstermektedir. Bu yapısal eşitsizlikler, yalnızca çocukların öğrenme hakkını değil, uzun vadede yetişkin nüfusun dil yeterliğini, mesleki becerilerini ve toplumsal yaşama katılım kapasitesini de sınırlamaktadır. Eğitim zincirinden erken kopuş, kadınların ilerleyen yıllarda topluluk temelli süreçlerde görünür olmasını ve liderlik rollerine erişmesini zorlaştıran temel bir engel olarak öne çıkmaktadır. Bu bulgular, göçmen kadınların taban liderliğinin gelişebilmesi için eğitime erken dönemde erişimin kritik önem taşıdığını göstermektedir (UNHCR, 2024). Ayrıca rapor, cinsiyet temelli eğitim eşitsizliklerinin mülteci nüfus içinde belirgin biçimde sürdüğünü göstermektedir. Kız çocuklarının eğitime erişim oranları erkek çocuklara kıyasla daha düşüktür ve fark özellikle ortaöğretim ve yükseköğretime geçişte belirginleşmektedir. Bu durum, kadınların uzun vadeli sosyoekonomik güçlenmesini, kamusal yaşama katılımını ve karar alma mekanizmalarındaki temsiliyetini sınırlayan bir etki yaratmaktadır. Eğitime erişebilen kadınlar ise bilgi, iletişim ve karar alma süreçlerinde daha görünür aktörler hâline gelmektedir. Dolayısıyla, raporda ortaya konan cinsiyet temelli eğitim boşlukları, göçmen kadınların taban liderliğinin gelişmesi açısından belirleyici bir eşitsizlik alanına işaret etmektedir (UNHCR, 2024).

BMMYK'nın 2024 bulguları, yetişkin mülteci nüfusunun önemli bir bölümünün dil eğitimi, mesleki eğitim ve diğer yetişkin öğrenme fırsatlarına erişemediğini göstermektedir. Resmî eğitim mekanizmalarının sınırlı kaldığı koşullarda, eğitim fırsatlarına ulaşabilen kadınlar —özellikle dil bilen veya temel eğitim düzeyine sahip olanlar— topluluk içinde bilgiye erişim, yönlendirme ve arabuluculuk yapabilen doğal liderler olarak öne çıkmaktadır. Bu kadınlar, okul-aile birlikleri, yerel dayanışma ağları veya günlük yaşamı düzenleyen topluluk içi mekanizmalarda etkin roller üstlenerek kolektif katılımı güçlendirmektedir. Buna karşın yetişkin eğitimi ve dil kurslarına erişimi olmayan kadınlar, bilgiye erişimde dezavantajlı hâle gelmekte ve liderlik rolleri görünmez kalmaktadır. Bu nedenle rapor, yetişkin eğitiminin ve dil öğrenme olanaklarının göçmen kadınların taban liderliği açısından stratejik bir müdahale alanı olduğunu göstermektedir (UNHCR, 2024).

3. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve Pekin Eylem Platformu

CEDAW ve Pekin Eylem Platformu, kadınların insan haklarını güvence altına alan ve toplumsal cinsiyet eşitliğini eğitim, ekonomik güçlenme ve kamusal yaşama katılım boyutlarıyla bütüncül biçimde ele alan iki temel uluslararası politika belgesidir. Bu belgeler, kadınların eğitime eşit erişiminin hem bireysel güçlenmenin hem de topluluk temelli liderlik biçimlerinin gelişmesinin ön koşulu

olduğunu vurgulayarak göçmen kadınların taban liderliği süreçlerini anlamak için güçlü bir normatif temel sunmaktadır. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi kadınların eğitim hakkını, ayrımcılığın ortadan kaldırılmasının merkezinde konumlandırmaktadır. Sözleşmenin 10. maddesi, kadınların tüm eğitim kademelerine erkeklerle eşit şekilde erişim hakkı olduğunu, devletlerin mesleki yönlendirme, ileri eğitim, yetişkin eğitimi, dil kursları ve katılım fırsatlarına eşit erişimi güvence altına almakla yükümlü olduğunu hükme bağlamaktadır. Bu çerçevede, yalnızca formel eğitim süreçlerini değil, kadınların yaşam boyu öğrenme yoluyla toplumsal katılım becerilerini güçlendiren tüm mekanizmaları kapsamaktadır. Sözleşme, kadınların eğitim alanındaki eşitsizliklerinin sosyal statülerini, ekonomik bağımsızlıklarını ve kamusal yaşamdaki görünürlüklerini doğrudan sınırladığını vurgulayarak eğitim hakkını özellikle kırılgan gruplar için stratejik bir müdahale alanı olarak tanımlamaktadır (United Nations, 1979). Pekin Eylem Platformu ise kadınların ve kız çocuklarının eğitim hakkına tam ve eşit erişimini toplumsal cinsiyet eşitliğinin önkoşulu olarak konumlandırmaktadır. Platformun “Eğitim ve Öğretim” başlıklı kritik alanı, yalnızca temel eğitime değil; yaşam boyu öğrenme, mesleki eğitim, dil eğitimi ve liderlik kapasitesinin geliştirilmesi gibi süreçlere odaklanmaktadır. Eğitim hakkının hayata geçirilmesi, kadınların ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda eşit fırsatlara sahip olmasının temelini oluşturmaktadır. Eğitimdeki eksiklikler ise kadınların bilgiye ulaşma, karar alma mekanizmalarına katılma ve taban liderliği geliştirme süreçlerinde kalıcı engeller yaratmaktadır. Platform, hükümetlere ve ilgili kurumlara, kadın ve kız çocuklarının her düzeyde eğitime katılımının önündeki yapısal engelleri kaldırma, cinsiyet temelli ayrımcılığı önleme ve eğitimde fırsat eşitliğini sağlama yönünde açık yükümlülükler getirmektedir (United Nations, 1995).

Pekin platformu ayrıca, kadınların karar alma mekanizmalarına ve kamu yaşamına eşit katılımının sağlanabilmesi için eğitimle bağlantılı yapısal politikaların geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Platform, kadınların yerel yönetimlerden ulusal düzeydeki siyasal yapılara kadar her düzeyde karar alma süreçlerine etkin katılımını, eğitimle kazanılan bilgi, güven ve liderlik kapasitesi üzerinden çerçevelemektedir. Eğitimli kadınların topluluk içinde liderlik rolleri üstlenerek kamu politikalarının oluşumuna katkı sunması, eğitim–katılım–liderlik ilişkisini somut biçimde ortaya koymaktadır. Buna karşılık, eğitim olanaklarına erişemeyen kadınların temsil kabiliyeti sınırlı kalmakta, liderlik potansiyelleri görünmez bir noktaya indirgenmektedir. Bu nedenle Pekin Platformu, eğitimi yalnızca bir hak değil, toplumsal dönüşümü mümkün kılan “çok katmanlı bir güçlenme aracı” olarak ele almaktadır (United Nations, 1995).

Bu iki belge birlikte ele alındığında, eğitim hakkının yalnızca bireysel bir gelişim alanı değil, göçmen kadınların topluluk içinde bilgi aracı, temsilci, danışman, örgütleyici veya doğal lider olarak konumlanmalarını sağlayan kritik bir toplumsal kaynak olduğu görülmektedir. Hem sözleşme hem de Pekin Platformu, eğitimin kadınların taban liderliğini destekleyen temel mekanizma olduğunu açıkça ortaya koymakta ve bu nedenle göçmen kadınların eğitim temelli liderlik biçimlerini inceleyen bu çalışmanın normatif dayanaklarını oluşturmaktadır.

4. Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı (2022-2025)

Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı, kadınların güçlenmesini dört stratejik öncelik alanı üzerinden ele almakta ve bu alanların tamamını eğitimle bağlantılı bir kapasite geliştirme çerçevesi içerisinde konumlandırmaktadır. Öncelikle “sağlık ve beslenme” başlığı, kadınların sağlık bilgi ve hizmetlerine erişiminin artırılmasını hedefler; bu süreçte sağlık okuryazarlığı güçlenen kadınların topluluk içinde rehberlik, yönlendirme ve koruyucu destek görevleri üstlenerek gayriresmî liderlik rollerine geçebileceği vurgulanmaktadır. “Eğitim” başlığı ise belgenin en kapsamlı boyutudur ve kız çocukları ile kadınların tüm eğitim kademelerine erişimini, öğrenme ortamlarının toplumsal cinsiyete duyarlı hâle getirilmesini ve yaşam boyu öğrenme fırsatlarının geliştirilmesini temel bir politika alanı olarak tanımlamaktadır. Plan, özellikle dil eğitimi, mesleki eğitim ve beceri geliştirme programlarının kadınların temsil gücünü ve karar alma süreçlerine katılımını artıran kritik araçlar olduğunu belirtmektedir. Bu yaklaşım, çalışmanın odağındaki taban liderliğinin eğitim yoluyla inşa edildiğini açık şekilde göstermektedir. “Çocuk koruma” alanı ise kadınların şiddet, istismar ve hak ihlalleri konusunda bilgi sahibi olmalarını sağlayarak, onların kendi topluluklarında koruyucu, savunucu ve arabulucu roller üstlenmelerini kolaylaştırmaktadır. Son yer alan bileşen ise kadınların hijyen ve güvenli yaşam alanlarına ilişkin bilgi edinmesini ve yerel düzeyde topluluk koordinasyon süreçlerine katılımını desteklemektedir. GAP’ın dört öncelik alanı birlikte ele alındığında, belgenin eğitim temelli kapasite gelişimini hem bireysel güçlenmeyi destekleyen bir süreç hem de topluluk içinde görünür ve sürdürülebilir taban liderliğinin oluşumunu mümkün kılan temel bir araç olarak konumlandığı görülmektedir (United Nations 2021).

B. İkincil Vaka Bulguları – Dil Kursları, Öğrenme Merkezleri ve Yetişkin Eğitimi Programları

İkincil vaka incelemeleri, farklı ülkelerde uygulanan dil kursları, öğrenme merkezleri ve okul aile birliklerinin göçmen kadınlar için sadece öğrenme fırsatı değil, taban liderliği gelişimi açısından da önemli bir zemin sunduğunu

göstermektedir. Öncelikle, New York'ta ortaya çıkan ve daha sonra Almanya, İspanya, Avusturya, İsveç ve Birleşik Krallık gibi birçok Avrupa ülkesine yayılan topluluk temelli kentsel bahçeler göçmen ve mültecilerin sosyal entegrasyonunu destekleyen güvenli etkileşim alanları sunmaktadır. Bahçeler, bireylerin kendi gıdalarını yetiştirmelerini, üretim faaliyetlerine katılmalarını, topluluk içinde yeni sosyal bağlar kurmalarını ve yerel etkinliklere dâhil olmalarını mümkün kılmaktadır (Moulin-Doos, 2014). Bu çok işlevli yapı, toplumsal katılımın yanı sıra dayanışma ve örgütlenme becerilerini de güçlendirdiği için özellikle kadınlar açısından gayriresmî liderlik gelişimi için önemli bir zemin oluşturmaktadır (UGAIN, 2017). Söz gelimi, Almanya'daki Kùltùrlerarası Bahçeler (*Interkulturelle Gärten*) girişimi, dil eğitimi, topluluk temelli üretim ve sosyal etkileşimi birleştiren yapısıyla dikkat çekmektedir. Bu alanlarda aktif rol alan göçmen kadınlar, diğer katılımcıları organize ederek kültürel aktarım yapma, arabuluculuk ve temsil rollerinde öne çıkmaktadır. Araştırmalar, bu tür katılım alanlarının kadınların “sessiz bilgi”si ile kolektif davranış örgütleyebilmelerini desteklediğini ortaya koymaktadır (Moulin-Doos, 2014). Kanada'da yürütölen topluluk dil mentorluk programlarında ise kadınların hem rehberlik hem de gündelik yaşam desteği sağlaması, güven ilişkisine dayalı taban liderliği pratiklerinin oluşmasına katkı sunmaktadır. Kùltürel ve dilsel çeşitliliğe sahip kadın gruplarıyla yapılan mentorluk araştırmaları, bu süreçlerin karşılıklı öğrenme ve ilişki ağlarının kurulması için kritik olduğunu göstermektedir (Gower, vd., 2022).

Öğrenme merkezlerine dayalı modeller de benzer şekilde liderlik gelişiminin sosyal boyutunu görünür kılmaktadır. İsveç'te yaygın olarak uygulanan Çalışma Halkaları (*Studiecirkel*) yaklaşımı, öğrenme sürecinin katılımcılar tarafından yönetildiği yatay bir eğitim modeli sunmaktadır. Kadınlar bu yapılarda içerik belirleme, grup yönetimi ve yeni katılımcıları yönlendirme görevleri üstlenerek karar alma süreçlerine dahil olmaktadır. Yetişkin mültecilerin eğitim yollarını inceleyen çalışmalar, *study circle* modelinin özellikle kadınların sosyal sermaye ve liderlik becerilerini geliştirdiğini doğrulamaktadır (Khaef, 2023). Göçmen kadınların okul-aile birlikleri yoluyla katılımı, özellikle ABD ve Avrupa'daki eğitim kurumlarında taban liderliğinin ortaya çıkmasını sağlayan önemli bir mekanizma olarak tanımlanmaktadır. ABD'de uygulanan “Ebeveyn Temsilcileri Programı” (*Parent Ambassador Program*), göçmen annelerin okul yönetimi ve öğretmenlerle köprü kurarak karar süreçlerine katılımını sağlayan bir aile katılım modelidir. Bu program kapsamında Latin kökenli anneler, okul topluluğunda kültürel aracı, savunucu ve temsilci roller üstlenmekte; dil engeli ve kurumsal bariyerleri aşmak için diğer ailelere rehberlik etmektedir (Ishimaru ve Takahashi, 2017). Benzer şekilde Hollanda'da “Migrant Mothers in Parent Associations” girişimi, göçmen annelerin okul aile birliklerine aktif katılımını teşvik eden,

katılımcı temelli bir yerel yönetim örneğidir. Araştırmalar bu katılımın okul–aile iletişimini geliştirmekle kalmayıp kadınların toplantılara yön vermesine ve temsil gücü kazanmasına imkân sağladığını göstermektedir (Denessen, 2019). Bu bulgular, okul temelli aile katılımının “pasif ebeveynlik” şeklinde değil, topluluk içinde karar alma süreçlerine yön verme kapasitesiyle ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Her iki örnek de, eğitim kurumlarının göçmen kadınlara yalnızca ebeveyn olarak değil, topluluk temsilcisi ve lider aktörler olarak alan açtığında, taban liderliğinin güçlendiğini göstermektedir. Bu nedenle okul–aile birlikleri, çalışmanın odağında yer alan gündelik yaşam temelli liderlik gelişiminin sahada gerçekleştiği önemli bir uygulama alanıdır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, göçmen kadınların eğitim yoluyla geliştirdikleri liderlik biçimlerinin çoğunlukla gayriresmî, taban temelli ve topluluk içinde görünür olduğunu ortaya koymaktadır. İncelenen uluslararası politika belgeleri, eğitimin göç ve toplumsal katılım süreçlerinde temel bir araç olarak konumlandırıldığını ancak uygulama düzeyinde cinsiyet temelli engellerin sürdüğünü göstermektedir. İkincil vaka örnekleri, dil kursları, öğrenme merkezleri ve okul–aile birlikleri gibi alanlarda kadınların bilgiye erişim sağladıklarını, temsil mekanizmaları kurduklarını ve yerel karar alma süreçlerine yaklaştıklarını göstermektedir. Bu mekânlarda kadınlar; kültürel aracı, mentor, grup lideri veya savunucu roller üstlenerek sessiz ama etkili liderlik pratikleri geliştirmektedir.

Araştırma sonuçları aynı zamanda politika söylemleriyle sahadaki uygulamaların belirli düzeylerde örtüştüğünü ortaya koymaktadır. Örneğin Almanya’daki kültürlerarası bahçe modeli, göçmen kadınlara hem dil hem sosyal sermaye kazanımı sağlayarak gayriresmî liderliğin gelişmesi için uygun bir zemin sunmaktadır (Moulin-Doos, 2014). Benzer şekilde İsveç’teki study circles uygulamaları, öğrenme sürecinin katılımcılar tarafından yönetildiği yatay bir yapı sunmakta; kadınların içerik belirleme, grup yönetimi ve yeni katılımcıları yönlendirme sorumluluğu üstlenmelerini teşvik ederek liderlik becerilerini güçlendirmektedir (Khaef, 2023). Bu sonuçlar, Kabeer’in (2018) “değişim ajanı” (*change agent*) kavramsallaştırmasıyla da uyumludur: Eğitim, liderliği doğrudan üretmez; liderliğin gelişebileceği toplumsal mekânları mümkün kılmaktadır. Genel olarak eğitim, yalnızca bireysel güçlenme aracı değil, topluluk içinde dayanışma ve temsil kapasitesini artıran bir dönüşüm mekanizmasıdır. Ancak bu potansiyelin ortaya çıkması için politika düzeyi ile uygulama düzeyi arasındaki kopuşların giderilmesi gerekmektedir.

Bu yönüyle araştırma, göçmen kadınların entegrasyon sürecinde edilgen özne değil, dönüşüm üreten aktörler olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya

koymaktadır. Eğitim süreçlerine dâhil olan kadınların, okul-aile birlikleri, kooperatifler, dayanışma ağları ve akran eğitimi modelleri içinde temsil, organizasyon ve arabuluculuk rolleri üstlendiği görülmüştür. Buna karşılık eğitime erişimin kesintili olduğu bağlamlarda liderliğin görünmezleştiği, toplumsal katılımın bireysel düzeye sıkıştığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla çalışma, eğitime erişim ile taban liderliği arasında doğrusal bir nedensellik değil, koşula bağlı bir ilişkilene olduğunu göstermektedir: Eğitim, liderlik yaratmaz; liderliğin gelişeceği zemini oluşturabilir.

Araştırmanın belirli sınırlılıkları bulunmaktadır. Çalışma, birincil veriye dayalı saha araştırması değil, belge incelemesi ve ikincil vaka analizi yoluyla yürütülmüştür; bu nedenle bulgular göçmen kadınların öznel deneyimlerini doğrudan yansıtmamaktadır. İncelenen vaka örnekleri büyük ölçüde iyi uygulamalar etrafında seçildiğinden başarısız ya da bastırılmış liderlik girişimleri kapsam dışı kalmıştır. Ayrıca politika belgelerinin içerdiği normatif söylem, ülkelerin uygulama gerçekliğini tam olarak temsil etmeyebilir.

Bu sınırlılıklar doğrultusunda gelecek araştırmaların, göçmen kadınlarla derinlemesine görüşmeler yaparak liderlik deneyimlerinin öznel boyutunu ortaya çıkarması; taban liderliğinin erkeklere kıyasla nasıl farklılaştığını incelemesi; okul - aile birlikleri, dil kursları ve kooperatifler gibi alanlarda etnografik çalışmalar yürütmesi ve dijital mecralarda gelişen yeni liderlik biçimlerini analiz etmesi önerilmektedir. Ayrıca eğitim temelli liderlik modellerinin farklı göç türleri (zorunlu göç, ekonomik göç, diaspora) arasında nasıl değiştiği ileri araştırmalar için önemli bir karşılaştırmalı çerçeve sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abamosa, J. Y. (2020). The role of social capital in refugees' trajectories into higher education in a host country: Narratives of six refugees in Norway. *Journal of Identity and Migration Studies.jims.uoradea.ro*, 14, 71–90. doi: 10.5281/zenodo.8126639
- Braun, V. ve Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101.
- Bowen, G. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27- 40. doi: 10.3316/QRJ0902027
- Cerna, L., Brussino, O. ve Mezzanotte, C. (2021). *The resilience of students with an immigrant background: An update with PISA 2018* (OECD Education Working Papers, No. 261). OECD Publishing. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2021/12/the-resilience-of-students-with-an-immigrant-background_24d8ff55/e119e91a-en.pdf
- Creswell, J. W. (2014). Research designs: Qualitative and quantitative and mixed methods *approaches* (4th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Çarıkcı, K., Meral, H., Berkil, S., Çalışır, A., Önala, L. ve Arslan, Ö. (2024). Nitel araştırmalarda tematik analiz. *Socrates Journal Of Interdisciplinary Social Studies*, 10(37), 127-140.
- Dedeoğlu, S. ve Gökmen, Ç. E. (2020). Göç teorileri, göçmen emeği ve entegrasyon: Kadınların yeri. *Türkiye'de Göç Araştırmaları*, 18, 18-37.
- Denessen, E. (2019). The Netherlands: Parental involvement in the Netherlands. *Parental Involvement Across European Education Systems* içinde (ss. 64-76). Routledge. <https://repository.ubn.ru.nl/bitstream/handle/2066/209525/209525.pdf?sequence=1>
- Gower, S., Jeemi, Z., Forbes, D., Kebble, P. ve Dantas, J. A. (2022). Peer mentoring programs for culturally and linguistically diverse refugee and migrant women: An integrative review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(19), 12845.
- Ishimaru, A. M. ve Takahashi, S. (2017). Disrupting racialized institutional scripts: Toward parent–teacher transformative agency for educational justice. *Peabody Journal of Education*, 92(3), 343-362.
- Kabeer, N. (2019). Gender, livelihood capabilities and women's economic empowerment. *Feminist Economics*, 25(2), 1-26.
- Khaef, S. (2023). *Educational pathways of adult refugees in Sweden* (Yüksek Lisans Tezi). Stockholm University. https://www.su.se/polopoly_fs/1.713301.170748_3723!/menu/standard/file/Sam%20Khaef.pdf

- Lareau, A. ve Horvat, E. M. (1999). Moments of social inclusion and exclusion: Race, class, and cultural capital in family-school relationships. *Sociology of Education*, 72(1), 37-53.
- McIntyre Miller, W. ve Atwi, R. (2023). Migrant and refugee women: A Case for community leadership. *Journal of Leadership Studies*, 17(2), 47-52.
- Milkman, R. ve Terriquez, V. (2012). " We are the ones who are out in front": Women's Leadership in the Immigrant Rights Movement. *Feminist Studies*, 38(3), 723-752.
- Mirza, H. S. (2008). Race, gender and educational desire: Why black women succeed and fail. Routledge.
- Morrice, L. (2007). Lifelong learning and the social integration of refugees in the UK: The significance of social capital. *International journal of lifelong education*, 26(2), 155-172.
- Morrice, L. (2014). The learning migration nexus: Towards a conceptual understanding. *European Journal for Research on the Education and Learning of Adults*, 5(2), 149-159.
- Moulin-Doos, C. (2014). Intercultural gardens: the use of space by migrants and the practice of respect. *Journal of Urban Affairs*, 36(2), 197-206.
- Naples, N. A. (1998). Grassroots warriors: Activist mothering, community work, and the war on poverty. Routledge.
- Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD] (2018). *The resilience of students with an immigrant background: Factors that shape well-being*. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/the-resilience-of-students-with-an-immigrant-background_e119e91a-en.html
- Stewart, M., Anderson, J., Beiser, M., Mwakarimba, E., Neufeld, A., Simich, L. ve Spitzer, D. (2008). Multicultural meanings of social support among immigrants and refugees. *International Migration*, 46(3), 123-159.
- UGAIN (2015). Urban gardens for the social integration of migrants – Germany case.
- United Nations. (1979). Convention on the elimination of all forms of discrimination against women (CEDAW). <https://www.ohchr.org/sites/default/files/cedaw.pdf>
- United Nations. (1995). Beijing declaration and platform for action. https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/CSW/PFA_E_Final_WEB.pdf
- United Nations. (2018). *Global compact for safe, orderly and regular migration*. https://refugeesmigrants.un.org/sites/default/files/180713_agreed_outcome_global_compact_for_migration.pdf
- United Nations. (2021). UNICEF Gender action plan (2022–2025).

<https://docs.un.org/en/e/icef/2021/31>

- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO] (2020). *Global education monitoring report 2020: Inclusion and education – All means all*. UNESCO Publishing. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373724>
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO] (2022). *Reimagining our futures together: A new social contract for education*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379707.locale=en>
- United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR] (2021). *Global Report 2021*. <https://reporting.unhcr.org/globalreport2021/pdf>
- United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR] (2022). *UNHCR: Küresel yerinden edilme, on yıldır artan eğilimi aşarak başka bir rekor kırdı*. <https://www.unhcr.org/tr/35627-forced-displacement-hit-record-high-in-2021-with-too-few-able-to-go-home.html>
- United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR] (2024). *Global Report 2024*. <https://www.unhcr.org/global-trends-report-2024>
- Uysal, M. (2023). Gaziantep şehrinde yaşayan Afgan kadın sığınmacıların doğum örüntülerinin kültürlerinin sürdürülebilirliğindeki rolü. İçinde M. E. Sönmez, M. Dağ ve İ. H. Üzüm (Ed.), 100. yılında Cumhuriyet Dönemi Gaziantep (ss. 805-819). Gazikültür Yayınları. <https://gazikulturas.com/?r3d=100-yilinda-cumhuriyet-donemi-gaziantep>
- Turney, K. ve Kao, G. (2009). Barriers to school involvement: Are immigrant parents disadvantaged? *The Journal of Educational Research*, 102(4), 257–271. <https://doi.org/10.3200/JOER.102.4.257-271>

YAŞLI KADINLARIN YAŞAM KALİTESİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Nihal Demirtaş Yazıcı¹, Oya Hazer²

ÖZET

Tıptaki gelişmeler artan sosyal refah beklenen yaşam süresini arttırmıştır. Dünyada ve Türkiye’de yaşlı nüfus oranı hızla artmaktadır. Dünya geneline bakıldığında zaman kadınların yaşam sürelerinin erkeklerden daha fazla olduğu görülmektedir. Kadın yaşlı oranının erkek yaşlılardan fazla olması yaşlanma ve yaşlılık olgusunu “kadına mal olmuş” bir durum haline getirmektedir. Yaşlanma ile birlikte oluşan cinsiyetler arasındaki bu dengesizlik literatürde “yaşlılığın kadınsallaşması” şeklinde ifade edilmektedir. Bu çalışma, Türkiye’de yaşayan yaşlı kadınların yaşam kalitesini etkileyen faktörleri incelemeyi hedeflemektedir.

Çalışmada, yaşlı kadınlar özelinde cinsiyet, medeni durum, sağlık, eğitim durumu, gelir, sosyal destek göstergelerine ilişkin mevcut literatür çerçevesinde yaşam kalitesine etki eden faktörler incelenmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre yaşlı kadınların yaşam kalitesinin yaşlı erkeklerle kıyasla daha düşük olduğu görülmüştür. Sağlık açısından bakıldığında kadınlar kronik hastalıklar, işlev kayıpları ve bakım ihtiyaçlarını daha çok yaşamaktadır. Yine eğitim ve istihdama kısıtlı erişimin sonucu olarak kadınlar yaşlılık dönemlerinde sosyal güvencesiz kalmakta ve erkelere göre daha düşük gelire sahip olmaktadır. Bu da yaşlı kadınları daha kırılgan hale getirmektedir. Sosyal destek faktörü ise yaşlı kadınlar üzerinde etkili olup yapılan çalışmalar, eşleri hayatta olan, birlikte yaşayan ve çocuklarından ilgi, sevgi, destek gören yaşlı kadınların daha fazla mutlu olduklarını göstermektedir.

Yaşlı kadınların yaşam kalitesini arttıracak gerekli politikaların oluşturulması büyük önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: Kadın, Aile, Yaşlanma, Yaşam Kalitesi

FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF LIFE OF ELDERLY WOMEN

¹ Hacettepe Üniversitesi, Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü, Doktora Öğrencisi, Ankara, Türkiye, nihaldemirtas@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3493-2039

² Hacettepe Üniversitesi, Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü, Prof. Dr., Ankara, Türkiye, ohazer@hacettepe.edu.tr , ORCID: 0000-0002-0380-6865

Uluslararası Kadın ve Ailenin Güçlenmesi Sempozyumu (22-24 Ekim 2025)’nda bildiri olarak sunulmuştur.

ABSTRACT

Advances in medicine and increased social welfare have extended life expectancy. The proportion of the elderly population is increasing rapidly both in the world and in Türkiye. On a global scale, women are observed to have longer life expectancy compare to men. The fact that the number of elderly women statistically exceeds that of elderly men has made aging and old age a phenomenon attributed to women. This disproportion emerges with aging is referred to in the literature as the “feminization of aging.” The aim of the study is to examine the features affecting the life quality of elderly women in Türkiye.

The study scans the literature on factors such as gender, marital status, health, education, economic income, and social support that impact the life quality. Key findings of the study indicate that the quality of life of elderly women is lower compared to elderly men. From a health viewpoint, women are more likely to experience chronic illnesses, practical impairments, and greater need for care. Also, as a result of limited access to education and employment, women in later life are often left without social security and have lower income levels compared to men, making them more vulnerable and fragile. Social support is another significant factor; various studies show that elderly women who have a living spouse, live with family, and receive affection, love, and support from their children report higher levels of happiness.

It is of great importance to develop the necessary policies that will improve the quality of life of older women.

Key Words: Women, Family, Aging, Quality Of Life

GİRİŞ

Bu çalışma, Türkiye’de yaşayan yaşlı kadınların yaşam kalitelerini etkileyen faktörleri incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma giriş ve sonuç dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde yaşlanmanın kavramsal çerçevesi ve Türkiye’de yaşlı kadınların durumu ele alınmaktadır. İkinci bölümde yaşam kalitesi, farklı disiplinler çerçevesinde yapılan tanımları incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise yaşlı kadınlar özelinde “cinsiyet”, “medeni durum”, “sağlık”, “eğitim durumu”, “gelir”, “sosyal destek” gibi göstergelere ilişkin yaşam kalitesine etki eden faktörler mevcut literatür çerçevesinde incelenmiştir. Yöntem olarak ise bu çalışma literatür incelemesine ve kütüphane temelli araştırmaya dayanmaktadır. Bu doğrultuda konuya ilişkin mevcut literatür sistematik biçimde değerlendirilerek ve ilgili birincil ve ikincil kaynaklara ulaşmak için gerekli araştırma süreçleri titizlikle yürütülmüştür.

Bu çalışma yaşlı kadınların yaşam kalitesini arttırmaya yönelik politika yapıcılara ve ilgili taraflara veri sağlama açısından önem taşımaktadır.

1. Yaşlanma Kavramı ve Türkiye’de Yaşlı Kadınların Durumu

Yaşlanmanın tanımıyla ilgili farklı görüşler söz konusu olmakla birlikte, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) yaşlılığı “yaşamsal fonksiyonların sürekli azalması, tüm organizmanın verimliliğinin azalması ve çevresel faktörlere uyum sağlayabilme yeteneğinin azalması” olarak tanımlarken, yaş boyutlarına göre yapılan gruplandırmada 65-74 arası yaşlar “genç yaşlılık”, “75-84” arası yaşlar “yaşlılık”, 85 ve üzeri yaşlar da “ileri yaşlılık tanımlanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2019).

Tıptaki gelişmeler, artan sosyal refah gibi etmenler, beklenen yaşam süresini arttırmıştır. Benzer şekilde Türkiye’de de yaşlı nüfus oranı hızla artmaktadır. TÜİK istatistiklerine bakıldığında, son beş yılda yaşlı nüfusu %21,4 artış göstermiştir. Son verilere göre yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranı %10,2’dir. (TÜİK, 2024)

Yaşlanma olgusu, farklı disiplinler tarafından biyolojik yaşlanma, kronolojik yaşlanma, sosyal yaşlanma şeklinde çeşitli açılardan tanımlanmaktadır. Biyolojik yaşlanma, insan vücudunda birtakım fonksiyonların azalması ve hücre kayıpları olarak tanımlanır. Kronolojik yaşlanma kişinin doğumundan itibaren ölümüne kadar geçen yılların sayısıdır. Psikolojik yaş kişinin tutumlara ve bilişsel değişikliklere bağlı olarak kendisinin yorumlamasıdır, yani bireyin hissettiği yaş kabul edilir. Sosyal yaşlanma, bireyin toplumdaki rolleri ve statüsündeki değişimi içerir. Rol kayıpları ile birlikte kişinin yaşamdan kademeli olarak geri çekilmesi, toplumun yaşlılara yönelik tutumları ile ilişkilidir. (Aközer vd., 2011)

Yaşlanma sürecinde bireyin tutumu ve toplumun yaşlılara karşı gösterdiği tavır önem arz etmektedir. Yaşlılık, insan yaşamının son evresi ve kişinin ileri yaşlanma devresi olarak kabul edilirken, yaşlanma insanın doğumundan ölümüne kadar devam eden doğal ve kaçınılmaz bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Yaşlılık döneminde çoğunlukla fiziksel yetersizlikler baş gösterir bu da psikolojik alanda gerilemelere ve dengesizliklere sebep olur, fiziksel ve psikolojik alandaki gerilemeler sosyal alanda da gerilemeye neden olmaktadır. Sonuç olarak yaşlılık yaşamın her alanında kayıp duygusunun yaşandığı, bağımsızlıklarını kaybedip bağımlı duruma geçtikleri bir dönem olarak tanımlanmaktadır (Kalınkara, 2011). Karşılaşılan bu sorunlar, yaşlıların yaşam memnuniyeti üzerinde olumsuz etkiye sebep olmaktadır. Yaşlı nüfusun artması ile birlikte yaşam süresinin uzaması istenilen bir durumdur ancak yaşanan yaşamın kalitesi de oldukça önemlidir. Yaşlıların sağlıklı, aktif ve üretken nitelikli bir yaşama sahip olmaları bu noktada önemlidir (Işık, 2019).

Dünya geneline bakıldığında zaman kadınların yaşam sürelerinin erkeklerden daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durumu etkileyen faktörler; genetik, epigenetik ve çevresel faktörler şeklinde sıralanabilir (Hablemitoğlu, 2016). Türkiye’de yaşlı nüfus oranına cinsiyetler açısından bakıldığında, yaşlı nüfusun %44,5’ini erkekler, %55,5’ini kadınlar oluşturmaktadır (TÜİK, 2024).

Kadın yaşlıların oranı erkek yaşlılardan fazla olması yaşlanma ve yaşlılık olgusunu “kadına mal olmuş” bir durum haline getirmektedir. Yaşlanma ile birlikte oluşan cinsiyetler arasındaki bu dengesizlik “yaşlılığın kadınsallaşması” şeklinde ifade edilmektedir (Güler & Tozluoğlu, 2018). Kadınlar, toplumsal cinsiyet problemlerini en fazla yaşlılık döneminde yaşarlar. Cinsiyete, yaşa, ekonomik ve sosyal rollere bağlı olarak ayrımcılığa ve dışlanmaya maruz kalmaktadırlar (Karakuş, 2023).

Kadınların yaşlılık dönemlerinde bireysel ve toplumsal sorunlarla karşılaşır. Özellikle sağlık konusunda kronik rahatsızlıklarının artması, sağlık hizmetlerinden yeterince faydalanamamaları ciddi sorunlarla karşılaşmalarına sebep olmaktadır (Aktaş vd., 2012).

Ayrıca çocukluk döneminden itibaren kadınlar, eğitim, istihdam ve kamusal alanda var olma gibi konularda yaşamları boyunca ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Bu durumlar bir bütün olarak kadınların yaşlılık döneminde uyum ve yaşam kalitesini etkilemektedir (Buz & Beydilli, 2015). Bu durumda yaşlı kadınların yaşadıkları bir kısım problemlerin kaynağı, yaşlılıklarından ziyade kadın olmalarıdır (Irmak & Artan, 2018).

2. Yaşam Kalitesi Kavramı

DSÖ tanımına göre yaşam kalitesini, bireylerin, kendi yaşamlarındaki konumlarını, yaşadıkları kültürel ve değerler sistemleri bağlamında, hedefleri, beklentileri, standartları ve endişeleri ile ilişkilendirerek algılamalarıdır. Yaşam kalitesi kişilerin fiziksel sağlığını, psikolojik durumunu bağımsızlık düzeyini, sosyal ilişkilerini, kişisel inançlarını çevrelerindeki önemli özelliklerle olan ilişkilerini karmaşık bir şekilde birleştiren geniş kapsamlı bir kavramdır (WHO, 1998). Yaşam kalitesinin otoriteler tarafından kabul edilen tek bir tanımı bulunmamaktadır. Yaşam kalitesi amaçlarına ulaşmak için önemli olan nokta, standartların kişiye dışarıdan empoze edilmemesi, bireyin kendi yaşamını tamamen kendi perspektifinden değerlendirmesi ve bu değerlendirmenin sürdürülebilir olmasıdır (Aydiner Boylu & Paçacıoğlu, 2016).

Bu noktada, Farquhar, yaşam kalitesinin farklı insanların farklı şeylere değer verdiği için sorunlu bir kavram olduğunu, tanımların değerlendirme yöntemleri kadar çok sayıda ve değişken olduğunu belirtmektedir (Farquhar, 1995).

Yaşam kalitesi ölçümleri objektif ve sübjektif olmak üzere iki ayrı açıdan incelenmektedir. Objektif göstergeler; sağlık, eğitim, meslek, gelir durumu, yaşanılan konut durumu gibi genel yaşamı idame ettirecek sosyo-ekonomik değişkenlerdir. Sübjektif göstergeler ise bireyin sahip olduğu imkanlardan duyduğu tatmin, yaşamdan duyulan memnuniyet ve memnuniyetsizliktir (Aydiner Boylu & Paçacıoğlu, 2016; Baran Görgün, 2008).

Yaşam kalitesi sadece ekonomik ve fiziksel değişkenlerle açıklanması yeterli değildir, bu yüzden sevgi, nefret, sorumluluk güven, ait olma, bağımlılık gibi sübjektif insani öğeler de incelenmelidir. Yaşam kalitesi araştırmalarında bireylerin yaşam deneyimleri, yaşam koşullarına ilişkin algıları, düşünceleri ve beklentileri arasındaki ilişkinin belirlenmesi önemlidir. Yapılan çalışmalar, bireylerin objektif yaşam koşullarının yetersiz kaldığı durumlarda dahi yüksek bir yaşam tatmini yaşayabileceklerini göstermektedir. Bu durumda, istekler, ihtiyaçlar, beklentiler ve değerler gibi sübjektif belirleyicilerin rolü öne çıkmaktadır. (Evinç Torlak & Savaş Yavuzçehre, 2008; Özmete, 1997).

Yaşam kalitesinde dikkati çeken gösterge, “sürdürülebilir bir iyileşmenin” bulunmasıdır. Bununla yaşlı bireylerin istikrarlı yaşam sürmesi kastedilir. Bu konuya farklı açılardan yaklaşıldığı gözlemlenmektedir. Sağlık açısından yaklaşanlara göre yaşam kalitesinde önemli olan, yaşlının potansiyel durumu ve hastalığının yaşlı birey üzerindeki etkilerinin standart olarak belirlenmesidir (Baran Görgün, 2008).

Literatüre bakıldığında yaşam kalitesiyle ilgili çalışmaların son yıllarda hızlı bir şekilde artmaya başladığı görülür. Bu noktada tüm dünyada yaşlı nüfusun

hızla artıyor olmasının da etkili olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Dolayısıyla yaşam kalitesi de buna paralel olarak araştırmacılar tarafından çalışılan popüler konular arasında yer almıştır.(Ferhat & Özpolat, 2023).

Yaşam kalitesi ile ilgili çalışmalar konunun hem olumlu hem de olumsuz taraflarını ortaya koymaktadır. Örneğin yapılan bir araştırmada, yaşlıların üçte ikisinin yaşam kalitesini olumlu ve oldukça iyi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda aile ve çocuklarla olan toplumsal ilişki, sağlık durumunun iyi olması, maddi refah seviyesi olumlu faktörler olarak ortaya çıkarken, aile bireylerinin ve arkadaşların vefat etmesi, fiziksel işlevsellikte azalma ve çevresiyle olan toplumsal ilişkilerinin zayıflaması da olumsuz unsurlar olarak değerlendirilmektedir (Ferhat & Özpolat, 2023) .

Bununla birlikte, literatürde yaşlılık döneminde yaşam kalitesinin en düşük hissedildiği dönem olarak tanımlanmaktadır. Bu süreçte, geçmişteki olumsuz durumlar, önceki olumsuz/kötü deneyimler, hayatta karşılaşılan başarısızlar, işlevsel bozukluklar, sosyo-kültürel etkinliklere katılım, fiziksel güçlerde zorlanma, uyku sorunu, düşme riski, psikolojik/ruhsal sorunlar yaşlılardaki yaşam kalitesinin azalmasına neden olmaktadır. (Yüksel, 2022).

3.3. Yaşlı Kadınlar ve Yaşam Kalitesi Göstergeleri

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde yaşam kalitesini etkileyen çeşitli göstergelerin öne çıktığı görülür. Bunlar; cinsiyet, medeni durum, sağlık durumu, gelir, eğitim, sosyal destek, boş zaman aktiviteleri, yaş, yaşanılan konut özellikleri, fiziksel aktiviteler, hobilerin varlığı, sağlıklı yaşam biçimi davranışları şeklinde sıralanabilir (Aydiner Boylu & Paçacıoğlu, 2016; Evinç Torlak & Savaş Yavuzçehre, 2008; Ünal, 2021).

Bu çalışmada yaşlı kadınlar özelinde cinsiyet, medeni durum, sağlık, eğitim durumu, gelir, sosyal destek göstergelerine ilişkin literatürün ele alınarak değerlendirilmesi yapılacaktır.

i. Cinsiyet ve Medeni Durum

Yaşam kalitesi ve cinsiyet arasında oldukça kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır. Gelişmekte olan ve geri kalmış ülkelerde özellikle eğitim ve istihdam konusunda gözle görülür farklılıklar dikkat çekmektedir. Ataerkil ve örf/adetlerine bağlı topluluklarda, dışarıda resmi bir işte çalışmayan ve eşine bağımlı şekilde yaşamını sürdüren kadınların, yaşam kalitelerini doğal olarak eşlerinin sahip oldukları maddi gelir ve sosyal güvencelerin belirlediği görülmektedir. (Evinç Torlak & Savaş Yavuzçehre, 2008). Ayrıca yine gelişmekte olan veya gelişmemiş bölgelerde yaşayan kadınların belirli seviyede eğitim seviyesine sahip olmamaları, onların sosyal, kültürel, sağlık gibi birçok konuda onları dezavantajlı

duruma düşürmektedir. Bu durumun en önemli sebepleri toplumun kadınlara yüklediği yemek yapma, çocuk bakma, temizlik gibi cinsiyetçi sorumluluklardır (Ünal, 2021).

Literatürdeki konuyla ilgili çalışmalar incelendiğinde de pek çok çalışmada, kadınların yaşam kalitesinin, istatistiksel açıdan daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Gökkulu vd., 2014; İlhan vd., 2016; Zincir vd., 2008).

Yine bireyin medeni durumu bireyin yaşam kalitesini etkileyen durumlardan biridir. Bekar veya evli olmak toplum tarafından kabul edilmiş bir durumken, dul veya boşanmış olmak toplum tarafından kabul görmemektedir. Yapılan araştırmalarda dul kadınların anksiyete ve depresyon riskinin daha fazla olduğu bu yüzden yaşam kalitelerinin düşük olduğu görülmüştür (Aydiner Boylu & Paçacıoğlu, 2016).

Yaşlı kadınlar özelinde konuya bakıldığında; dulluk durumunun, birçok olumsuz durumu birlikte getirdiği görülür. Medeni durum yaşlı nüfusun içinde eşitsizliğin etkin belirleyicisi olarak kendini göstermektedir (Arun & Karademir Arun, 2011). Eş kaybıyla birlikte hane gelirinde ciddi bir azalma meydana gelmektedir. Dul yaşlı kadınların ortalama gelir düzeyi, tüm yaş gruplarına göre daha düşüktür. Dolayısıyla, dul yaşlı kadınlar toplum içinde en yoksul ve gelir açısından en kırılgan kesimi oluşturmaktadır. Ayrıca, dul yaşlı erkeklere kıyasla, dul yaşlı kadınların sosyal güvenceye sahip olanların sayısı daha azdır. Bu durumdan iki olası sonuç çıkabilir: dul yaşlı kadınlar, sağlık ve bakım hizmetlerine olan ihtiyaçlarını karşılamakta çeşitli zorluklar yaşamaktadırlar ya da bu ihtiyaçlarını çocuklarının sosyal güvencelerinden karşılamaktadırlar, bu da maddi ve manevi olarak bir bağımlılık ilişkisi yaratmaktadır (Arun & Karademir Arun, 2011).

ii.Sağlık

Yaşlı bireylerin yaşam kaliteleriyle ilgili diğer bir önemli unsur da sağlıktır. Yaşam kalitesinde olduğu gibi, sağlıkla ilgili yaşam kalitesi kavramı konusunda genel kabul görmüş bir tanım bulunmamakla birlikte; objektif yaşam kalitesi göstergeleri şunları içerir, yürüme, koşma, eğilme, doğrulma, merdiven çıkma gibi fiziksel sağlamlık gerektiren aktiviteler ve günlük yaşam aktivitelerini gerçekleştirme yeteneği ayrıca öz bakımlarını yerine getirme yeteneğidir. Tüm yeteneklerin yeterli düzeyde olmasının yanı sıra kişinin herhangi bir sağlık güvencesine sahip olması da önemli bir faktördür (Aydiner Boylu & Paçacıoğlu, 2016).

Sağlıkla ilgili yaşam kalitesi göstergeleri kişinin fiziksel, psikolojik ve sosyal sağlığına dair öznel değerlendirmelerini içermektedir. Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda sübjektif yaşam kalitesi ölçümlerinin farklı sonuçlar verdiği

görülmüştür (Aydiner Boylu & Paçacıoğlu, 2016).

Sağlık durumu yaşlıların günlük hayatını önemli ölçüde etkilemektedir. Kronik rahatsızlıklar, fiziksel ve/veya zihinsel kısıtlılık, sürekli ilaç kullanımı, kaza riskinin daha fazla olması, günlük yaşam aktivitelerini yerine getirememesi, bir başka kişiye bağımlı olma yaşlıların yaşam doyumlarını azaltmakta bu da yaşam kalitesini etkilemektedir. Dünya üzerinde kadınlar erkeklerden daha uzun yaşam beklentisine sahiptir. Yaşlılık dönemi kadınların yaşamlarının üçte birinden fazlasını kapsamaktadır (Aktaş vd., 2012). Ancak kadınların uzun ömürlü olması onların sağlıklı yaşlandıklarını göstermemektedir.

Hipertansiyon, diyabet, gibi kronik rahatsızlıklar; demans, Alzheimer gibi hastalıklar erkeklere oranla en fazla kadınlarda görülmektedir (Aktaş vd., 2012; Hablemitoğlu, 2016). Yine erkeklere oranla kadınların düşme, sakatlık yaşama oranları daha fazladır (Aktaş vd., 2012). Bununla birlikte kadınların yaşlılık döneminde, erkeklere oranla daha fazla bakıma muhtaç, bir başka kişiye bağımlı duruma düşmektedirler. Bir diğer nokta da yaşlılık döneminde kadınlar, yaşlılığa bağlı kronik hastalıklar sebebiyle, uzun süre hastanelerde tedavi zorunda kalmaktadır. Bazen kuruluşların yetersizliği ya da kadınların içinde bulundukları maddi imansızlıktan ya da sosyal güvenlerinin olmayışından dolayı ihtiyaç duydukları tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerine ulaşamamakta ya da ulaşmakta güçlük çekmektedirler. (Aktaş vd., 2012)

Kadınların toplum içinde cinsiyet rolü sebebiyle yüklendiği ev işleri ve çocuk bakımıyla ilgili sorumluluklar da kadının sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir. Karşılaşılan bu sorun ve sorumluluklar kadının yaşam kalitesinin sadece sahip olduğu cinsiyet sebebiyle değil de bireysel özellikleri, sağlık durumu, ev içi yüklenilen sorumluluklar gibi durumlardan da etkilendiğini ortaya koymaktadır (İlhan vd., 2016).

iii. Eğitim Durumu ve Gelir

Eğitim yoksullukla mücadelede, kişilerin toplumsal katılımı ve çevrelerine uyum sağlamasını kolaylaştırması açısından önemlidir. Kişilerin eğitim seviyeleri arttıkça yaşam kaliteleri artmaktadır (Evinç Torlak & Savaş Yavuzçehre, 2008).

Kişinin eğitim seviyesinin düşük olması işlerinde düşük ücret almalarına, işsiz kalmalarına, yeterli beslenmelerine ve sosyo-kültürel açıdan sosyal katılımlarının düşük olmasına, buna bağlı bir şekilde de psikolojik açıdan hayat şartlarının neden olduğu depresyon, kaygı bozukluğu gibi durumlara sebep olmaktadır (Ünal, 2021). Toplumumuzda kadınların eğitim seviyelerinin erkeklerden daha düşük olduğu ortadadır. Yaşlılık döneminde de birçok kadın, herhangi bir gelire ve sosyal güvenceye sahip değildir. Bu durum onların yoksul kalmalarına, ihtiyaç

duydukları gerekli tedavilere ulaşamamalarına, başkalarına bağımlı bir hayat sürmelerine sebep olmaktadır. Tüm bunların sonucunda yaşlı kadınların yaşam kalitelerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Yapılan çalışmalarda da bu durum açıkça görülmektedir; Zincir ve arkadaşlarının (2008) huzurevinde yaşayan yaşlılar üzerinde yaptıkları çalışmada lise ve üzeri eğitimi olanların yaşam kalitesi ve depresyon puan ortalamalarının düşük olduğu tespit edilmiştir. Yine kadınlarda okuma yazma okuryazar olmayanların depresyon puan ortalamaları diğer gruplara göre yüksek bulunmuştur. Sönmez ve arkadaşlarının (Sönmez vd., 2007) 75 yaş ve üzeri 235 yaşlı birey üzerinde yaptıkları çalışmada da eğitim düzeyi ortaokul ve üzeri olan bireylerin yaşam kalitesinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Eğitimle ilişkili olan gelir düzeyi de yaşam kalitesini önemli ölçüde etkilemektedir. Araştırmalara bakıldığında, geliri yüksek olanların geliri az olanlara oranla yaşam kalitesi puanları daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Gökkulu vd., 2014; Huguette vd., 2007; Koçoğlu & Akın, 2009; Sönmez vd., 2007). Türkiye’de yoksul yaşlı nüfus içerisinde kadınların oranı %58,9’dur (Karadeniz & Durusoy Göztepe, 2013). Kadınların ekonomik zorluklar karşısında erkeklere nispeten daha savunmasız olduklarını söyleyebiliriz. Sosyal güvenceye sahip olmamak, düşük dul maaşları, erkeklerden daha fazla kronik rahatsızlığa sahip olma, kadınların yoksulluğu derinden yaşamasına / hissetmesine sebep olmaktadır (Danış, 2009). Kadınların iş hayatında çalışırken, birçok konuda ikincil konumda olması, erkekler kadar iş fırsatına, terfi imkanına sahip olamamaları, düşük ücrete, sosyal güvencesiz şekilde çalıştırılmaları ya da bakım sorumlulukları nedeniyle iş yaşamından erken yaşta çekilmeleri hem ekonomik gelir kaybına hem de sosyal güvence hakkının elde edilememesine neden olmaktadır. Ülkemizde sosyal güvenceye sahip olmayan her 10 yaşlıdan 6’sı kadındır (Efe & Aydemir, 2015). Aynı zamanda yoksulluk ve düzenli gelire sahip olmama bu yaşlıların sosyal hayata katılımlarını ve görünür olmalarını olumsuz yönde etkilemektedir (Buz & Beydilli, 2015).

iv. Sosyal Destek

Sosyal ilişkilerin ve algılanan sosyal desteğin kaliteli bir yaşam sürdürmede önemi büyüktür. Aile, kişisel ilişkilerin gelişmesi ve sürdürülmesini sağlayan temel kurumlardan biridir. Bireyin kendine güvenmesi, kendini ve diğer insanları sevmesi, kimlik kazanması, kişisel gelişimini sürdürmesi, sosyal becerilerini geliştirmesi ve topluma uyum sağlaması açısından önemli bir rol oynar (Güven & Şener, 2010). Bireyin “var olabileceği”, “ait hissedebileceği” ve “kendini gerçekleştirebileceği” destekleyici bir aile ortamı ise yaşam kalitesini geliştirmede önemli bir katkı sağlar (Özmete, 2010).

Özmete'nin yaptığı çalışmada aile bireylerin iletişim halinde olması, aile içince algılanan desteğin, sağlıklı ilişkilerin yaşam kalitesi üzerinde önemli olduğunu ortaya koymuştur (Özmete, 2010). Kişinin sahip olduğu sosyal ağlar şefkat, aidiyet gibi duygusal desteğin yanında randevuları takip etme, hastaneye gitme gibi araçsal destekleri de sağlamaktadır.

Yaşlıların algılayışları ve yaşam kalitesinin ne olduğunu konusunda kavramsal bir çerçeve oluşturma çalışmasında, yaşam kalitesini arttıranların çocuklar, aile, arkadaş, komşularla iyi ilişkiler, konforlu evler, ücretsiz şehir içi veya şehirler arası ulaşım, eğitim kurslarına katılma gibi faktörler ilk sırada yer almıştır (Ferhat & Özpolat, 2023). Özyurt ve arkadaşlarının (2007) yaptığı çalışmada aileleri ile birlikte yaşayan yaşlıların tek olarak hayatını sürdüren yaşlılara göre sosyal bilişsel yeti ve yaşam kalitelerinin fazla olduğu sonuca ulaşmışlardır.

Yine Özmete (2008) yaptığı çalışmada eşleri hayatta olup birlikte yaşayan ve çocuklarından ilgi, sevgi, destek gören yaşlı kadınların mutlu olduklarını ve hayattan daha çok tatmin duyduklarını tespit etmiştir.

Diğer yandan yapılan çalışmalarda yalnızlıkla ilgili faktörlerin kadınlarda daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Çam vd., 2018). Bunun en büyük sebebinin yaşlı kadınların yarısının dul olmasıdır (Arun & Karademir Arun, 2011). Eş kaybı kadınların aile içinde sağlanan en önemli sosyal ve duygusal destekten mahrum kalmaların sebep olmaktadır.

Araştırmalara bakıldığında da yaşlıların genel olarak çocukları ile iyi anlaştıkları görülmektedir (Aközer vd., 2011; Baran, 2005; Özkul vd., 2017). Yaşlı kadınlar için de çocukları yaşamlarında önemli bir yer tutmaktadır. Çocukları ile görüşmenin az olması onları yalnız hissetmelerine sebep olmaktadır (Özkul vd., 2017). Aynı zamanda toplumumuzda aile bağlarının hala güçlü olması, çocuk bakımında en çok büyük anneler aileye destek vermesi hem kültürel ve geleneksel değerlerin yeni kuşaklara aktarılmasına katkı sunmakta hem de yaşlıların sosyal destek ihtiyaçları karşılamaktadır (Arpacı & Tezel Şahin, 2015; Özbek Cilasın vd., 2023).

Yine aile ilişkilerinin dışında yaşlı kadınların kaliteli sosyal çevrelerinin olması, kültürel faaliyetlere katılımı, dernek ve vakıf gibi sivil toplum kuruluşları üyeliği, üçüncü yaş üniversitesi gibi yerlerde eğitim faaliyetlerine devam etmesi, siyasal parti üyelikleri yaşam kalitelerini yükseltmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada yaşlı kadınların yaşam kalitesi göstergelerinden cinsiyet, medeni durum, sağlık, eğitim durumu, gelir, sosyal destek göstergelerine ilişkin kavramsal çerçeve ilgili literatür çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Günümüzde yaşlı nüfus giderek artmaktadır. Yaşlı nüfus içinde de kadınların oranı erkeklerden fazladır. Toplumsal cinsiyet rolleri kadınların karşılarına çıkan zorlukların temelini oluşturmaktadır. Eğitim olanaklarına erişememe, kadın istihdamındaki azlık, aile içinde ve/veya dışında bakım yükümlüğünün kadınların omuzlarında olması, düşük ücretli işlerde ve sosyal güvencesiz şekilde çalıştırılması onları ekonomik açıdan güçsüz bırakmakta, geleceklerine yatırım yapmaktan alıkoymakta ve yaşlılık dönemlerinde yoksullukla karşı karşıya getirmektedir.

Yaşam kalitesi üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde yaşlı kadınlar cinsiyet, medeni durum, sağlık, eğitim durumu, gelir, sosyal destek göstergelerinde erkeklere göre yaşam kalitelerinin daha düşük olduğu görülmüştür. Bir takım etmenlerin kadın olmalarından kaynaklandığını ve kadınların çocukluk ve genç dönemlerinde karşılaştıkları eşitsizliklerin yaşlılık dönemlerinde de katlanarak arttığını ve yaşam kalitelerini olumsuz anlamda etkilediğini söyleyebiliriz.

Bu veriler doğrultusunda, yaşlı kadınların yaşam kalitesini yükseltmek amacıyla sosyal güvenlik sistemlerinin kuvvetlendirilmesi ve kadınların sağlık hizmetlerine daha rahat erişim sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır. Yaşlı kadınlarda yaygın olarak görülen kronik rahatsızlıklara yönelik tarama ve erken tanı programlarının yaygınlaştırılması oldukça önemlidir. Evde bakım hizmetleri bakıma muhtaç ve yalnız yaşlı kadınlar için düşük maliyetli ve daha kolay erişilebilir olmalıdır.

Toplumumuzda da aile yapısı değişime uğramaktadır. Aileler küçülmekte, tek ebeveynli ya da yalnız yaşayanların sayısı artmaktadır. Bu durum bireylerin yaşlanma sürecini yalnız geçirmelerine neden olmaktadır. Bu yüzden çocuk, genç ve yaşlıların iletişimlerini arttıracak kuşaklararası sosyal sorumluluk projeleri, tecrübe paylaşımı gibi programlar geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması oldukça önemlidir.

Yine yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve diğer kuruluşların desteği ile yaşlı kadınların sosyal katılımlarını arttıracak hobi kursları, gönüllülük programları, mahalle içi dayanışmaların artacağı etkinlikler atırılmadadır. Bunlara katılım için şehirlerin yaşlı dostu şehirlere dönüşmesi, yürüyüş yolları ve parklar gibi alanların, şehir içi ulaşımın yaşlıların kullanımına uygun şekilde tasarlanması

önemlidir. Bu çerçevede ilgili paydaş ve tarafların konuyla ilgili dünyadaki güzel uygulamaların farkında olmaları oldukça önemlidir.

Ayrıca aktif yaşlanmanın yaşam kalitesi üzerine olumlu etkisini göz önünde bulundurarak; sağlık, katılım ve güvenlik bileşenleri doğrultusunda, yaşlı kadınların; fiziksel ve sosyal iyilik hallerini arttıracak, aile içinde, toplumda sosyal katılımlarını destekleyen, ekonomik ve çevresel açıdan korunduğu politikalar geliştirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır. Yine toplumun geneli için gerekli medya kullanımı ile birlikte kamu spotları geliştirilerek farkındalık artırılması bu noktada önemlidir.

Bu tür politikalar, yaşlı kadınların ekonomik bağımsızlığını güçlendirerek, yaşam kalitelerini artırabilir ve toplumsal cinsiyet eşitliği yönünden büyük kazanımlar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aközer, M., Nuhrat, C., & Say, Ş. (2011). Türkiye’de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler Araştırması. *Aile*, 27(7), 103-128.
- Aktaş, D., Şahin, E., & Terzioğlu, F. (2012). Kadın Sağlığı Açısından Yaşlılık ve Yaşam Kalitesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 16(1), 65-71.
- Arpacı, F., & Tezel Şahin, F. (2015). Yaşlı Bireylerin Yaşlı ve Çocuk Etkileşimine İlişkin Görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(1).
- Arun, Ö., & Karademir Arun, B. (2011). Türkiye’de Yaşlı Kadının En Büyük Sorunu: Dulluk. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(4), 1515-1527.
- Aydiner Boylu, A., & Paçacıoğlu, B. (2016). Yaşam Kalitesi ve Göstergeleri. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8(15), 137-150.
- Baran, A. G. (2005). Yaşlı ve Aile İlişkileri Araştırması Ankara Örneği. İçinde T.C. Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>
- Baran Görgün, A. (2008). Yaşlılıkta Sosyalizasyon ve Yaşam Kalitesi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 2, 86-97.
- Buz, S., & Beydilli, E. (2015). Ankara Örneğinde Yalnız Yaşayan Kadınların Gereksinimleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37), 557-570.
- Cengiz Özyurt, B., Eser, E., Çoban, G., Akdemir, S. N., Karaca, İ., & Karakoç, Ö. (2007). Manisa Muradiye Bölgesindeki Yaşlıların Yaşam Kalitesini Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi. *Türk Geriatri Dergisi*, 10(3), 117-123.
- Çam, C., Atay, E., & Işıklı, B. (2018). Yaşlılarda Yalnızlık ve Yaşam Kalitesi. *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi*, 3(2), 50-67.
- Danış, M. Z. (2009). Türkiye’de Yaşlı Nüfusun Yalnızlık Ve Yoksulluk Durumları Ve Sosyal Hizmet Uygulamaları Açısından Bazı Çıkarımlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 1(20), 67-84.
- Efe, A., & Aydemir, M. (2015). Yaşlı Kadın Olmak: Psiko-Sosyolojik Kuramlar Çerçevesinde Yaşlılık Ve Kadın- Isparta Huzurevi Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34, 193-223.
- Evinç Torlak, S., & Savaş Yavuzçehre, P. (2008). Denizli Kent Yoksullarının Yaşam Kalitesi Üzerine Bir İnceleme. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 17(2), 23-44.
- Farquhar, M. (1995). Elderly People’s Definitions Of Quality Of Life. *Social Science and Medicine*, 41(10), 1439-1446.

- Ferhat, T., & Özpolat, A. O. (2023). Yaşlılıkta Yaşam Kalitesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(1), 341-351. <https://doi.org/10.1007/s00391-021-01980-x>
- Gökkulu, G., Uluocak, Ş., Aslan, C., & Bilir, O. (2014). Çanakkale Merkezdeli 65 Yaş ve Üzeri Yaşlıların Yaşam Kalitesini Etkileyen Faktörler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The*, 7(34), 1302-9581.
- Güler, Z., & Tozluoğlu, E. Y. (2018). Türkiye’de Yaşlılık ve Cinsiyet. İçinde İ. Tufan & M. Durak (Ed.), *Gerontoloji Cilt 2* (ss. 321-344). Nobel.
- Güven, S., & Şener, A. (2010). Factors Affecting Life Satisfaction in Old Age. *Turkish Journal of Geriatrics*, 14(2), 179-186.
- Hablemitoğlu, Ş. (2016). Yaşlanmanın “Kadınlaşması”. İçinde H. Ceylan (Ed.), *Yaşlılık Sosyolojisi* (ss. 119-137). Nobel.
- Huguet, N., Kaplan, M. S., & Feeny, D. (2007). Socioeconomic status and health-related quality of life among elderly people: Results from the Joint Canada/United States Survey of Health. *Social Science and Medicine*, 66(4), 803-810. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2007.11.011>
- Irmak, H. S., & Artan, T. (2018). Feminist Gerontoloji Bağlamında Yaşlılığın Kadınsallaşması. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 5(2), 236-243. <https://doi.org/10.17681/hsp.370597>
- Işık, K. (2019). Yaşlılarda Yaşam Kalitesi. İçinde Ü. Sevil & V. Bayram Değer (Ed.), *Geriatride Disiplinler Arası Yaklaşım* (ss. 456-463). Güven Plus Grup A.Ş. Yayınları.
- İlhan, N., Arpacı, S., Havaoğlu, D., Kalyoncuoğlu, H., & Sarı, P. (2016). Huzurevinde Yaşayan Yaşlıların Yaşam Kalitesi ve Yaşam Kalitesini Etkileyen Faktörler. *Clinical and Experimental Health Sciences*, 6(2), 56-65. <https://doi.org/10.5152/clinexphealthsci.2016.0052>
- Kalınkara, V. (2011). Temel Gerontoloji Yaşlılık Bilimi. Nobel.
- Kalkınma Bakanlığı. (2019). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023): Yaşlanma.
- Karadeniz, O., & Durusoy Göztepe, N. (2013). Türkiye’de Yaşlı Yoksulluğu. *Çalışma ve Toplum*, 3, 77-102.
- Karakuş, A. (2023). Yaşlı Kadınlar. İçinde T. B. Değer (Ed.), *Dezavantajlı Yaşlılar ve Sosyal Politika* (ss. 99-131). Nobel.
- Koçoğlu, D., & Akın, B. (2009). Sosyoekonomik Eşitsizliklerin Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları ve Yaşam Kalitesi ile İlişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 2(4), 145-154.
- Özbek Cilasın, Y., Kale, M., & Avcı, A. (2023). Torununa Bakım Veren Ebeveynlerin Yaşam Doyumlarının İncelenmesi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 1-13.

- Özkul, M., Kalaycı, I., & Arzu, A. (2017). Yaşlılık ve Kadın Sorunlarını Toplumsal Sermaye Perspektifinden Düşünmek. 27, 366-386.
- Özmete, E. (1997). Değerlerin Yaşam Kalitesi Üzerindeki Rolü (Tokat Örneği). Ankara Üniversitesi.
- Özmete, E. (2008). Yaşlılıkta Yaşamın Anlamının Refah Göstergeleri İle Yordanması. 15(4), 7-20.
- Özmete, E. (2010). Aile Yaşam Kalitesi Dinamikleri: Aile İletişimi Ebeveyn Sorumlulukları, Duygusal, Duygusal Refah, Fiziksel / Materyal Refahın Algılanması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The*, 3(11), 455-465.
- Sönmez, Y., Uçku, R., Kitay, Ş., Korkut, H., Sürücü, S., Sezer, M., Çalik, E., Kayali, D., Yetiş, Ç., Şentürk, E., Kuralay, M., & Gülcan, M. A. (2007). İzmir’de Bir Sağlık Ocağı Bölgesinde Yaşayan 75 Yaş ve Üzeri Bireylerde Yaşam Kalitesi ve Etkileyen Etmenler. *DEÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 3(21), 145-153.
- TÜİK. (2024). İstatistiklerle Yaşlılar,2023.
- Ünal, S. N. (2021). Yaşlıların Yaşam Kalitesi, Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları ve Başarılı Yaşlanma Düzeylerinin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma: Konya İli Örneği. Selçuk Üniversitesi.
- Who. (1998). Whoqol User Manual. İçinde *Division Of Mental Health And Prevention Of Substance Abuse World Health Organization*. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0262833>
- Yüksel, E. B. (2022). Evde Bakım Hizmeti Alan Yaşlıların Yaşam Kalitesi ve Kaygı Düzeyinin İncelenmesi: Ankara Büyükşehir Belediyesi Örneği. Başkent Üniversitesi.
- Zincir, H., Taşçı, S., Erten, Z., & Başer, M. (2008). Huzurevinde Yaşayan Yaşlı Bireylerin Yaşam Kalitesi ve Depresyon Düzeyleri ve Etkileyen Faktörler. *Sağlık Bilimleri Dergisi*, 17(3), 168-174.

AKTİF YAŞLANMA MOTİVASYONLARININ İNCELENMESİ: ANKARA ÖRNEĞİ

Nihan Yılmaz¹, Didem Demir Erbil², Oya Hazer³

ÖZET

Bu çalışma, Ankara ili Çankaya ilçesinde yaşayan 50 yaş ve üzeri bireylerin aktif yaşlanma motivasyonlarını demografik ve sosyal değişkenler açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Nicel yöntem kullanılan araştırmada, veriler anket tekniğiyle toplanmış ve Ankara-Çankaya’da yaşayan 702 kişilik bir örneklemden elde edilmiştir. Aktif olmaya etki eden motivasyonların incelenmesi amacıyla “aktif yaşlanma motivasyonları” ölçeği kullanılmış ve aktivite, iş yaşamı, gönüllü katılım ve aile içi destek motivasyonları olarak dört alt boyutta ele alınmıştır. Bulgulara göre özellikle 50-64 yaş grubundaki bireylerin aktif yaşlanma motivasyon düzeyi, 65 yaş ve üzeri gruba kıyasla daha yüksek bulunmuştur. Araştırmada gelir ve sağlık düzeyleri arttıkça, bireylerin aktivitelere katılım motivasyonlarının da arttığı görülmüştür. Eğitimli olmak, bekar olmak, bir işte çalışmak, sağlıklı olmak, gelir yüksekliği, gönüllü faaliyetlerde yer almak, ailede bir toruna bakıyor olmak iş yaşamı motivasyonunu artıran temel faktörler arasında yer almaktadır. Gönüllü katılım motivasyonu alt boyutunda, gelir düzeyi yüksek ve sağlık durumu iyi olan bireylerin daha yüksek motivasyona sahip olduğu belirlenmiştir. Evlilerin, gönüllü faaliyetlerine katılmayanların, eşi ile birlikte yaşayanların aile içi destek motivasyonu daha yüksektir. Toplamların aktif ve sağlıklı bir şekilde yaş almaya ilişkin stratejilerini ve eylem planlarını belirlemeleri, sağlıklı ve aktif gelecek nesillerin inşası için de önemli bir sorumluluktur.

Anahtar kelimeler: Aktif Yaşlanma, Motivasyon, Yaşlanma, Yaşlı

¹ Hacettepe Üniversitesi, Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi, Ankara, Türkiye, nihangursoy@hacettepe.edu.tr <https://orcid.org/0000-0001-8283-0531>

² Ankara Üniversitesi, Sağlık,Kültür ve Spor Daire Başkanlığı Sosyal Hizmetler Birimi, Dr., Ankara, Türkiye, didemdmr@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2174-8184>

³ Hacettepe Üniversitesi, Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü, Prof. Dr., Ankara, Türkiye, ohazer@hacettepe.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0380-6865>

Uluslararası Kadın ve Ailenin Güçlenmesi Sempozyumu (22-24 Ekim 2025)’nda bildiri olarak sunulmuştur.

ACTIVE AGING MOTIVATIONS: SAMPLE OF ANKARA

ABSTRACT

This study aims to examine the active aging motivations of individuals aged 50 and above living in the Çankaya district of Ankara in terms of demographic and social variables. In the research using quantitative methods, data were collected through a survey technique and obtained from a sample of 702 individuals living in Ankara-Çankaya. To examine the motivations affecting activity, the "Motivation for Active Aging" scale was used, and the motivations were addressed in four sub-dimensions: Motivation for Activity, Work Motivation, Volunteering Motivation, and Motivation to Help within the Family. According to the findings, the active aging motivation level of individuals, especially in the 50-64 age group, was found to be higher compared to the 65 and over age group. The study observed that individuals' motivation to participate in activities increased as income and health levels rise. Being educated, single, employed, healthy, having a high income, participating in voluntary activities, and taking care of a grandchild in the family are among the key factors that increase work motivation. The sub-dimension of volunteering motivation reveals that individuals with high income levels and good health status exhibit higher motivation. Those who are married, those who do not participate in volunteer activities, and those who live with their spouses have higher help within the family motivation. It is an important responsibility for societies to determine their strategies and action plans for aging actively and healthily, in order to build healthy and active future generations.

Keywords: Active aging, motivation, aging, older adults.

GİRİŞ

Son yıllarda dünya genelinde artan yaşam süresi ve düşen doğurganlık oranları, toplumların yaş yapısını köklü biçimde değiştirmektedir. Türkiye de bu küresel eğilime paralel olarak hızlı bir şekilde yaşlanan ülkeler arasına girmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfus içindeki oranı 2019 yılında %9,1 iken, 2024 yılında %10,6'ya yükselmiştir. 2030 yılında bu oranın %13,5, 2040'ta ise %17,9'a ulaşması öngörülmektedir (TÜİK, 2025). Bu dönüşüm, sadece demografik yapıyı değil, aynı zamanda sosyal politikaları, sağlık hizmetlerini ve bireylerin yaşam kalitesini doğrudan etkilemektedir (WHO, 2002; OECD, 2020).

Bu bağlamda, yaşlı bireylerin yaşamlarının ileri dönemlerinde de üretken, anlamlı ve katılımcı bir yaşam sürmeleri; yalnızca bireysel sağlık açısından değil, toplumsal sürdürülebilirlik açısından da büyük önem taşımaktadır. İşte bu noktada, “aktif yaşlanma” kavramı ön plana çıkmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (2002), aktif yaşlanmayı “insanlar yaşlandıkça yaşam kalitesini artırmak için sağlık, katılım ve güvenlik fırsatlarını optimize etme süreci” olarak tanımlar. Bu tanımda yer alan “aktif” ifadesi, yalnızca fiziksel hareketliliği değil; toplumsal, ekonomik, kültürel ve manevi alanlarda süreklilik gösteren katılımı da kapsamaktadır.

Aktif yaşlanma, bireylerin yaş aldıkça da üretken kalabildikleri, toplumsal roller üstlenabildikleri, sosyal bağlarını sürdürebildikleri ve yaşamdan tatmin duyabildikleri bir süreci ifade eder. Bunun gerçekleşebilmesi için yaşlı bireylerin yalnızca fiziksel ve çevresel koşullarla değil, aynı zamanda içsel bir motivasyonla da desteklenmeleri gerekmektedir. Bu noktada araştırmanın temelini oluşturan soru ortaya çıkmaktadır: “Aktif olmak için, altta yatan bir motivasyon var mıdır?” (Caro, Bruner-Canhoto, Burr & Mutchler, 2005; Caro ve ark.,2009).

Bu soruya yanıt ararken motivasyonun doğası ve kaynakları üzerine kuramsal bir temel oluşturmak büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda araştırma, Deci ve Ryan (1985) tarafından geliştirilen Öz Belirleme Teorisi (Self-Determination Theory-SDT) ile desteklenmektedir. SDT, bireylerin davranışlarını yönlendiren motivasyon türlerini ve bu motivasyonların kalitesini açıklamayı amaçlayan bütüncül bir kuramdır. Teoriye göre motivasyon, yalnızca “ne kadar motiveyiz” sorusuyla değil, “nasıl motiveyiz” sorusuyla da ilgilidir (Ryan & Deci, 2000).

SDT'ye göre bireylerin davranışlarını yönlendiren üç temel psikolojik ihtiyaç vardır:

1. Özerklik (autonomy) – bireyin kendi eylemlerini özgür iradesiyle ve içten gelen bir istekle gerçekleştirme ihtiyacıdır.

2. Yeterlilik (competence) – bireyin etkili olma, becerilerini kullanma ve başarı deneyimleme arzusudur.

3. İlişki (relatedness) – bireyin başkalarıyla anlamlı ve yakın ilişkiler kurma ihtiyacıdır. (Deci & Ryan, 1985; Ryan & Deci, 2000).

İşte bu üç temel ihtiyaç karşılandığında, bireyler içsel olarak motive olur; yani bir faaliyeti sadece onu yapmaktan duyduğu keyif veya anlam nedeniyle yerine getirir. Ancak bu ihtiyaçlar karşılanmazsa, motivasyon dışsal faktörlere (ödül, zorunluluk, sosyal beklentiler) dayanır veya tamamen ortadan kalkabilir (motivasyonsuzluk). (Deci, Ryan, & Koestner, 1996; Kraap, 2002).

Yaşlı bireylerin aktif yaşlanma sürecinde de bu psikolojik ihtiyaçların nasıl karşılandığı, onları hangi faaliyetlere yönelttiği, hangi sosyal ve yapısal desteklerle daha fazla katılım gösterdikleri gibi sorular, hem kuramsal hem de uygulamalı açıdan kritik önem taşır. Aktif yaşlanma sürecine yönelik motivasyonların derinlemesine anlaşılması, yaşlı bireylerin yaşamın ileri evrelerinde hangi yönlerden desteklenmeleri gerektiğini belirlemek açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda motivasyonun yalnızca bir davranışı başlatan bir dürtü değil, aynı zamanda davranışın niteliğini ve sürekliliğini belirleyen bir faktör olduğu göz önünde bulundurulmalıdır (Deci & Ryan, 1985; Ryan & Deci, 2000). Öz Belirleme Teorisi'nin sunduğu içsel ve dışsal motivasyon ayrımı, yaşlı bireylerin aktif yaşama katılımının yalnızca zorunluluk ya da ödüle dayalı bir süreç mi, yoksa bireysel anlam ve hazla mı ilişkili olduğunu ayırt etme açısından güçlü bir kuramsal araç sunmaktadır (Deci, Ryan & Koestner, 1996; Kraap, 2002).

Bu araştırma, katılımcıların aktif yaşlanma sürecindeki motivasyonlarını dört alt boyutta incelemeyi amaçlamaktadır:

1. Aktiviteye Yönelik Motivasyon: (Bireyin genel olarak aktif kalma, boş zamanlarını anlamlı bir şekilde değerlendirme ve sosyal etkinliklere katılım isteğini yansıtır)

2. İş Yaşamına Yönelik Motivasyon: (Emeklilik sonrasında dahi üretken olma, gelir elde etme ya da mesleki kimliği sürdürme isteğiyle ilişkili güdülenmelerdir)

3. Gönüllü Katılıma Yönelik Motivasyon: (Bireyin toplumsal fayda sağlama, sosyal bağlılık ve aidiyet hissetme gibi nedenlerle gönüllülük temelli faaliyetlere yönelmesini açıklar)

4. Aile İçi Desteğe Yönelik Motivasyon: (Aile bireylerine bakım verme, kuşaklar arası dayanışma içinde yer alma ve toplumsal rollerin sürdürülmesi ile ilişkilidir)

Literatürde yaşlı insanları fiziksel, sosyal ve üretken olarak aktif kalmaya motive eden şeyler daha az araştırılmıştır (Caro et al.,2005). Aktif yaşlanmadaki aktivitelerin başında yer alan istihdam ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, yaşlıların çalışma durumu, yaşlılar arasında istihdam motivasyonu, yaşlılar için istihdam fırsatları, işe alımda yaş ayrımcılığı, tam zamanlı ve yarı zamanlı istihdam modelleri, istihdam eğitimine erişim ve emeklilik sonrası çalışma gibi konuların literatürde incelendiği görülmüştür (Crown, 1996; Gursoy-Çuhadar, 2020; Razin and Schwemmer, 2022).

Toplumsal katılımı destekleyen gönüllülük hem toplumsal hem de bireysel düzeyde fayda sağlayan aktif yaşlanmanın gerçekleştirilebileceği önemli bir alan olarak kabul edilmektedir (Walker, 2011). Gönüllülük, yaşlı kişilere bir aidiyet duygusu sağlar ve kendilerini değerli, saygı duyulan hissetmelerini sağlar ve yaşlılıkta meydana gelen rol kayıplarını azaltır. Ayrıca, gönüllülük başa çıkma ve dayanıklılık açısından faydalı etkileri olan sosyal ağların güçlenmesini (Baker, Cahalin, Gerst, & Burr, 2005; Li & Ferraro, 2005) ve zihinsel sağlık, tatmin ve motivasyonun artmasını sağlamaktadır (Wai et al.,2023).

Aile içi destek, yaşlı bireylerin yaşam kalitesinin korunmasında kritik bir öneme sahiptir. Bu destek, duygusal bağların güçlendirilmesi, sosyal izolasyonun önlenmesi ve günlük yaşam aktivitelerine yardımcı olunması gibi farklı boyutları içermektedir. Özellikle yaşlı bireylerin fiziksel bağımsızlıklarını sürdürmelerine yardımcı olacak bakım hizmetleri ve duygusal destek hem onların refahını artırmakta hem de toplumsal dayanışmayı güçlendirmektedir (Nantsupawat et al,2010).

Araştırmanın temel amacı, yukarıda belirtilen dört motivasyon türlerinin bireylerin demografik ve sosyal özelliklerine göre nasıl değiştiğini ortaya koymaktır. Bu araştırma hem yaşlı bireylerin yaşam kalitesine hem de yaşlanma politikalarının yönlendirilmesine katkı sağlamayı hedeflemektedir.

YÖNTEM

Evren ve Örneklem

Bu çalışmada 50 yaş üzeri yetişkinlerin aktif yaşlanma motivasyonlarının sosyo demografik değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. 50 yaş, bireylerin motivasyonlarını anlamak, bu süreçte sağlıklı yaşlanma stratejileri geliştirmek için kritik önemdedir. Aktif yaşlanma, sadece uzun yaşamı değil, kaliteli ve bağımsız bir yaşamı da hedeflemektedir. 50 yaş civarı başlayan aktif yaşlanma motivasyonlarının desteklenmesi, ileri yaşlarda daha az bağımlı, daha sağlıklı bireylerin olmasını sağlayacaktır. Bu nedenle bu araştırma özellikle 50 yaş üzeri bireylerle yürütülmüştür.

Bu amaç doğrultusunda, amaçsal örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçsal örnekleme, seçkisiz olmayan bir örnekleme yaklaşımı olup çalışmanın amacına bağlı olarak zengin bilgi durumlarının seçilerek derinlemesine araştırılmasını sağlar. Belirli ölçütleri karşılayan veya belirli özelliklere sahip olan bir veya daha fazla özel durumlarda çalışılmak istenildiğinde tercih edilir. Araştırmacı, seçilen durumlar bağlamında doğa ve toplum olaylarını ya da olgularını anlamaya ve bunlar arasındaki ilişkileri keşfetmeye ve açıklamaya çalışır (Büyüköztürk ve diğerleri, 2008).

Araştırmanın evreni, Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) veri tabanından elde edilen nüfus verileriyle belirlenmiştir (TÜİK, 2023). Buna göre araştırmanın evrenini Ankara'nın Çankaya İlçesinde yaşayan 313.416 50 yaş üzeri yetişkin oluşturmaktadır.

Araştırmanın örneklem büyüklüğünü belirlemek ve araştırma kapsamına alınacak bireyleri seçmek için Cochran örneklem formülü kullanılmıştır. Buna göre, araştırmanın örnekleme dahil edilecek 50 yaş üzeri birey sayısı (n), evren sayısı formülünden yararlanılarak 384 olarak bulunmuştur. Bu sayı örnekleme alınacak minimum 50 yaş üzeri birey sayısını belirtmektedir (Cochran, 1977).

Formül;

$$n = \frac{Nt^2pq}{d^2(N-1) + t^2pq}$$

N: Evrendeki kişi sayısı (313,416)

n: 50 yaş üzeri birey sayısı

p: İncelenecek olayın görülüş sıklığı

q: İncelenecek olayın görülmeyiş sıklığı (q=1-p)

t: Belirli serbestlik derecesinde ve saptanan yanılma düzeyinde t tablo değeri (%95 güven düzeyi için 1.96)

d: Olayın görülüş sıklığına göre yapılmak istenen sapma (0,05)

α: Saptanan yanılma düzeyi (0,05)

$$n = \frac{313.416 \times (1,96)^2 \times (0,5) \times (0,5)}{(0,05)^2 \times (313.416 - 1) + (1,96)^2 \times (0,5) \times (0,5)} = 384$$

Bu araştırmada, Çankaya ilçesindeki 50 yaş üzeri bireyler için basit rastgele örneklem yöntemi uygulanarak, evrenden (minimum sayı n=385 baz alınarak) 702 bireye ulaşılmıştır.

Katılımcılara ait sosyo demografik özellikler aşağıdaki tabloda verilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo Demografik Özellikleri

(n=702)	Sayı	Yüzde
Yaş		
50-64 Yaş	521	74,2
65 Yaş ve Üzeri	181	25,8
Cinsiyet		
Erkek	511	72,8
Kadın	191	27,2
Eğitim Durumu		
İlkokul ve Daha Az	184	26,2
Ortaokul-Lise	344	49,0
Üniversite ve Üzeri	174	24,8
Medeni Durum		
Bekar	116	16,5
Evli	472	67,2
Dul/Boşanmış	114	16,2
Çalışma Durumu		
Tam Zamanlı	178	25,4
Yarı Zamanlı	26	3,7
Emekli	429	61,1
Çalışmıyor	69	9,8

Sağlık Durumunu Değerlendirme		
Kötü	84	12,0
Orta	314	44,7
İyi	264	37,6
Mükemmel	40	5,7
Gelir Algısı		
Kötü	117	16,7
Orta	427	60,8
İyi	152	21,7
Mükemmel	6	0,9
Herhangi Bir Kurum/Kuruluştaki Gönüllü Çalışma		
Evet	114	16,2
Hayır	588	83,8
Birlikte Yaşanılan Kişiler		
Eş	266	37,9
Yalnız	116	16,5
Eş ve Çocuk	273	38,9
Diğer Aile Fertleri	47	6,7
Son 12 Ay İçinde Torun Bakımı Verme		
Evet	222	31,6
Hayır	480	68,4
Son 12 Ay İçinde Ailede Yetişkin Birine Bakım Verme		
Evet	185	26,4
Hayır	517	73,6

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak nicel araştırma yöntemi tercih edilmiş olup; çalışmanın verileri basit rastgele örneklem ile Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti Ankara'nın en kalabalık ilçesi olan Çankaya'da ikamet eden 50 yaş üzeri bireyler ile yüz yüze yapılan görüşmeler sonucu toplanmıştır.

Araştırma formunun uygulama aşamasına geçilmeden önce araştırma formunun ilk sayfasında; araştırmanın amacı, araştırmaya katılımın araştırmacı için önemi, verilen cevapların gizliliği, katılımın tamamıyla gönüllü olduğu ve araştırmacıyla irtibat hakkında katılımcılara ön bilgi verilmiştir.

Araştırmada uygulanan anket formu iki bölümden oluşmakta oluşmaktadır. Birinci bölümde örneklemin demografik bilgilerini (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, çalışma durumu vb.) elde etmek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu yer almaktadır. İkinci bölümde ise aktif olmaya etki eden motivasyonların incelenmesi amacıyla Caro ve diğerleri (2005) tarafından geliştirilen “Aktif Yaşlanma Motivasyonları” ölçeği kullanılmıştır.

Aktif Yaşlanma Motivasyonları Ölçeği: Ölçek 5'li likert tipi olup; Aktif Olmaya İlişkin Genel Motivasyonlar (13 madde), İş Yaşamına İlişkin Motivasyonlar (10 madde), Gönüllü Katılıma İlişkin Motivasyonlar (8 madde) ve Aile İçinde Yardım ile ilgili Motivasyonlar (7 madde) olmak üzere 4 alt boyuttan oluşmaktadır.

Orijinali İngilizce olan ölçeğin dil geçerliliği çalışması, uzman akademisyenler tarafından yapılan çeviriler bir araya getirilmiş dil ve yapı geçerliliği yapılarak Türkçe form oluşturulmuştur. Ölçeğin güvenirliği, iç tutarlık (Cronbach's Alpha) katsayısı ile hesaplanmıştır. Caro ve diğerleri (2005) ölçeğin alt boyutlarının güvenirlik katsayılarını; Aktif Olmaya İlişkin Genel Motivasyonlar için 0.90; İş Yaşamına İlişkin Motivasyonlar için 0.59; Gönüllü Katılıma İlişkin Motivasyonlar için 0.85; ve Aile İçinde Yardım ile ilgili Motivasyonlar için 0.86; olarak hesaplamıştır. Araştırmamızda ise Croanbach Alpha güvenirlik katsayıları ölçeğin tamamı için 0,83 iken alt boyutlara bakıldığında; Aktif Olmaya İlişkin Genel Motivasyonlar için 0.77; İş Yaşamına İlişkin Motivasyonlar için 0.65; Gönüllü Katılıma İlişkin Motivasyonlar için 0.87; ve Aile İçinde Yardım ile ilgili Motivasyonlar için 0.60 bulunmuştur.

Veri Analizi

Çalışma 702 kişiden elde edilen verilerle yürütülmüştür. Verilerin analizi IBM SPSS Statistics programında yapılmıştır. Kategorik değişkenler sayı ve yüzde, sayısal değişkenler ise ortalama ve standart sapma ile özetlenmiştir. Normallik

varsayımı çarpıklık ve basıklık katsayılarının ± 2 aralığında olmasıyla sağlanmış ve bu doğrultuda parametrik istatistiksel yöntemler kullanılmıştır.

İki bağımsız grup arasındaki karşılaştırmalar Bağımsız Örneklem t Testi, ikiden fazla bağımsız grup arasındaki karşılaştırmalar ise Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile yapılmıştır. ANOVA sonucunda anlamlı farklılık saptandığında, farklılığın kaynağını belirlemek amacıyla Tukey testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Aktif Yaşlanma Motivasyonuna İlişkin Bulgular

Katılımcıların aktif olmaya etki eden motivasyonların incelenmesi amacıyla Aktif Yaşlanma Motivasyonları ölçeği kullanılmıştır. Aktif Yaşlanma Motivasyonları ölçeği puan ortalaması $158,77 \pm 17,21$ dir. Ölçeğin alt boyutları incelendiğinde; Aktiviteye yönelik Motivasyon puan ortalaması $55,43 \pm 8,03$, İş Yaşamına yönelik Motivasyonun puan ortalaması $36,46 \pm 6,99$, Gönüllü Katılıma yönelik Motivasyonun puan ortalaması $34,51 \pm 6,82$ ve Aile İçi Destek Motivasyonu puan ortalaması $32,37 \pm 3,85$ olduğu görülmektedir. Ölçeğin alt boyutlarından alınan ortalama puanlar incelendiğinde ise, en yüksek puan ortalaması aile içi destek motivasyonudur. Daha sonra birbirine yakın olmakla birlikte sırasıyla gönüllü katılım motivasyonu, aktivite motivasyonu ve son olarak da iş yaşamı motivasyonunun yer aldığı görülmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Ölçek ve Alt Boyut Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	Ort	SS	Mi n	Ma k
Aktif Yaşlanma Motivasyonu (Motivation for active aging)	158,77	17,21	80	190
Aktivite Motivasyonu (Motivation for activity)	55,43	8,03	15	65
İş Yaşamı Motivasyonu (Work motivation)	36,46	6,99	10	50
Gönüllü Katılım Motivasyonu (Volunteering motivation)	34,51	6,82	8	40
Aile İçi Destek Motivasyonu (Motivation to help within the family)	32,37	3,85	10	35

Katılımcıların Aktif Yaşlanma Motivasyonu ve alt boyutları sosyo-demografik değişkenlere göre bağımsız örneklem t testi ve ANOVA testi ile incelenmiştir. Aktif Yaşlanma Motivasyon puanı yaş, medeni durum, sağlık durumunu değerlendirme, gelir durumu, herhangi bir kurum/kuruluştaki gönüllü

olarak çalışma değişkenlerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Buna göre Aktif Yaşlanma Motivasyon puanı 50-64 yaş grubundaki kişilerin ($159,83\pm16,11$) 65 ve üzeri yaş grubundaki kişilerden ($155,72\pm19,79$); Evlilerin ($160,17\pm15,66$), dul/boşanmış kişilerden ($154,39\pm20,58$); istatistiksel olarak anlamlı derecede daha fazladır. Aktif Yaşlanma Motivasyon puanı Sağlık durumunu kötü olarak değerlendirenlerin ($148,73\pm21,60$) sağlık durumunu orta ($158,77\pm16,23$), iyi ($161,41\pm15,53$) ve mükemmel ($162,38\pm17,76$) olarak değerlendirenlerden; gelir durumunu kötü ($153,00\pm18,29$) olarak değerlendirenlerin gelir durumunu orta ($158,80\pm16,98$) ve iyi/mükemmel ($161,41\pm15,53$) olarak değerlendirenlerden istatistiksel olarak anlamlı derecede daha azdır. Aktif Yaşlanma Motivasyon puanı gönüllü olarak çalışan bireylerin ($163,33\pm14,54$) gönüllü olarak çalışmayan bireylerden ($157,88\pm17,56$) istatistiksel olarak anlamlı derecede daha fazladır (Tablo 3).

Aktif Yaşlanma Motivasyonu Alt Boyutlarına İlişkin Bulgular

Aktiviteye İlişkin Motivasyon

Katılımcıların Aktif yaşlanma motivasyonu alt boyutlarından aktiviteye ilişkin motivasyonu ile sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişki incelendiğinde; algılanan sağlık ve algılanan gelir durumu ile aktiviteye ilişkin motivasyon puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur ($p<0.05$). Buna göre sağlığını kötü olarak algılayanların ($51,64\pm10,14$) orta ($55,25\pm7,57$), iyi ($56,62\pm7,69$) ve mükemmel ($57,03\pm6,10$) olarak algılayanlardan, gelir algısı kötü olanların ($53,02\pm9,17$) gelir algısı orta ($55,52\pm7,71$) ve iyi/mükemmel ($56,98\pm7,58$) olanlardan daha az olduğu bulunmuştur. Diğer değişkenler ile aktiviteye ilişkin motivasyon puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p>0.05$) (Tablo 3).

İş Yaşamına İlişkin Motivasyon

Katılımcıların Aktif yaşlanma motivasyonu alt boyutlarından iş yaşamına ilişkin motivasyonu ile sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişki incelendiğinde; eğitim durumu, medeni durum, çalışma durumu, sağlık algısı, gelir algısı, gönüllü faaliyetlere katılma durumu, son 12 ay içerisinde torun bakımı verme durumu ile İş Yaşamı Motivasyonu puan ortalaması arasında anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur ($p<0.05$) (Tablo 3).

Buna göre İş Yaşamına ilişkin Motivasyon puanı eğitim durumu üniversite ve üzeri olanların ($37,75\pm7,09$) eğitim durumu ilköğretim ve daha az olanlardan ($35,14\pm6,80$), bekarların ($38,18\pm8,43$) evli ve dul/boşanmışlardan ($36,30\pm6,25$), istatistiksel olarak anlamlı derecede daha fazladır. İş Yaşamına ilişkin Motivasyon puanı Çalışmayanların ($33,99\pm7,25$) emekli kişilerden ($36,29\pm7,03$),

sağlık algısı kötü ($34,96 \pm 7,41$) olanların sağlık algısı iyi ($37,25 \pm 6,64$) ve mükemmel ($38,65 \pm 8,94$) olanlardan, gelir algısı kötü olanların ($35,22 \pm 6,37$) gelir algısı orta ($36,46 \pm 6,90$) ve iyi/mükemmel ($37,37 \pm 7,54$) olanlardan istatistiksel olarak anlamlı derecede daha azdır. İş Yaşamına ilişkin Motivasyon puanının gönüllü çalışanların ($38,02 \pm 6,79$) çalışmayanlardan ($36,15 \pm 6,99$), Son 12 ay içerisinde torun bakımı vermeyenlerin ($36,88 \pm 6,84$) torun bakımı verenlerden ($35,54 \pm 7,23$) daha fazla olduğu bulunmuştur (Tablo 3).

Gönüllü Katılma İlişkin Motivasyon

Katılımcıların Aktif yaşlanma motivasyonu alt boyutlarından gönüllü katılma ilişkin motivasyonu ile sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişki incelendiğinde; sağlık algısı, gelir algısı ve gönüllü faaliyetlere katılma durumu ile gönüllü katılma ilişkin motivasyon puan ortalaması arasında anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur ($p < 0.05$). Buna göre Gönüllü Katılma İlişkin Motivasyon puanı sağlık algısı kötü ($30,82 \pm 8,50$) olanların sağlık algısı orta ($35,01 \pm 6,10$), iyi ($35,04 \pm 6,63$) ve mükemmel ($34,80 \pm 7,30$) olanlardan, gelir algısı orta ($34,45 \pm 6,92$) olanların ve iyi/mükemmel ($36,35 \pm 4,83$) olanlardan istatistiksel olarak anlamlı derecede daha azdır. Gönüllü Katılma İlişkin Motivasyon puan ortalamasının gönüllü çalışanların ($37,00 \pm 3,53$) çalışmayanlardan ($34,02 \pm 7,19$) daha fazla olduğu bulunmuştur (Tablo 3)

Aile İçi Destek Motivasyonu

Katılımcıların Aktif yaşlanma motivasyonu alt boyutlarından Aile İçi Destek Motivasyonu ile sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişki incelendiğinde; yaş, eğitim durumu, medeni durum, sağlık algısı, gönüllü faaliyetlere katılma durumu ve birlikte yaşanan kişiler ile aile içi destek motivasyonu puan ortalaması arasında anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur ($p < 0.05$). Buna göre, 50-64 yaş grubundakilerin ($32,58 \pm 3,53$) 65 ve üzeri yaş grubundakilerden ($31,77 \pm 4,62$), evlilerin ($33,18 \pm 2,99$) dul/boşanmış ($31,31 \pm 4,50$) ve bekarlardan ($30,10 \pm 4,99$), gönüllü çalışmayanların ($32,50 \pm 3,81$) çalışanlardan ($31,68 \pm 4,04$), eşi ile yaşayanların ($32,77 \pm 3,43$) yalnız yaşayanlardan ($31,52 \pm 4,38$) istatistiksel olarak anlamlı derecede daha fazladır. Aile İçi Destek Motivasyon puan ortalamasının eğitim durumu üniversite ve üzeri olanların ($31,18 \pm 4,33$) ortaokul-lise ($32,63 \pm 3,44$) ve ilkokul ve daha az olanlardan ($32,99 \pm 3,88$), sağlık algısı kötü olanların ($31,30 \pm 4,64$) orta olanlardan ($32,61 \pm 3,77$) daha az olduğu bulunmuştur (Tablo 3).

Tablo 3. Aktif Yaşlanmaya İlişkin Motivasyon ve Alt Boyutları ile Sosyo-Demografik Değişkenler Arasındaki İlişki (Bağımsız örneklem T Testi ve Anova Testi Sonuçları)

	Aktif Yaşlanmaya İlişkin Motivasyonla r	Aktiviteye İlişkin Motivasyonla r	İş Yaşamına İlişkin Motivasyonla r	Gönüllü Katılıma İlişkin Motivasyonla r	Aile Desteğe İlişkin Motivasyonla r	İçi
	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	
Yaş						
50-64 Yaş	159,83±16,11	55,70±7,82	36,75±6,72	34,80±6,57	32,58±3,53	
65 Yaş ve Üzeri	155,72±19,79	54,66±8,57	35,62±7,67	33,66±7,44	31,77±4,62	
t;p	2,779; 0,006*	1,502;0,133	1,864;0,063	1,937;0,053	2,438; 0,015*	
Cinsiyet						
Erkek	158,74±17,22	55,24±7,98	36,53±6,84	34,48±7,02	32,49±3,88	
Kadın	158,83±17,23	55,95±8,14	36,27±7,38	34,58±6,27	32,04±3,78	
t;p	-0,057;0,954	-1,036;0,301	0,441;0,660	-0,163;0,870	1,392;0,164	
Eğitim Durumu						
İlkokul ve Daha Az (1)	157,58±19,69	54,79±9,09	35,14±6,80	34,66±6,95	32,99±3,88	
Ortaokul-Lise (2)	158,88±16,78	55,37±8,07	36,51±6,93	34,36±6,77	32,63±3,44	
Üniversite ve Üzeri (3)	159,80±15,16	56,24±6,59	37,75±7,09	34,63±6,80	31,18±4,33	
F;p	0,756;0,470	1,475;0,230	6,329; 0,002*	0,157;0,855	11,774; 0,000*	
Fark (Tukey)			3>1		3<1,2	
Medeni Durum						
Bekar (1)	157,35±18,87	54,93±8,79	38,18±8,43	34,14±5,94	30,10±4,99	
Evli (2)	160,17±15,66	55,85±7,51	36,30±6,25	34,83±6,95	33,18±2,99	
Dul/Boşanmış (3)	154,39±20,58	54,21±9,15	35,35±7,99	33,53±7,04	31,31±4,50	
F;p	5,712; 0,003*	2,205;0,111	5,135; 0,006*	1,899;0,150	38,566; 0,000*	
Fark (Tukey)	2>3		1>2,3		2>1,3 3>1	
Çalışma Durumu						
Çalışıyor (1)	159,66±14,89	55,25±7,76	37,64±6,58	34,77±6,22	32,00±3,94	
Emekli (2)	158,90±17,88	55,73±8,02	36,29±7,03	34,43±7,15	32,45±3,91	

Çalışmıyor (3)	155,28±19,13	54,14±8,80	33,99±7,25	34,19±6,44	32,96±3,10
F;p	1,712;0,181	1,235;0,291	7,504; 0,001*	0,258;0,772	1,861;0,156
Fark (Tukey)			3<1,2		
Sağlık Durumunu Değerlendirme					
Kötü (1)	148,73±21,60	51,64±10,14	34,96±7,41	30,82±8,50	31,30±4,64
Orta (2)	158,77±16,23	55,25±7,57	35,91±6,76	35,01±6,10	32,61±3,77
İyi (3)	161,41±15,53	56,62±7,69	37,25±6,64	35,04±6,63	32,50±3,46
Mükemmel (4)	162,38±17,76	57,03±6,10	38,65±8,94	34,80±7,30	31,90±4,83
F;p	12,803; 0,000*	9,037; 0,000*	4,445; 0,004*	9,652; 0,000*	2,874; 0,036*
Fark (Tukey)	1<2,3,4	1<2,3,4	1<3,4	1<2,3,4	1<2
Gelir Durumu					
Kötü (1)	153,00±18,29	53,02±9,17	35,22±6,37	32,24±7,99	32,52±3,82
Orta (2)	158,80±16,98	55,52±7,71	36,46±6,90	34,45±6,92	32,37±3,92
İyi-Mükemmel (3)	162,94±15,85	56,98±7,58	37,37±7,54	36,35±4,83	32,24±3,72
F;p	11,556; 0,000*	8,441; 0,000*	3,204; 0,041*	12,653; 0,000*	0,179;0,836
Fark (Tukey)	1<2,3 2<3	1<2,3	1<3	1<2,3 2<3	-
Herhangi Bir Kurum/Kuruluş a Gönüllü Çalışma					
Evet	163,33±14,54	56,63±7,21	38,02±6,79	37,00±3,53	31,68±4,04
Hayır	157,88±17,56	55,20±8,16	36,15±6,99	34,02±7,19	32,50±3,81
t;p	3,115; 0,002*	1,742;0,082	2,615; 0,009*	4,318; 0,000*	-2,074; 0,038*
Birlikte Yaşanılan Kişiler					
Eş (1)	159,04±16,41	55,45±7,88	36,07±7,22	34,75±6,45	32,77±3,43
Yalnız (2)	157,29±18,68	55,78±8,36	35,78±7,41	34,22±6,85	31,52±4,38
Eş ve Çocuk (3)	160,05±16,44	55,63±7,84	37,31±6,38	34,64±7,14	32,47±3,66
Diğer (4)	153,36±21,16	53,36±9,01	35,36±7,66	33,06±6,87	31,57±5,27
F;p	2,374;0,069	1,171;0,320	2,396;0,067	0,920;0,431	3,625; 0,013*
Fark (Tukey)					1>2
Son 12 Ay İçinde Torun Bakımı					

Verme					
Evet	157,59±18,28	55,49±8,13	35,54±7,23	33,87±7,75	32,68±3,38
Hayır	159,31±16,69	55,41±7,99	36,88±6,84	34,80±6,33	32,22±4,05
t;p	-1,237;0,217	0,127;0,899	-	-1,687;0,092	1,484;0,138
			2,371; 0,018*		
Son 12 Ay İçinde					
Ailede Yetişkin					
Birine Bakım					
Verme					
Evet	159,12±16,00	56,33±7,03	36,78±7,02	33,68±7,97	32,33±3,63
Hayır	158,64±17,64	55,11±8,34	36,34±6,98	34,80±6,34	32,38±3,93
t;p	0,324;0,746	1,770;0,077	0,740;0,459	-1,936;0,053	-0,155;0,877

t:Bağımsız Örneklem T Testi F:Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) *:p<0,05

TARTIŞMA

Bu çalışmada, Türkiye'nin başkenti Ankara'nın Çankaya İlçesi'nde yaşayan 50 yaş üzeri yetişkinlerin aktif yaşlanma motivasyonlarının sosyo demografik değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır.

Aktif Yaşlanmaya İlişkin Motivasyon

Çalışmada 65 ve üzeri yaş grubunun aktif yaşlanma motivasyonu 50-64 yaş grubuna göre daha düşüktür. Yaş arttıkça aktif yaşlanma motivasyonu azalmaktadır. Bulgu, literatürdeki genel eğilimle paralellik göstermektedir (Bowling, 2008; Heckhausen at al., 2010). Literatür, yaştan motivasyon üzerinde tek başına belirleyici bir faktör olmadığını, bunun yerine yaşla birlikte değişen bireysel ve çevresel koşulların da motivasyonu etkilediğini ortaya koymaktadır (Kooij et al., 2008).

Aktif yaşlanma motivasyonu ile gelir ve sağlık durumu arasında da anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Gelir düzeyi arttıkça bireylerin motivasyonlarının da arttığı; buna karşın sağlık sorunları yaşayan bireylerin motivasyon düzeylerinin düşük olduğu görülmüştür.

Bu bulgular, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılama ve yaşamlarını sürdürülebilir kılma çabalarının motivasyon üzerinde doğrudan etkili olduğunu göstermektedir. Özellikle ülkemizdeki düşük emekli maaşlarının, yaşlı bireylerin aktif yaşlanma motivasyonunu olumsuz etkileyen önemli bir faktör olduğu düşünülmektedir. Sağlık durumu ise hem fiziksel hem de psikolojik açıdan bireylerin yaşama katılımını belirleyen temel etkenlerden biridir (Baltes & Baltes,

1990; Bowling, 2008; Gursoy- Cuhadar,2020; Naah, Njong ve Kimengsi, 2020; Uysal,2022).

Aktiviteye İlişkin Motivasyon Alt Boyutu

Aktiviteye ilişkin motivasyon, bireyin boş zamanlarını anlamlı bir şekilde değerlendirme ve sosyal etkinliklere katılım isteğini içermektedir. Araştırmada gelir ve sağlık düzeyleri arttıkça, bireylerin aktivitelere katılım motivasyonlarının da arttığı görülmüştür. Emeklilikle birlikte gelirdeki azalmanın boş zamanı değerlendirme ve sosyal etkinliklere katılımı etkilediği kanısına varılmıştır.

Literatürde de benzer şekilde, sağlık sorunu olmayanlar sağlık sorunları olanlara göre daha aktif yaşadıkları (Çuhadar 2019), yüksek gelir grubundaki bireylerin fiziksel aktiviteye daha fazla içsel motivasyonla katıldıkları; düşük gelir grubundakilerin ise daha çok dışsal baskılarla (sağlık zorunluluğu, iş gücü kaybı, hastalık riskini azaltmak gibi) motive oldukları bulunmuştur (Bauman et al. 2012; Cerin et al.,2017). Benzer şekilde Schmid et al. (2011) sağlığı iyi olan yaşlı bireylerin, fiziksel aktiviteye katılımı daha yüksek düzeyde içsel motivasyon sergilediklerini bulmuştur. Ng et al. (2012) da sağlık durumu kötüleştikçe, aktiviteye yönelik dışsal motivasyon (sağlık tavsiyesi, rehabilitasyon amacı) arttığını çalışmasında belirtmiş, içsel motivasyonun desteklenmesiyle bu bireylerde de davranış sürdürülebilirliğinin artırılabilirliğini de göstermiştir.

İş Yaşamına İlişkin Motivasyon Alt Boyutu

Katılımcıların aktif yaşlanma motivasyonları ölçeğinden aldıkları puanlar dikkate alındığında, en düşük puan ortalamasının iş yaşamı motivasyonu alt boyutu olduğu görülmüştür. İş yaşamına ilişkin motivasyon; emeklilik sonrasında dahi üretken olma, gelir elde etme ya da mesleki kimliği sürdürme isteğiyle ilişkili güdülenmeleri kapsamaktadır.

Araştırmada “eğitimli olmak, bekar olmak, bir işte çalışmak, sağlıklı olmak, gelir yüksekliği, gönüllü faaliyetlerde yer almak, ailede bir toruna bakıyor olmak iş yaşamı motivasyonunu artıran temel faktörler arasında yer aldığı görülmektedir.

Eğitim düzeyinin artması, yaşlı bireylerin iş yaşamına olan motivasyonlarında belirgin bir artışa neden olabilmektedir (Kooij ve ark.2008; İncoğlu ve ark., 2012;. Stamov-Robnagel & Biemann,2012). Eğitimin, iş gücüyle bağ kurma isteğini desteklediği ve bireylerin üretkenliğini sürdürme arzusu yarattığı söylenebilir. Yüksek eğitim düzeyine sahip bireylerin yaptıkları işi daha anlamlı bulmaları ve kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarının daha belirgin olması içsel

motivasyonla, statü, ekonomik kazanç, sosyal tanınma ve kurumsal katkı sağlama gibi dışsal motivasyonla ilişkilendirilebilir (Kanfer et al., 2017).

Bekar bireylerin iş yaşamı motivasyonunun daha yüksek olması bireysel sorumluluklar ve toplumsal rollerin motivasyon üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Bireylerin sağlıklı olması, çalışma yaşamında üretken ve verimli olmasını sağlamaktadır. Üretken ve verimli olma bir kişiyi iş yaşamında içsel olarak ödüllendirilme amacıyla motive eden faktördür. Maddi rahatlık genelde daha iyi koşullarda aile ve sosyal yaşama eşdeğer kılınır. Bu nedenle gelir yüksekliği iş yaşamı motivasyonu etkileyen önemli içsel faktörlerin başında gelebilir.

Gönüllülük faaliyetlerine katılanların, katılmayanlara göre iş yaşamı motivasyonunun daha yüksek olması, gönüllüğün farklı insanlarla tanışma, iş ve sosyal ağları genişletme fırsatı sunabilmesinden kaynaklanıyor olabilir. Bu nedenle gönüllüğün dış unsurlarla iş yaşamı motivasyonu etkileyebileceği öngörülmektedir.

Gönüllü Katılma İlişkin Motivasyon Alt Boyutu

Gönüllü çalışma yapan bireylerin aktif yaşlanma motivasyonları yapmayanlara göre daha yüksek bulunmuştur. Gönüllülük aktif yaşlanmanın gerçekleştirilebileceği önemli bir alan olarak kabul edilmektedir (Walker, 2011; Zaidi ve Stanton, 2015). Çünkü gönüllülük yaşlı yetişkinlerin sosyal tanınma ve entegrasyondan yararlanarak aktif kalmalarına olanak tanımaktadır.

Gönüllü katılım motivasyonu alt boyutunda, gelir düzeyi yüksek ve sağlık durumu iyi olan bireylerin daha yüksek motivasyona sahip olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar, literatürde yer alan gönüllülüğe ilişkin eğilimlerle paralellik göstermektedir. Gönüllülüğe katılan bireylerin genellikle daha yüksek eğitim düzeyine, daha iyi sağlık durumuna ve daha yüksek sosyoekonomik statüye sahip oldukları belirlenmiştir. (Choi, 2003; Brown at al., 2005; Erlinghagen ve Hang, 2006; Morrow-Howell, 2007; Hao, 2008; Jung at al., 2010; Ling ve ark., 2023). Ayrıca çalışmalarda gönüllü faaliyetlerine katılımının, hem içsel (kendini gerçekleştirme, anlamlılık) hem de dışsal (toplumsal takdir, statü) motivasyonlarını artırarak aktif yaşlanma süreçlerini desteklediğini belirtmektedir (Choi, 2003; Musick & Wilson, 2008; Morrow-Howell, 2010; Warburton & Winterton, 2017).

Aile İçi Desteğe İlişkin Motivasyon Alt Boyutu

Aile içi destek, aile bireylerine bakım verme, kuşaklar arası dayanışma içinde yer alma ve toplumsal rollerin sürdürülmesi ile ilişkili olan güdülerini kapsamaktadır. Katılımcıların aktif yaşlanma motivasyonları ölçeğinden aldıkları

puanlar dikkate alındığında, en yüksek puan ortalamasının aile içi destek motivasyonu alt boyutu olduğu görülmüştür.

WHO, (2002) aile içi desteğin aktif yaşlanmada kritik bir role sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu açıdan aile içi destek motivasyonun yüksek olması beklendik bir sonuçtur. Birçok çalışma da destekleyici bir aile ortamının, bireyin yaşlılık sürecini daha sağlıklı, daha mutlu ve daha aktif bir şekilde geçirmesini sağladığı bulunmuştur (Shrestha ve ark., 2024; Tarkar ve ark.,2025).

Araştırmada 50-64 yaş grubundaki yetişkinlerin aile içi destek motivasyonunun 65 ve üzeri yaş grubundaki yetişkinlere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca evlilerin, gönüllü faaliyetlerine katılmayanların, eşi ile birlikte yaşayanların aile içi destek motivasyonu daha yüksektir.

Duygusal bağlılık, aidiyet gibi içsel, sosyal roller, aile sorumluluğu gibi dışsal motivasyonlar aile içi desteğe ilişkin motivasyonu desteklemektedir (Chou, & Chi, 2002; Umberson & Montez,2010; Kim vd.,2021; Wong ve Linda, 2015). Bu nedenle evlilik durumu ve eş ile birlikte yaşama aile içi desteğe ilişkin motivasyonunda önemli bir değişkendir. Evli bireylerin ve eş ile birlikte yaşayanların aile içi destek motivasyonunun daha yüksek olması, duygusal, sosyal ve ekonomik destek sistemlerine erişimlerinin daha güçlü olmasıyla açıklanabilir (Carr ve ark.,2014).

Gönüllü, herhangi bir karşılık ya da çıkar beklemezsiniz bir işi yapmayı kendiliğinden üstlenen kişi olup, zaman, bilgi ve emeğini toplumun yararı için sunmaktadır. Gönüllülerin aile içi destek motivasyonunun daha düşük olması gönüllülük faaliyetlerine ayrılan zaman ve emek ile açıklanabilir.

Eğitim durumu yüksek olanların ve sağlık algısı kötü olanların aile içi destek motivasyonu daha azdır. Eğitim düzeyi düşük olan katılımcıların aile içi destek motivasyonu puan ortalamasının daha yüksek olması örneklem grubunun (50+) daha düşük eğitim seviyelerinde olmasından kaynaklanıyor olabilir. Sağlık algısı kötü olan bireylerin aile içi destek motivasyonunun daha az olması ilginçtir. Sağlığın kötüleşmesi, yalnızlığa veya diğer psikolojik sorunlara yol açarak, diğerlerini görmezden gelmeye neden olarak aile içi destek motivasyonunda olumsuz etki yaratmış olabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, aktif yaşlanma motivasyonunun çok boyutlu yapısını ve bireyin sosyo-demografik özellikleriyle olan güçlü ilişkisini ortaya koymuştur. Özellikle sağlık durumu, gelir algısı ve gönüllülük, hem genel hem de alt boyutlardaki motivasyon üzerinde belirleyici olmuştur.

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, aktif yaşlanma politikalarının daha etkili hale gelmesi için bazı öneriler sunulabilir:

Öncelikle yaşlı bireylerin sağlık hizmetlerine erişiminin kolaylaştırılması ve koruyucu sağlık uygulamalarının yaygınlaştırılması gerekmektedir. Gelir düzeyinin iyileştirilmesi ve emeklilik sonrası ekonomik desteklerin artırılması, bireylerin aktif yaşlanma motivasyonunu destekleyecektir. Ayrıca, yaşlı bireylerin gönüllülük faaliyetlerine katılımını teşvik eden sosyal programlar geliştirilmelidir. İş yaşamına katılmak isteyen bireyler için ise yaş ayrımcılığını önleyici politikalar ve yaşam boyu öğrenme imkanları artırılmalıdır. Aile içi desteğin önemi göz önüne alınarak, kuşaklar arası dayanışmayı güçlendiren sosyal politikalar ve aile içi iletişimi destekleyen hizmetler yaygınlaştırılmalıdır. Böylece yaşlı bireylerin yaşam kalitesi artacak, toplumla olan bağları güçlenecek ve aktif yaşlanma süreci daha sağlıklı biçimde sürdürülebilecektir.

Yaşa bağlı değişikliklere uyum ve aktif yaşlanma, ileri yaşam döneminde öznel iyi oluşun önemli belirleyicileridir. Yaşlanma sürecinde bireyin kontrolü dışındaki faktörlerin yanı sıra motivasyon, bilinçli aktiviteler ve tercihler de etkilidir. Yaşlı bireylerin iç motivasyonları ve güçlü yönlerine odaklanılması, öz yeterlilik ve algılanan kontrolü artırarak farkındalık ve kendini gerçekleştirme duygusunu destekler.

Sağlıklı ve aktif yaşlanmayı destekleyen ülkeler, yaşlı nüfusun potansiyelini en iyi şekilde kullanarak gelecekte rekabet avantajı elde edecektir. Bu kapsamda Türkiye'nin sağlıklı ve aktif yaşlanmaya ilişkin veri ve kanıtlar oluşturmaya, buna dayalı strateji, eylem planları ve uygulamaya yönelik programlar geliştirmesi büyük önem taşımaktadır.

Sınırlılıklar

Bu çalışmanın iki temel sınırlılığı bulunmaktadır. İlk olarak, araştırmada yer alan örneklem büyüklüğü, ankete katılan 65 yaş ve üzeri gönüllü bireylerin sayıca az olması nedeniyle sınırlıdır. Bu durum, bulguların genellenebilirliğini kısıtlamaktadır. İkinci olarak, çalışma yalnızca Türkiye'nin başkenti Ankara'nın Çankaya ilçesinde yürütülmüştür. Bu nedenle elde edilen sonuçlar, yalnızca bu belirli coğrafi ve sosyo-kültürel bağlamın koşullarını yansıtmakta olup, Türkiye genelindeki yaşlı nüfusun tamamını temsil etmemektedir.

KAYNAKLAR

- Baker, L. A., Cahalin, L. P., Gerst, K., & Burr, J. A. (2005). Productive activities an subjective well-being among older adults: The influence of number of activities and time commitment. *Social Indicators Research*, 73(3), 431–458. <https://doi.org/10.1007/s11205-005-0805-6>
- Bauman, A. E., Reis, R. S., Sallis, J. F., Wells, J. C., Loos, R. J., & Martin, B. W. (2012). Correlates of physical activity: why are some people physically active and others not? *The Lancet*, 380(9838), 258–271.
- Bowling, A. (2008). Enhancing later life: How older people perceive active ageing? *Aging and Mental Health*, 12(3), 293–301.
- Brown, W. M., Consedine, N. S., & Magai, C. 2005. Altruism related to health in an ethnically diverse sample of older adults. *Journal of Gerontology*, 60B(3), 142–52. <https://doi.org/10.1093/geronb/60.3.p143>.
- Büyüköztürk, S., Kılıç-Cakmak, E., Akgun, O. E., Karadeniz, S., & Demirel, F. (2008). *Bilimsel Arastırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Caro, F. G., Bruner-Canhoto, L., Burr, J. & Mutchler, J. (2005). Motivation for Active Aging: Results of a Pilot Study. *Gerontology Institute Publications*. 14.
- Caro, F. G., Caspi, E., Burr, J. A., & Mutchler, J. E. (2009). Global Activity Motivation and Activities of Older People. *Activities, Adaptation & Aging*, 33(3), 191–208. <https://doi.org/10.1080/01924780903148151>
- Carr D., Vicki A. Freedman, Jennifer C. Cornman (2014). Happy Marriage, Happy Life? Marital Quality and Subjective Well-being in Later Life. *Journal of Marriage and Family* 76, 930–948 DOI:10.1111/jomf.1213.
- Cerin, E., Leslie, E., Sugiyama, T., & Owen, N. (2017). Perceived Neighborhood Environment and Physical Activity among Adults. *American Journal of Preventive Medicine*, 53(2), 231-239.
- Cochran, W. G. (1977). *Sampling Techniques* (3rd ed.). John Wiley & Sons, Inc.
- Chou, K. L., & Chi, I. (2002). The role of social networks in health: The case of Hong Kong elderly. *Aging and Mental Health*, 6(1), 70-80.
- Choi, L. H. (2003). Factors affecting volunteerism among older adults. *Journal of Applied Gerontology*, 22(2), 179–196. doi:10.1177/0733464803022002001
- Crown, W. (Ed.). (1996). *Handbook on employment and the elderly*. Westport, CT: Greenwood.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. New York: Plenum.
- Deci, E. L., Ryan, R. M., & Koestner, R. (1996). A meta-analytic review of experiments examining the effects of extrinsic rewards on intrinsic motivation. *Psychological Bulletin*, 125(6), 627–668.
- Erlinghagen, M., & Hank, K. (2006). The participation of older Europeans in

- volunteer work. *Ageing & Society*, 26(4), 567–584.
doi:10.1017/s0144686x06004818
- Gursoy-Cuhadar, S. (2020). Yaşlanan nüfusa çözüm önerisi olarak aktif yaşlanma yaklaşımı: eleştiriler ve olası endeks için Türkiye önerileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 79, 361-397.
<https://doi.org/10.26650/jspc.2020.79.0004>
- Heckhausen, J., Wrosch, C., & Schulz, R. (2010). A motivational theory of life-span development. *Psychological Review*, 117(1), 32–60. <https://doi.org/10.1037/a0017668>
- Hao, Y. (2008). Productive activities and psychological well-being among older adults. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 63B, 64–72.
<https://doi.org/10.1093/geronb/63.2.S64>
- İnceoğlu İ., Segers J. and Bartram D. (2012). Age-related differences in work motivation. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 85, 300–329. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8325.2011.02035.x>
- Jung, Y., Gruenewald, T. L., Seeman, T. E., & Sarkisian, C. A. (2010). Productive activities and development of frailty in older adults. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 65, 256–261. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbp105>
- Kanfer, R., Frese, M., & Johnson, R. E. (2017). Motivation related to work: A century of progress. *Journal of Applied Psychology*, 102(3), 338–355. <https://doi.org/10.1037/apl0000133>
- Kooij, D., de Lange, A., Jansen, P. and Dikkers, J. (2008), "Older workers' motivation to continue to work: five meanings of age: A conceptual review", *Journal of Managerial Psychology*, Vol. 23 No. 4, pp. 364-394. <https://doi.org/10.1108/02683940810869015>
- Kraap, A. (2002). Self-determined behavior and aging: Application of the theory of self-determination to late adulthood. Unpublished doctoral dissertation.
- Li, Y., & Ferraro, K. F. (2005). Volunteering and depression in later life: social benefit or selection processes? *Journal of Health and Social Behavior*, 46, 68–84.
<https://doi.org/10.1177/002214650504600106>
- Ling, W. H. H., Lee, W. P. V., Chui, W. H., & Sin, K. M. C. (2023). Older Adults and Volunteering: Mental Wellness, Motivation, and Satisfaction. *Activities, Adaptation & Aging*, 47(4), 482–500.
<https://doi.org/10.1080/01924788.2023.2182489>
- Morrow-Howell, N. (2007). A longer worklife: The new road to volunteering. *Generations*, 31(1), 63–67.
- Morrow-Howell, N. (2010). Volunteering in later life: Research frontiers. *The Journals of Gerontology: Series B*, 65B(4), 461–469.
- Naah FL, Njong AM, Kimengsi JN. Determinants of Active and Healthy Ageing in Sub-Saharan Africa: Evidence from Cameroon. *Int J Environ Res Public Health*. 2020 Apr 27;17(9):3038. doi: 10.3390/ijerph17093038.

- OECD (2020). OECD Digital Economy Outlook 2020. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/bb167041-en>.
- Razin, A, Schwemmer, A. (2022) Ageing and welfare state policy: a macroeconomic perspective. *J Govern Econ* 5:100030. <https://doi.org/10.1016/j.jge.2022.100030>
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68–78.
- Tarkar P., Pandoi D., Asif M. & Johri A. (2025) Family support and life satisfaction of older adults: the mediating and moderating role of leisure activities and health, *Leisure Studies*, 44:1, 79-95, DOI: 10.1080/02614367.2023.2277721
- Schmid, D., Ricci, C., & Leitzmann, M. F. (2011). Associations of objectively assessed physical activity and sedentary time with all-cause mortality in US adults. *American Journal of Preventive Medicine*, 41(5), 459-465.
- Shrestha A, Ghimire S, Kinney J, Mehta R, Mistry SK, Saito S, Rayamajhee B, Sharma D, Mehta S, Yadav UN. The role of family support in the self-rated health of older adults in eastern Nepal: findings from a cross-sectional study. *BMC Geriatr*. 2024 Jan 4;24(1):20. doi: 10.1186/s12877-023-04619-1. Erratum in: *BMC Geriatr*. 2024 Jun 5;24(1):496. doi: 10.1186/s12877-024-04741-8. PMID: 38178009; PMCID: PMC10768249.
- TÜİK (2025). *İstatistiklerle Yaşlılar 2024*. <https://data.tuik.gov.tr/>
- Umberson, D., & Montez, J. K. (2010). "Social relationships and health: A flashpoint for health policy." *Journal of Health and Social Behavior*, 51(1), S54-S66.
- Wai Hang Henry Ling, Wan Ping Vincent Lee, Wing Hong Chui, and Ka Man Carman Sin (2023). Older Adults and Volunteering: Mental Wellness, Motivation, and Satisfaction. *Activities, Adaptation & Aging* 47(4), 482–500. <https://doi.org/10.1080/01924788.2023.2182489>
- Nantsupawat, W., Kamnuansilapa, P., Sritanyarat, W. and Wongthanawas, S. (2010) Family Relationships, Roles and the Meaning of Active Aging among Rural Northeastern Thai Elders. *Pacific Rim Int J Nurs Res*, 14(2), 137-148.
- Walker, A. (2011). The future of ageing research in Europe: A road map. Sheffield, United Kingdom: University of Sheffield.
- WHO (2002). Active ageing: A policy framework. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/67215> (Erişim Tarihi: 05.02.2024).

SİVİL HAVACILIKTA ÇALIŞAN KADINLARIN KARİYERLERİNDE İŞ–AİLE YAŞAM DENGESİ VE YENİ NESİL TEKNOLOJİLERİNİN KULLANILMASININ ETKİLERİNİN İNCELENMESİ: BİR PİLOT ARAŞTIRMA

Selda Hatay¹, Reyhan Ayşen Wolff²

ÖZET

Sivil Havacılık sektörü, küresel ölçekte hızlı gelişen ve yüksek düzeyde uzmanlık gerektiren bir alandır. Günümüzde, kadın çalışanların sektördeki görünürlüğü ve etkinliği artmakta, bu durum toplumsal cinsiyet eşitliği açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Ancak, sektörün yoğun çalışma temposu, vardiyalı sistemleri ve mobilite gereksinimi, kadın çalışanların kariyer sorumlulukları ile aile yaşamlarını dengeleme sürecinde özgün zorluklar doğurmaktadır. Bu bağlamda, dijital teknolojilerin sunduğu olanaklar, iş–aile yaşam dengesi üzerinde hem destekleyici hem de engelleyici roller üstlenebilmektedir. Bu çalışma, sivil havacılık sektöründe kadın çalışanların iş–aile yaşam dengelerini nasıl sağladıklarını ve bu süreçte yeni nesil teknolojilerin etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Nitel araştırma yöntemleri kullanılarak tasarlanmış bir pilot çalışma olup; katılımcılar, amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiş ve sivil havacılık sektöründe farklı görevlerde bulunan bir grup kadın çalışanlardan oluşmuştur. Veri toplama sürecinde yarı yapılandırılmış görüşmeler ve katılımcı bilgi formları kullanılmıştır. Görüşmelerde, katılımcıların iş–aile yaşam dengesi kurma stratejileri, karşılaştıkları zorluklar ve dijital teknolojilerin bu süreçteki etkileri ele alınmıştır. Veriler tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bu pilot çalışma, kadınların havacılık sektöründeki deneyimlerine ışık tutarak, iş–aile yaşam dengesi kurma sürecinde teknolojinin rolünü anlamaya yönelik önemli veriler sunmaktadır. Araştırma bulguları doğrultusunda geliştirilen öneriler; dijital araçların kullanımına yönelik eğitim programlarının düzenlenmesi, iş–özel yaşam sınırlarını koruyacak kurumsal politikaların oluşturulması, teknolojik altyapı yatırımlarının

¹ Eğitimci Türkiye, selda.hatay1@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0008-8962-1095>

² Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Profesör, Giresun, Türkiye,

aysen.wolff@giresun.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9496-9944>

Uluslararası Kadın ve Ailenin Güçlenmesi Sempozyumu (22-24 Ekim 2025)'nda bildiri olarak sunulmuştur

çalışanların eşit erişimini sağlayacak şekilde planlanması ve toplumsal cinsiyet eşitliğini önceleyen insan kaynakları politikalarının geliştirilmesi yönündedir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Havacılık, Kadın Çalışanlar, İş–Aile Dengesi, Yeni Nesil Teknolojiler, Pilot Araştırma

EXAMINATION OF THE EFFECTS OF WORK–FAMILY BALANCE AND THE USE OF NEW GENERATION TECHNOLOGIES ON THE CAREERS OF WOMEN WORKING IN CIVIL AVIATION: A PILOT STUDY

ABSTRACT

The civil aviation sector is a rapidly developing field on a global scale that requires a high level of expertise. Today, the visibility and effectiveness of women employees in the sector are increasing, which is considered a positive development in terms of gender equality. However, the sector's intensive working pace, shift systems, and mobility requirements create unique challenges for women employees in balancing their career responsibilities with family life. In this context, the opportunities offered by digital technologies may play both supportive and constraining roles in work–family life balance. This study aims to examine how women employees working in the civil aviation sector establish work–family life balance and to explore the effects of new-generation technologies in this process. Designed as a qualitative pilot study, the participants were selected through purposive sampling and consisted of women employees working in different positions within the civil aviation sector. Data were collected through semi-structured interviews and participant information forms, focusing on participants' strategies for maintaining work–family balance, the challenges they encountered, and the role of digital technologies in this process. The data were analyzed using thematic analysis. This pilot study provides valuable insights into women's experiences in the aviation sector and contributes to a deeper understanding of the role of technology in establishing work–family life balance. Based on the research findings, the recommendations emphasize the organization of training programs for the effective use of digital tools, the development of institutional policies to protect work–life boundaries, the planning of technological infrastructure investments to ensure equal access for employees, and the strengthening of human resources practices that prioritize gender equality.

Keywords: Civil Aviation, Women Employees, Work–Family Balance, New-Generation Technologies, Pilot Study

GİRİŞ

Sivil havacılık sektörü, küresel ekonominin en hızlı gelişen alanlarından biridir. Teknolojik yenilikler, uluslararası regülasyonlar ve yüksek güvenlik standartlarıyla sürekli değişen bu sektörde, kadın çalışanların rolü giderek artmaktadır. Ancak, vardiyalı sistem, yüksek stres düzeyi ve düzensiz çalışma saatleri, kadın çalışanlar için **iş–aile yaşam dengesi** konusunda önemli bir güçlük oluşturmaktadır (Aydın, 2020; Özdemir & Koç, 2021).

Kadın çalışanların profesyonel yaşamlarındaki başarıları ile aile sorumluluklarını dengeleme çabaları, özellikle hizmet sektöründe sıkça tartışılan bir konudur. Bu çaba, yalnızca bireysel düzeyde değil, aynı zamanda kurumsal politikalar ve toplumsal normlar bağlamında da ele alınmaktadır.

Son yıllarda dijital teknolojiler, iş süreçlerinde hız, esneklik ve erişilebilirlik sağlamış; ancak bununla birlikte “sürekli çevrim içi olma” baskısı da yeni bir stres kaynağı hâline gelmiştir (Dereli & Yılmaz, 2022). Bu ikili durum, teknolojinin hem kolaylaştırıcı hem de zorlaştırıcı etkilerini ortaya koymaktadır.

Bu araştırmanın temel amacı, kadın çalışanların sivil havacılık sektöründe iş–aile yaşam dengesini nasıl kurduklarını ve bu süreçte yeni nesil dijital teknolojilerin rolünü ortaya koymaktır. Araştırma, nitel yöntemlerle yürütülmüş bir pilot çalışma olup, elde edilen bulgular ileride yapılacak geniş kapsamlı araştırmalara temel oluşturmayı amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden tematik analiz yaklaşımı ile yürütülmüştür (Braun & Clarke, 2006). Araştırma tasarımı, katılımcıların deneyimlerini derinlemesine anlamayı ve ortak temaları ortaya koymayı hedeflemiştir.

Katılımcılar

Araştırmaya 25–45 yaş aralığında, sivil havacılık sektörünün farklı birimlerinde görev yapan sekiz kadın çalışan katılmıştır. Katılımcılar, amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Arslan’a göre (2022) amaçlı örnekleme yöntemi;” *araştırmayla doğrudan ilgili olan birey veya grupların, araştırma alanının özetle araştırma konusuyla ilgili olan şeyin kapsama alınmasını, böylelikle zengin, doğru veri setine ulaşılacağını içeren bir tekniktir*”.

Katılımcıların gizliliği KVKK ve etik kurallar çerçevesinde korunmuş; her biri K1–K8 olarak kodlanmıştır.

Tablo 1. Katılımcı Bilgileri

Katılımcı Kodu	Yaş Aralığı	Görev Alanı (Sivil Havacılık)	Çalışma Süresi (Tecrübe – yıl)	Eğitim Durumu	Çalışma Durumu	Yeni Nesil Teknoloji Kullanımı
K1	25–30	Eğitim / Eğitimcilik	16 yıl	Ön lisans / Lisans	Full-time / Vardiyalı	WhatsApp, Zoom, Yapay Zeka
K2	30–35	Yer Hizmetleri / Operasyon	10+ yıl	Ön lisans / Lisans	Full-time	WhatsApp
K3	25–30	Eğitim Departmanı / Uzman	3–5 yıl	Ön lisans / Lisans	Full-time	ChatGPT, Teams, Zoom
K4	35–40	Kurumsal İletişim (Yöneticilik / Stratejik İletişim)	15+ yıl	Lisansüstü	Full-time	ChatGPT, Google AI,
K5	40–45	Kabin Hizmetleri / Kabin Amiri	10+ yıl	Ön lisans / Lisans	Full-time (uçuş vardiya)	ChatGPT (çeviri, destek amaçlı)
K6	25–30	Ramp Hizmetleri	8–10 yıl	Lisans	Full-time	ChatGPT, Yandex Translate
K7	30–35	Kargo Operasyon	4–6 yıl	Ön lisans / Lisans	Full-time	ChatGPT, DeepSeek
K8	35–40	Yolcu Hizmetleri / Terminal Operasyon	12+ yıl	Ön lisans / Lisans	Full-time	ChatGPT, Google AI, WhatsApp

Veri Toplama Aracı

Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Görüşme formunun geliştirilmesi sürecinde öncelikle iş–aile yaşam dengesi, dijital teknolojilerin iş süreçlerine etkisi ve kurumsal destek mekanizmaları konularındaki literatür incelenmiştir (Greenhaus & Beutell, 1985; Voydanoff, 2005; Dereli & Yılmaz, 2022). Ardından çalışmanın amacı doğrultusunda bir

soru havuzu oluşturulmuş, sorular kapsam ve dil açısından gözden geçirilerek açık, anlaşılır ve deneyim odaklı biçimde düzenlenmiştir. Görüşme formu üç ana eksen etrafında yapılandırılmıştır: (i) iş-aile yaşam dengesini kurma stratejileri ve karşılaşılan zorluklar, (ii) dijital teknolojilerin iş ve özel yaşama etkileri, (iii) kurumsal destek, stresle başa çıkma ve psikososyal deneyimler. Bu eksenler doğrultusunda katılımcılara yöneltilen sorular ana hatlarıyla; “iş-aile dengesini sağlamada yaşanan güçlükler”, “vardiyalı çalışma düzeninin aile yaşamına etkileri”, “aile/sosyal destek kaynakları”, “kariyer hedefleri ve engeller”, “stresle baş etme yöntemleri”, “iş yerinde psikolojik gerilim/mobbing deneyimleri”, “işte ve özel yaşamda kullanılan teknolojiler/yapay zekâ araçları” ve “teknolojinin iş-aile dengesi üzerindeki olumlu/olumsuz etkileri” temalarını kapsamaktadır. Görüşmeler yaklaşık 30–35 dakika sürmüş, ses kaydı alınarak yazıya aktarılmış ve katılımcıların gönüllü katılımı ile onamı alınmıştır.

Etik hususlar

Araştırma, nitel araştırma etik ilkeleri çerçevesinde yürütülmüştür. Katılımcılar çalışmanın amacı ve kapsamı hakkında bilgilendirilmiş, gönüllülük esasına dayalı olarak katılım sağlamış ve onamları alınmıştır. Katılımcı kimlikleri KVKK (6698) ve gizlilik ilkeleri doğrultusunda anonimleştirilmiş; veriler yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılmıştır. Yazarlar tarafından hazırlanan görüşme formu T.C. Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Fen Ve Mühendislik Bilimleri Araştırmaları Etik Kurulundan izin alınmıştır. T.C. Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler, Fen ve Mühendislik Bilimleri Araştırmaları Etik Kurulu tarafından 01.10.2025 tarihinde değerlendirilmiş ve 09/435 sayılı karar ile uygun bulunmuştur.

Veri Analizi

Veriler, Braun & Clarke’ın (2006) altı aşamalı tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir:

1. Veriye aşinalık,
2. Kodlama,
3. Tema oluşturma,
4. Temaları gözden geçirme,
5. Temaları tanımlama ve adlandırma,
6. Bulguların raporlaştırılması.

Veriler, doğrudan alıntılarla desteklenmiş ve her katılımcı K1–K8 kodlarıyla temsil edilmiştir.

Literatürde nitel araştırmaların geçerlik ve güvenilirlikleri tartışmalara neden olmakla beraber farklı ölçütler geliştirmeye açık olduğu da belirtilmiştir.

Guba (1981), Guba ve Lincoln (1985) tarafından geliştirilen geçerlilik ve güvenilirlik ölçüt ve tekniklerine göre nitel bir araştırmanın güven duyulabilirliğinin sağlanabilmesi için araştırmacıların en azından çeşitleme ve katılımcı kontrolü (inandırıcılık), denetim izi (tutarlılık), çeşitleme ve yansıtıcı günlük (doğrulanabilirlik) ölçütlerinin yerine getirilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Akt.Arslan,2022).

Bu çalışmada nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirliği desteklemek amacıyla çeşitli stratejiler uygulanmıştır. Bulguların inanırılığını artırmak için katılımcı ifadeleri doğrudan alıntılarla desteklenmiş, görüşme kayıtları yazıya aktarıldıktan sonra metinler kontrol edilmiştir. Aktarılabilirlik, katılımcı profili, araştırma bağlamı ve veri toplama sürecinin ayrıntılı biçimde raporlanmasıyla güçlendirilmiştir. Tutarlılık için veri toplama ve analiz adımları sistematik şekilde izlenmiş; kodlama-tema ilişkileri açık biçimde gösterilmiştir. Doğrulanabilirlik kapsamında ise araştırmacı yorumlarının verilerle açık biçimde ilişkilendirilmesine özen gösterilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Verilerin analizinde altı ana tema ortaya çıkmıştır:

1. İş–Aile Yaşam Dengesinde Zorluklar
2. Aile Desteği ve Sosyal Dayanışma
3. Teknolojinin Çift Etkisi
4. Kadın ve Kariyer Engelleri
5. Stresle Başa Çıkma Stratejileri
6. Mobbing ve Psikolojik Gerilim

Her tema, katılımcı görüşlerinden doğrudan alıntılarla desteklenmiş ve literatürdeki benzer bulgularla karşılaştırılmıştır.

Tema 1: İş–Aile Yaşam Dengesinde Zorluklar

Bu tema, katılımcıların iş ve aile yaşamı arasında dengeyi sağlamada karşılaştıkları zorluklar, vardiyalı çalışma düzeninin zaman kullanımı üzerindeki etkileri ve aile bireyleriyle geçirilen sürenin niteliğine ilişkin sorulara verdikleri yanıtlar doğrultusunda oluşturulmuştur.

Katılımcılar, iş–aile dengesini kurmada en belirgin güçlüğün düzensiz vardiya düzeni ve buna bağlı zaman yetersizliği olduğunu vurgulamıştır. Bu durum,

fiziksel yorgunluk ve duygusal tükenmişlik hissini artırarak rol çatışmasını görünür kılmaktadır.

“Hiçbir şeye yetişemiyorum, mesailer uzun, eve gelince yorgunluk oluyor.” (K4)

“Off günlerimde sadece uyumak istiyorum, bazen çocuklarımı bile göremiyorum.” (K1)

Bu ifadeler, işin talepleri ile aile sorumluluklarının aynı anda sürdürülmesinin katılımcılarda süregelen bir baskı yarattığını göstermekte; Greenhaus ve Beutell’in (1985) rol çatışması çerçevesiyle örtüşmektedir. Ayrıca ev içi sorumlulukların paylaşımındaki dengesizlik, katılımcıların yük algısını artıran bir alt boyut olarak dikkat çekmektedir.

Tema 2: Aile Desteği ve Sosyal Dayanışma

Bu tema, katılımcıların aileden veya yakın çevreden aldıkları destek, aile bireylerinin çalışma düzenine uyum sağlama biçimleri ve bu desteğin iş-aile yaşam dengesi üzerindeki etkilerine ilişkin sorulara verdikleri yanıtlar temel alınarak oluşturulmuştur.

Katılımcılar, iş-aile yaşam dengesinin sürdürülebilirliğinde aile desteğinin belirleyici bir faktör olduğunu vurgulamıştır. Özellikle eş, anne ve yakın çevreden sağlanan bakım ve duygusal destek; vardiyalı çalışma, yorgunluk ve zaman baskısının etkilerini azaltan bir “tampon mekanizma” olarak tanımlanmıştır.

“Annem ve eşim olmasa bu işi yapamazdım, çocuklara onlar bakıyor.” (K2)

“Ailem bana hep destek oldu, ‘devam et, senin emeğin değerlidir’ diyerek moral verdiler.” (K5)

Bu ifadeler, aile desteğinin sadece pratik yardım boyutuyla sınırlı kalmadığını; moral, motivasyon ve psikolojik dayanıklılık üzerinde de güçlü bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bulgular, Voydanoff’un (2005) aile desteğinin iş-yaşam doyumunu artırdığı yönündeki bulgularıyla paralellik göstermekte; aile içi dayanışmanın kadın çalışanların rol çatışmasını yönetmesinde kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Tema 3: Teknolojinin Çift Etkisi

Bu tema, katılımcıların iş yaşamında en sık kullandıkları dijital teknolojiler ve yapay zekâ uygulamaları ile bu araçların iş süreçlerini kolaylaştırma, zaman kazandırma ve iş-özel yaşam sınırları üzerindeki etkilerine ilişkin sorulara verdikleri yanıtlar doğrultusunda şekillendirilmiştir.

Katılımcılar, dijital teknolojileri iş süreçlerinde hız ve kolaylık sağlayan bir

araç olarak görürken, aynı zamanda iş ve özel yaşam sınırlarını belirsizleştirerek stres düzeyini artıran bir unsur olarak da değerlendirmiştir. Teknoloji, işin koordinasyonunu kolaylaştırırsa da “sürekli ulaşılabilir olma” beklentisini güçlendirerek özel yaşam alanını daraltabilmektedir.

“Yapay zekâ işte bana hız kazandırıyor ama aynı zamanda evde de mail kontrol etmek zorunda kalıyorum.”(K6)

“WhatsApp grupları sayesinde işler hızlanıyor ama özel hayat kalmadı.” (K7)

Bu bulgular, dijital araçların bir yandan verimlilik ve esneklik sağladığını, diğer yandan süreklilik arz eden iletişim baskısı üreterek psikolojik yük oluşturduğunu göstermektedir. Bulgular, Dereli ve Yılmaz’ın (2022) dijitalleşmenin “dijital tükenmişlik” ve sınır yönetimi sorunlarına yol açtığı yönündeki değerlendirmeleriyle örtüşmektedir. Bu çerçevede teknoloji, kadın çalışanlar için hem kolaylaştırıcı hem de zorlaştırıcı bir rol üstlenmektedir.

Tema 4: Kadın ve Kariyer Engelleri

Bu tema, katılımcıların kariyer hedefleri, yükselme süreçlerinde karşılaştıkları güçlükler ve aile sorumluluklarının kariyer planlamaları üzerindeki etkilerine ilişkin sorulara verdikleri yanıtlar esas alınarak oluşturulmuştur.

Katılımcı ifadeleri, kariyer gelişim sürecinde kadın çalışanların görünmez engellerle karşılaşabildiğini ve yükselme fırsatlarında adalet algısının zayıflayabildiğini göstermektedir. Kurumsal yapılarda referans ilişkilerinin etkisi ve aile sorumluluklarının kariyer hedefleriyle çakışması, motivasyonu azaltan başlıca unsurlar arasında öne çıkmaktadır.

“Bir yerlere gelenlerin hep referansla geldiğini düşünüyorum.” (K1)

“Kariyerimde ilerlemek istiyorum ama sorumluluklarım engel oluyor.” (K2)

Bu ifadeler, yükselme süreçlerinde liyakat algısının zedelenabildiğini ve aile içi rollerin kadınların kariyer planlamasını sınırlandırabildiğini göstermektedir. Bulgular, Morrison, White ve Van Velsor’un (1987) “cam tavan” yaklaşımıyla paralel olup; kadınların yetkinlikleri olsa dahi örgütsel ve sosyal dinamikler nedeniyle ilerlemede ek yükler taşıyabildiğini düşündürmektedir.

Tema 5: Stresle Başa Çıkma Stratejileri

Bu tema, katılımcıların çalışma koşullarının fiziksel ve psikolojik sağlık üzerindeki etkileri ile stresle başa çıkmak için kullandıkları bireysel yöntemlere ilişkin sorulara verdikleri yanıtlar doğrultusunda belirlenmiştir.

Katılımcılar, yoğun tempo ve vardiyalı çalışma düzeninin ürettiği stresle başa çıkmak için manevi, fiziksel ve psikolojik yöntemleri birlikte kullandıklarını

belirtmiştir. Maneviyat, rahatlama ve duygusal dengeyi koruma amacıyla öne çıkarken; doğa yürüyüşleri ve fiziksel aktiviteler tükenmişliği azaltan pratikler olarak ifade edilmiştir.

“Meditasyon yapıyorum, İnşirah Suresi bana huzur veriyor.” (K3)

“Boş vakit buldukça yürüyüş yapıyorum, doğa bana iyi geliyor.” (K8)

Bu bulgular, stresle baş etmede maneviyatın ve fiziksel aktivitenin koruyucu rolüne işaret etmektedir. Koenig’in (2012) maneviyatın stres yönetiminde destekleyici etkisine ilişkin bulguları ile uyumlu biçimde, katılımcılar bu stratejilerin psikolojik dayanıklılığı artırdığını ve iş–aile dengesini sürdürmede yardımcı olduğunu ifade etmektedir.

Tema 6: Mobbing ve Psikolojik Gerilim

Bazı katılımcılar, iş ortamında psikolojik gerilim, baskı ve mobbing olarak değerlendirilebilecek deneyimler yaşadıklarını belirtmiştir. Bu deneyimler, yalnızca iş motivasyonunu değil, aynı zamanda aile içi ilişkileri ve duygusal iyi oluşu da olumsuz etkileyebilecek bir stres kaynağı olarak tanımlanmıştır.

“Bazen yöneticilerin tavırları çok yıpratıcı olabiliyor.” (K5)

“Mobbinge uğradım ama rapor alınca yanlış anlaşılmaktan korkuyorum.” (K7)

Bu ifadeler, psikolojik şiddetin süregelen bir stres faktörü oluşturduğunu ve başvuru/raporlama süreçlerinde çekince yaşanabildiğini göstermektedir. Leymann’ın (1996) mobbingi kronik bir psikososyal stres biçimi olarak tanımlamasıyla uyumlu biçimde, katılımcılar kurumsal destek mekanizmalarının yetersiz algılanabildiğini ve bu nedenle sessiz kalma eğiliminin ortaya çıkabildiğini ifade etmektedir.

Tablo 2. Tematik Analiz Özeti

Tema	Temayı Yansıtan Anahtar İfadeler	Katılımcı Örnekleri
İş–Aile Mücadelesi	Dengesi Vardiya, yorgunluk, zaman eksikliği	K1, K4
Aile Desteği	Eş/anne desteği, moral paylaşımı	K2, K5
Teknolojinin Çift Etkisi	Dijital kolaylık, sürekli çevrim içi olma	K6, K7
Kadın ve Kariyer Engelleri	Cam tavan, referans sistemi	K1, K2
Stresle Başa Çıkma	Maneviyat, spor, sosyal destek	K3, K8
Mobbing	Kurumsal destek eksikliği	K5, K7

TARTIŞMA

Bu araştırmanın bulguları, sivil havacılık sektöründe kadın çalışanların iş–aile yaşam dengesini sağlamada çok boyutlu zorluklarla karşılaştığını göstermektedir. Katılımcı ifadeleri, özellikle vardiyalı çalışma sisteminin, duygusal tükenmişlik ve rol çatışması (Greenhaus & Beutell, 1985) ürettiğini ortaya koymaktadır. Kadın çalışanlar, işin sürekliliği ile aile sorumluluklarını dengeleme konusunda yapısal destek eksikliğinden yakınmaktadır.

Aile desteği, katılımcıların psikolojik dayanıklılıklarını artıran temel unsur olarak öne çıkmıştır. Bu bulgu, Voydanoff (2005)’un aile desteğinin iş–yaşam doyumuna katkısını vurgulayan çalışmasıyla uyumludur.

Yeni nesil teknolojilerin kullanımı ise, çalışmada ikili bir etki olarak değerlendirilmiştir. Katılımcılar, dijital araçların iletişimi kolaylaştırdığını; ancak “sürekli çevrim içi olma” zorunluluğu nedeniyle özel yaşam sınırlarının bulanıklaştığını belirtmiştir. Bu sonuç, Dereli & Yılmaz (2022) tarafından tanımlanan *dijital tükenmişlik* olgusuyla paralellik göstermektedir.

Ayrıca, cam tavan sendromu bulguları (Morrison, White & Van Velsor, 1987) kadınların sektörde yükselme süreçlerinde karşılaştıkları görünmez engelleri doğrulamaktadır. Kadın çalışanlar, liyakat temelli yükselme yerine referans sistemine dayalı uygulamaların motivasyonlarını azalttığını belirtmiştir.

Stresle başa çıkma stratejileri incelendiğinde, maneviyatın ve doğa temelli aktivitelerin ön planda olduğu görülmüştür. Bu durum, Koenig (2012)’nin maneviyatın stres yönetiminde koruyucu faktör olduğu yönündeki bulgusuyla örtüşmektedir.

Son olarak, mobbing ve psikolojik şiddet deneyimleri, Leymann (1996)’ın tanımladığı şekilde uzun vadeli stres faktörleri oluşturmaktadır. Katılımcıların çoğu, bu durumlarda sessiz kalmayı veya işten ayrılmayı tercih ettiğini belirtmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, kadın çalışanların sivil havacılık sektöründe karşılaştıkları iş–aile yaşam dengesi sorunlarını, dijital teknolojilerin ikili etkisini ve kurumsal destek eksikliğini ortaya koymuştur. Bulgular, hem bireysel hem de örgütsel düzeyde uygulanabilir öneriler sunmaktadır.

Teknolojinin getirdiği kolaylıklar ve hızın yanında çalışanların daha uzun saatler çalıştığı, e-posta ya da sosyal medya, uzaktan çalışma platformlarıyla iş dışında da evde de çalışmaya devam ettiği görülmektedir. Kadınların ve özellikle çocuklu kadınların ev içi toplumsal cinsiyet rollerinin kadına yüklediği

sorumluluklardan dolayı yorgunluk, huzursuzluk ve stresin beraberinde çatışmayı da getirdiği anlaşılmaktadır. İş–yaşam dengesinin sağlanabilmesi için ev içinde rollerin eşit bir şekilde dağıtılması ve yönetici desteğinin önemli olduğu birçok çalışmada ortaya çıkmıştır. Aile dostu politikalar kadının çalışmasında aile dengesinin kurulmasında uygun hale getirilmelidir (Nart, 2019).

Literatürde hem ev hem de işteki dengeyi sağlaması bakımından kadınlar için biri evde, diğeri işte olmak üzere iki işi dengelemeye çalışmasının büyük önem kazandığı görülmektedir. Geçmişte kadınlar sadece evde bakım, çocuk yetiştirme, yemek yapma gibi rollerinin yanı sıra günümüzde teknoloji ve küreselleşmenin artmasıyla kariyerlerine odaklanarak iş gücüne dâhil olmuşlardır. Değişen ve gelişen yaşam standartları, toplumsal yapı, kültür, eğitim, teknoloji gibi faktörler kadının daha çok çalışma hayatında yer almasına yol açmıştır. Ancak işletmelerin yöneticilerinin çoğunun erkek olmasından dolayı, kadının ailedeki sorumluluklarını da yerine getirmesi ve iş yaşam dengesinin kurulması süreçlerinde çatışmaların önlenmesi için erkek yöneticilerin “aile dostu” veya “kadın dostu” yaklaşımları benimsemeleri gerekmektedir (Korkmaz, 2024).

Son olarak, kadının yaşamında iş–aile ekseninin dışında hobileriyle, çevresinde arkadaşları ve doğa dostlarıyla zaman geçirmesi, dengeli bir hayat yaşaması başarılı olmasına yardımcı olacaktır. 2023 Nobel Ekonomi Ödülü’ne layık görülen Harvard Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Claudia Dale Goldin, kadınların iş gücündeki yeri ve cinsiyete dayalı gelir eşitsizliğine dair kapsamlı arşiv incelemeleri ve analizleriyle tanınmaktadır. *Career & Family: Women’s Century-Long Journey Toward Equity* (Princeton University Press) adlı eseri, kadınların eşitliğe giden yüz yıllık yolculuğuna ışık tutmakta; akademik dünyada toplumsal cinsiyet eşitliği tartışmalarına önemli katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, üniversitelerin bilimsel çalışmalarının; kadın ve aile sorunlarına dair toplumsal farkındalığın artırılmasında ve çözüm önerilerinin hayata geçirilmesinde stratejik bir rol üstlendikleri görülmektedir (Wolff, 2024).

Öneriler

1. Esnek çalışma modelleri geliştirilerek kadın çalışanların aile sorumluluklarına uyum sağlamaları desteklenmelidir.
2. Dijital farkındalık eğitimleri düzenlenmeli; çalışanların teknoloji kullanımında sınır yönetimi konusunda bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır.
3. Mobbing karşıtı kurumsal politikalar ve etik raporlama mekanizmaları güçlendirilmelidir.

4. Kadın liderlik programları ve mentorluk sistemleri ile cam tavan engelleri azaltılmalıdır.

5. Kurumlar, manevi ve psikolojik destek hizmetleri sunarak çalışanların stresle baş etme becerilerini güçlendirmelidir.

6. Ev içi rollerin eşit dağılımını destekleyecek toplumsal farkındalık programları geliştirilmeli; aile içinde görev paylaşımına yönelik bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır.

7. Yönetici desteğini artıracak “aile dostu kurum politikaları” uygulanmalı ve iş-aile dengesi kurum kültürüne dâhil edilmelidir.

Bu çalışma bir pilot araştırma olduğundan, gelecekte daha geniş örneklemelerle yapılacak nicel ve nitel çalışmaların sektördeki toplumsal cinsiyet dinamiklerini daha kapsamlı biçimde ortaya koyacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Arslan, E. (2022). "Nitel Araştırmalarda Geçerlilik ve Güvenilirlik", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2022 Sayı 51: Özel sayı 1, Denizli, 395-407.
- Aydın, E. (2020). *Kadın çalışanların iş-yaşam dengesi sorunları: Hizmet sektörü örneği*. Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Dereli, S., & Yılmaz, M. (2022). Dijitalleşme ve iş-yaşam dengesinde dönüşüm. *Çalışma Hayatı Dergisi*, 5(3), 215–233.
- Greenhaus, J. H., & Beutell, N. J. (1985). Sources of conflict between work and family roles. *Academy of Management Review*, 10(1), 76–88.
- Koenig, H. G. (2012). Religion, spirituality, and health: The research and clinical implications. *ISRN Psychiatry*, 2012, 1–33.
- Korkmaz, E. V. (2024). *İş/Yaşam Dengesizliği*. In M. Erdirencelebi & E. Ertürk (Eds.), *Çalışma Yaşamında Kadın Olmak* (s. 91–114). NEU Press, Konya. ISBN: 978-625-6208-81-0.
- Leymann, H. (1996). The content and development of mobbing at work. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5(2), 165–184.
- Morrison, A. M., White, R. P., & Van Velsor, E. (1987). *Breaking the glass ceiling: Can women reach the top of America's largest corporations?* Addison-Wesley.
- Nart, S. *İş Aile Yaşam Çatışması*. Ed. Erdoğan Kaygın ve Gözde Kosa, *Olumsuz Boyutlarıyla Örgütsel Davranış*, s.407–424, Eğitim Yayınevi, Konya.
- Özdemir, F., & Koç, E. (2021). Havacılık sektöründe kadın istihdamı ve toplumsal cinsiyet rolleri. *Havacılık ve Uzay Çalışmaları Dergisi*, 4(1), 45–59.
- Tarafdar, M., Pullins, E. B., & Ragu-Nathan, T. S. (2019). Technostress: Negative effect on performance and possible mitigations. *Information Systems Journal*, 29(1), 6–42.
- Voydanoff, P. (2005). Work demands and work-to-family and family-to-work conflict. *Journal of Family Issues*, 26(6), 707–726.
- Wolff, R. A. (2024). *Sunuş*. In M. Erdirencelebi & E. Ertürk (Eds.), *Çalışma Yaşamında Kadın Olmak* (s. 1–2). NEU Press, Konya. ISBN: 978-625-6208-81-0.

GÖRÜNÜRLÜĞÜN BEDELİ: SOSYAL MEDYA FENOMEN AİLELERİNDE ÇOCUK MAHREMİYETİNİN SOSYOLOJİK İNCELENMESİ

Yasemin Tarcan¹

ÖZET

Dijitalleşme, aile yaşamının sınırlarını yeniden tanımlayarak özel alan ile kamusal alan arasındaki çizgiyi bulanıklaştırmaktadır. Milyonlarca takipçiye ulaşan sosyal medya fenomen aileleri, gündelik yaşamlarını izleyicilere açarken ailelerinin ve çocuklarının mahremiyetini de görünür kılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, fenomen ailelerin çevrimiçi içerik üretiminde çocuk mahremiyetinin nasıl metalaştığını ve aile dinamiklerinin bu süreçte nasıl dönüştüğünü aile sosyolojisi ve çocuk sosyolojisi perspektiflerinden incelemektir.

Niteliksel literatür taramasına ve nitel durum değerlendirmesine dayalı araştırmada, Türkiye’deki ve uluslararası alandaki güncel çalışmalar taranmış ve takipçi sayısı çok olan iki fenomenin paylaşımları incelenmiştir. Bulgular, çocuklar açısından bakıldığında “sharenting” (ebeveynlerin çocukları hakkında içerik paylaşması) olgusunun çocukların rızası dışında dijital kimlik inşasına yol açtığını, bu durumun uzun vadede psikolojik ve sosyal riskler doğurduğunu göstermekte; aile açısından bakıldığında ise aile içi mahremiyetin ortadan kalktığı ve özel alan algısının giderek kaybolduğu görülmektedir. Ekonomik kazanç ve popülerlik motivasyonu, ebeveynlerin çocuklarını ve ev içini “izlenebilir içerik” olarak konumlandırmasına zemin hazırlamakta, böylece mahremiyet bir tür “görünürlük bedeli”ne dönüşmektedir.

Aile sosyolojisi açısından bakıldığında, geleneksel ebeveyn-çocuk rollerinin yeniden tanımlandığı; çocuk sosyolojisi bağlamında ise çocukların özne olarak haklarının gölgede kaldığı görülmektedir. Dijital platformların algoritmik yapıları ve izleyici talepleri, ailelerin paylaşım pratiklerini teşvik ederek mahremiyet ihlallerini derinleştirmektedir. Bu nedenle, yasal düzenlemeler, etik

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü, Öğretim Görevlisi Dr., Isparta Türkiye, yasemintarcan@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4881-8595>

Uluslararası Kadın ve Ailenin Güçlenmesi Sempozyumu (22-24 Ekim 2025)’nda bildiri olarak sunulmuştur.

standartlar ve ebeveyn farkındalığını artıracak eğitim politikaları, çocukların dijital haklarının korunması için kritik önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, fenomen ailelerin kamusal görünürlüğü, çocukların kimlik gelişimi ve özel alan hakları açısından çok boyutlu sosyolojik bir sorun alanı yaratmaktadır. Bu çalışma, dijital çağda mahremiyetin dönüşümünü, aile ve çocuk sosyolojisinin temel kavramlarıyla ele alarak, ailenin korunması ve çocuk hakları merkezli yeni politika ve farkındalık stratejilerine katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Aile sosyolojisi, çocuk sosyolojisi, sosyal medya fenomenleri, çocuk mahremiyeti, sharenting,

THE PRICE OF VISIBILITY: A SOCIOLOGICAL STUDY OF CHILDREN'S PRIVACY IN SOCIAL MEDIA PHENOMENON FAMILIES

ABSTRACT

Digitalization is redefining the boundaries of family life, blurring the line between private and public spaces. Social media influencer families, reaching millions of followers, open their daily lives to viewers while also making the privacy of their families and children visible. The purpose of this study is to examine how children's privacy is commodified in the online content production of influencer families and how family dynamics are transformed in this process, from the perspectives of family sociology and child sociology.

Based on a qualitative literature review, this research comparatively evaluates current studies from Turkey and internationally. The findings demonstrate that from the perspective of children, "sharenting" (parents sharing content about their children) leads to the construction of digital identities without their consent, creating long-term psychological and social risks. From the perspective of families, it appears that family privacy is disappearing and the perception of private space is gradually fading. Motivations for economic gain and popularity pave the way for parents to position their children and the home as "viewable content," thus transforming privacy into a kind of "visibility price." From a family sociology perspective, traditional parent-child roles are being redefined, while from a child sociology perspective, children's rights as subjects are being overshadowed. The algorithmic structures and audience demands of digital platforms encourage families' sharing practices, exacerbating privacy violations. Therefore, legal regulations, ethical standards, and educational policies that increase parental awareness are critical for protecting children's digital rights.

Consequently, the public visibility of influencer families creates a multifaceted sociological challenge in terms of children's identity development and their right to private space. This study aims to contribute to new policy and awareness strategies centered on family protection and children's rights by addressing the transformation of privacy in the digital age with the fundamental concepts of family and child sociology.

Keywords: Family sociology, child sociology, social media influencers, child privacy, sharenting

GİRİŞ

Dijitalleşme çağı, modern toplumlarda aile yaşamını köklü biçimde dönüştürmüş ve aile içi etkileşimlerin niteliğini yeniden tanımlamış ve tanımlamaya da devam etmektedir. Özellikle Instagram gibi görselliğe dayalı sosyal medya platformları, aile mahremiyetinin sınırlarını aşındıran güçlü bir kültürel dinamik hâline geldiği görülmektedir. Geleneksel toplumlarda aile, özel alanın en korunaklı mekânı ve mahrem sınırların en güçlü şekilde korunduğu kurum olarak görülürken dijital çağla birlikte bu sınırlar kamusal görünürlüğe açılmıştır (Bauman, 2024.31). Günlük yaşam, aile içi ilişkiler ve ebeveyn-çocuk ilişkileri artık geniş takipçi kitlelerine sunulan, tüketilen ve etkileşim üreten bir içerik biçimine dönüşmüş ve mahremiyet sınırlarını ihlal etmekte sakınca görülmeyen alanlar olmuştur.

Instagram fenomen aileleri bu dönüşümün en belirgin figürleri hâline gelmiş; çocuklar ve aile içi ilişkiler, fenomen hesaplarda yalnızca ailenin günlük yaşamının değil, aynı zamanda içerik üretiminin, etkileşimin ve ticari değerin merkezinde konumlanmıştır. Bu durum hem ailenin hem de çocuğun mahremiyetinin sınırlarını ciddi biçimde ihlal ederken, aile mahremiyetinin de ticarileşmesine ve herkes tarafından görünür olmasına yol açmaktadır. Türkiye’de yapılan araştırmalar, ebeveynlerin sosyal medya kullanımının çocuk mahremiyeti konusunda ciddi riskler barındırdığını ve fenomen aile içeriklerinde çocukların çoğu zaman rızası dışında performans göstermeye zorlandığını ortaya koymaktadır (Bostancı, 2019:118, Dursun, 2019:197).

Bu çalışma, Instagram fenomen ailelerinin çocukları nasıl görünür kıldığını, bu görünürlüğün aile sosyolojisi bağlamındaki etkilerini ve çocuk mahremiyetinin nasıl ihlal edildiğini iki fenomen aile üzerinden derinlemesine analiz etmektedir. Çalışma, aile sosyolojisi, aile mahremiyeti, çocuk sosyolojisi ve dijital medya literatürüyle bütünlük çok katmanlı bir değerlendirme sunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, sosyal medya fenomeni olan ailelerin içerik üretim pratiklerinde çocuk mahremiyetinin nasıl ihlal edildiğini ve bu ihlallerin aile sosyolojisi ve çocuk sosyolojisi bağlamında nasıl anlamlandırılabilirliğini incelemektir. Dijital platformlarda görünürlük, etkileşim ve ekonomik kazanç odaklı içerik üretimi, çocukların rızası dışında dijital kimliklerinin inşa edilmesine ve mahremiyet sınırlarının aşınmasına yol açmaktadır. Çalışma, bu sürecin aile içi ilişkiler ve çocukluk deneyimi üzerindeki etkilerini sosyolojik bir perspektifle ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır:

- Sosyal medya fenomeni ailelerin paylaşımlarında çocuk mahremiyeti hangi biçimlerde ihlal edilmektedir?
- Fenomen ailelerde çocukların içerik üretiminde konumlandırılma biçimleri nasıldır?
- Paylaşımlarda çocukların rızası, duygusal ve bedensel sınırları nasıl göz ardı edilmektedir?
- Dijital görünürlük ve ekonomik kazanç, ebeveynlik pratiklerini ve aile mahremiyetini nasıl dönüştürmektedir?

Araştırma, çocukların dijital ortamda korunması gereken bir özne olarak ele alınması bakımından çocuk sosyolojisine; dijitalleşen aile yapılarında mahremiyetin dönüşümünü görünür kılması bakımından ise aile sosyolojisi literatürüne katkı sunmayı hedeflemektedir.

1. TEMEL KAVRAMLAR VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde, Instagram fenomen ailelerindeki çocuk mahremiyeti ihlallerini anlamlandırabilmek için gerekli sosyolojik kavramları bütüncül bir analizle ele almaktadır. Dijital modernite, aile yapısının değişimi, mahremiyetin dönüşümü, dijital çocukluk, sharenting ve fenomen ekonomisi gibi kavramlar incelenecektir.

1.1. Dijital Modernite ve Ailenin Sosyolojik Dönüşümü

Dijital modernleşme, klasik modernite anlayışını aşarak gündelik yaşam pratiklerini, kimlik inşasını ve aile kurumunu kökten dönüştüren yeni bir toplumsal düzen yaratmıştır. Giddens, modern toplumlarda bireyselleşme ve kişisel yaşam projelerinin ön plana çıktığını vurgulamaktadır (Giddens, 2025:38) Dijitalleşme bu bireyselleşmeyi görünürlük ve performans ekseninde daha da radikalleştirmiştir.

Ailenin toplumsal işlevi, dijital çağda artık sadece bakım, sosyalleşme ve duygusal dayanışma gibi klasik rollerle sınırlı değildir (Pehlivan, Tarcan, 2025:11). Fenomen ailelerde aile kurumu, aynı zamanda içerik üretimin sürdürüldüğü, takipçilerin yorumlarıyla şekillenen ve dijital sermaye üreten bir yapı hâline dönüşmüştür. Aile içi ilişkiler, sadece aile bireyleri arasında değil, milyonlarca takipçi kitlesiyle birlikte deneyimlenmekte ve yeniden üretilmektedir. Dijital modernite ile birlikte aile, gözetim kültürünün bir parçası hâline gelmiş, görünürlük ekonomisine entegre olmuş ve performansa dayalı ebeveynlik anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu dönüşüm, fenomen aile hesaplarında özellikle yüksek takipçi kitlesi olan fenomenlerde açık bir biçimde gözlemlenmektedir.

1.2. Aile Mahremiyetinin Dijitalde Yeniden İnşası

Aile mahremiyeti, bireyin ve ailenin dış müdahaleye kapalı tuttuğu duygusal, mekânsal ve ilişkisel alanı ifade eder (Yılmaz, 2012:249). Ancak mahremiyet sabit bir kavram değildir; tarihsel süreçler, kültürel pratikler ve teknolojik değişimlere bağlı olarak dönüşür. Sosyal medyada mahremiyetin üç temel dönüşümünde bahsetmek mümkündür. İlk olarak mahremiyetin seçili bir görünürlüğe dönüşmesidir. Bir başka ifadeyle; artık mahremiyet “saklı/gizli olan” değil, ebeveynler tarafından stratejik biçimde görünür hâle getirilen bir unsurdur. Fenomen ailelerde mahrem olan, takipçi etkileşimini artırdığı ölçüde paylaşım için seçilmektedir. İkinci olarak; aile içinin kamusal sahneye dönüşmesi ve herkese açık, ulaşılabilir bir aile ortaya çıkarmaktadır. Ev, geleneksel olarak en mahrem mekânlardan biridir. Ancak fenomen ailelerde evin içi, “sürekli kayıt altına alınan ve görünür olan bir yaşam sahnesi” hâline dönüşmektedir. Çocuğun odası, mutfak, salon, yatak odası gibi mekânlar düzenli olarak takipçilere açılmaktadır. Son olarak, mahremiyetin ekonomik bir sermayeye dönüşmesi de görünürlüğün bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Mahrem içerikler (uyku, banyo, tartışma, kriz, duygusal anlar), marka anlaşmalarında yüksek etkileşim sağladığı için ekonomik bir değer kazanmaktadır. Anne-baba ve çocuk arasındaki en özel anlar bile sponsorluk içeriklerine dâhil edilebilmektedir. Bu bağlamda aile mahremiyeti artık duygusal bir sınır değil; ekonomik bir değer biçme aracıdır.

1.3. Çocuk Mahremiyeti: Hak, Sınır ve Dijital Kırılabilirlik

Çocuk mahremiyeti, çocuğun kişisel, bedensel, mekânsal ve duygusal sınırlarının korunmasını ifade eder. Çocukların karar verme kapasitesi ve rıza oluşturma yetisi henüz gelişmediği için mahremiyetleri daha sıkı korunması gereken bir haktır (Steinberg, 2017:845). Fenomen aile içeriklerinde çocuk mahremiyeti birçok açıdan ihlal edildiği görülmektedir. Bunlardan bir tanesi

çocuğun ağlaması, korkması, sinir krizi geçirmesi, kardeş kavgaları veya utandığı anlar eğlence ya da “samimiyet göstergesi” olarak paylaşılmaktadır. Bu durum çocuğun duygusal açıdan mahremiyetinin ihlal edildiği hatta duygusal açıdan istismar edildiğini göstermektedir. Bir diğeri, banyo, tuvalet eğitimi, uyku hazırlığı, soyunma veya hassas bakım anlarında çekilen görüntüler paylaşılarak çocuğun bedensel sınırları ihlal edilmektedir ki bu da bedensel mahremiyetin ihlal edilmesine sebep olmaktadır. Fenomen ailelerin çocuklarını paylaşırken çocuğun okul forması, ev adresini belli eden ipuçları, odasının düzeni veya sık gidilen yerlerin görülmesi çocuğun fiziksel güvenliği riske atılmaktadır. Yine çocuklarının adı, yaşı, doğum günü, sağlık durumu, alışkanlıkları gibi kişisel bilgiler takipçilere açık hâle getirilerek çocuğun kimlik bilgileri deşifre edilmiş olup çocuğun mahremiyetinin yanı sıra güvenlik açısından ciddi sorunları ortaya çıkarabilir (Sezerer Albayrak, 2020:1213).

Görünür olmak uğruna, etkileşim için yapılan bu ihlaller, çocuğun gelecekte geri döndürülemeyecek bir dijital kimliğe zorla sahip olmasına yol açacağı gibi geri dönüşümü olmayan hasarlara sebep olacaktır.

1.4. Sharenting: Ebeveynliğin Dijital Performansa Dönüşmesi

Sharenting, çocuklarla ilgili haberleri, resimleri ve diğer şeyleri paylaşmak için sosyal medyayı kullanma alışkanlığıdır ve paylaşım doğal olarak oluşan bir davranış olarak görülmektedir (Omur, Uyar, 2022:24). Ancak fenomen ailelerde sharenting, klasik ebeveynlik paylaşım biçimlerinden farklıdır; çünkü: sistematik olarak süreklilik arz etmektedir, çocuğun bütün gün yaptığı tüm eylemleri paylaşma ihtiyacı görülmektedir (Babaroğlu, 2021:246). Bunun sonucu olarak da ebeveyn-çocuk ilişkisinin metalaşması olarak ortaya çıkar. Ailenin ve çocuğun her anının paylaşılmasının ana faktörü gelir elde etmek olduğu aile içi ilişkilerin görünürlüğü marka iş birlikleri ile ekonomik kazanca dönüşür ancak bu durum çocuk açısından gelecekteki dijital kimliğinin ebeveyn tarafından belirlenmesine sebep olur. Sharenting bir diğer ifadeyle dijital ebeveyn performansı fenomen ailelerde bir “ebeveynlik stratejisine” dönüştüğünü söylemek mümkündür.

1.5. Dijital Çocukluk: Kamera Önünde Büyümek

Çocukluk dönemi, çocuğun toplumsal olarak inşa edildiği en önemli dönemlerden biridir (Tezcan, 2005:10). Dijital çağda çocukluğun, artık sadece oyun ve öğrenme süreçlerinden oluşan bir dönem olmadığı aşıkardır. Dijital dönem çocuklarda görünürlük ve beğeni üzerine bir algı oluşmasını sağlamıştır. Sosyal medyada aileleri tarafından paylaşılan çocuklar da performans içerikleri çocuğun oyunları, tepkileri, mizah unsuru olarak içerik üretiminde kullanıldığı için çocuk kameraya alışı ve sürekli çekilmesini ister. Böylece çocuğun tepkileri ve davranışları kameraya göre biçimlenir. Çocuk kendi doğal sürecinin dışına

çıkarak dijital platformun bir ögesi haline gelmektedir.

Ailenin çocuğu paylaşmasının amacı bir noktada takipçi beklentisi üzerine inşa edilmektedir. Çocukla ilgili paylaşımlarda beklenti genellikle popülerlik, takipçi yorumları ve beğeni üzerinedir. En üzücü olan nokta ise çocuğun yüzü, sesi ve tepkileri markalar için reklam aracına dönüşür ve çocuk ekonomik bir değer olarak değerlendirilir. Bu nedenle fenomen ailelerde çocukluk, duygusal bir gelişim evresi olmaktan çıkıp ekonomik bir içerik kategorisi hâline gelmiştir.

1.6. Dijital Ekonomi ve Ticarileştirilmiş Aile İçi İlişkiler

Sosyal sermaye, günümüz de dijital platformların yaygın kullanımı ile birlikte aileleri ve çocukları da dijital ekonominin bir parçası haline getirmiştir (Leonard, 2019:106). Dijital ekonomi, takipçi, beğeni ve yorumlar üzerinden bir değer üretmektedir. Instagram fenomenliği, takipçi etkileşimini ekonomik kazanca dönüştüren bir modeldir. Fenomen ailelerde çocuklarla ilgili paylaşımlarda; çocuğun sevimliliği duygusal sermaye, çocuğun görünürlüğü algoritmik sermaye, çocuğun reklam performansı ekonomik sermaye, aile mahremiyeti de ticari sermayeye dönüşmektedir. Bu düşünce, fenomen ailelerin çocukları bilinçli veya bilinçsiz şekilde görünürlük ekonomisinin merkezine yerleştirdiğini göstermektedir.

YÖNTEM

Bu çalışma, sosyal medya fenomeni olan ailelerin çocuk mahremiyeti ve aile mahremiyetine ilişkin içerik üretim pratiklerini derinlemesine incelemek amacıyla nitel araştırma deseni temel alınarak gerçekleştirilmiştir. Dijital ortamlarda üretilen içeriklerin anlamlandırılması, aile içi ilişkilerin ve ebeveynlik pratiklerinin görünürlük kültürü bağlamında çözümlenmesi amacıyla nitel durum çalışması (case study) yaklaşımı tercih edilmiştir. Durum çalışması, belirli bir olgunun kendi bağlamı içerisinde bütüncül biçimde incelenmesine olanak tanınması bakımından bu araştırmanın amacına uygun bir yöntem sunmaktadır.

Araştırma, çoklu durum deseni ile yapılandırılmıştır. Bu kapsamda Instagram platformunda yüksek takipçi sayısına sahip iki fenomen aile hesabı ayrı birer “durum” olarak ele alınmıştır. Çoklu durum deseni, farklı fenomen ailelerin içerik üretim pratiklerinin karşılaştırılmasına, ortak ve ayrışan mahremiyet ihlallerinin belirlenmesine ve dijital ebeveynlik biçimlerinin daha kapsamlı biçimde analiz edilmesine olanak sağlamıştır.

Araştırmanın evrenini, Türkiye’de Instagram platformu üzerinden aile temalı içerik üreten ve çocuklarını içeriklerinin merkezinde konumlandıran fenomen aile hesapları oluşturmaktadır. Ancak dijital ortamın genişliği ve içerik üretiminin süreklilik göstermesi nedeniyle araştırma, amaçlı örnekleme yöntemi ile

sınırlandırılmıştır.

Örneklem seçiminde şu ölçütler dikkate alınmıştır:

- Hesapların üç milyon ve üzeri takipçiye sahip olması,
- Aile yaşamına ilişkin gündelik ve kişisel içerikler üretmesi,
- Çocuğun paylaşımlarda sürekli ve merkezi bir figür olarak yer alması,
- Düzenli olarak reklam ve sponsorlu içerik paylaşılması.

Bu ölçütlere uygun iki fenomen aile hesabı çalışma kapsamına alınmış ve araştırma etiği gereği hesaplar “Fenomen A” ve “Fenomen B” olarak anonimleştirilmiştir. Instagram’da biri 6,5 milyonun üzerinde diğeri de üç buçuk milyonun üzerinde takipçisi olan iki fenomen aile hesapları (Fenomen A ve Fenomen B) incelenmiştir. Belirtilen fenomenler etik ilkesi göz önünde bulundurularak 6,5 milyon takipçisi olana Fenomen A, diğeri de Fenomen B olarak tanımlanmıştır.

Veri toplama sürecinde; araştırma kapsamında Fenomen A ve Fenomen B’ye ait Instagram hesapları iki ay boyunca günlük olarak takip edilmiştir. Bu süreçte paylaşılan hikâye (story), reels ve gönderiler (post) veri kaynağı olarak kullanılmıştır. İncelenen paylaşımlar, fenomen ailelerin çocukları ve aile içi yaşamlarıyla ilgili içerik üretim pratiklerini kapsamaktadır. Paylaşımlar arşivlenmiş ve sistematik biçimde kayıt altına alınarak analiz sürecine dâhil edilmiştir.

Araştırmada elde edilen veriler, nitel içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. İçerik analizi sürecinde fenomen ailelerin paylaşımları sistematik biçimde incelenmiş; paylaşımlar literatüre dayalı olarak oluşturulan bir kodlama formu aracılığıyla değerlendirilmiştir. Kodlama sürecinde aile sosyolojisi, çocuk sosyolojisi, dijital ebeveynlik, sharenting ve çocuk mahremiyeti literatüründen yararlanılmıştır.

Kodlama formunda paylaşımlar şu temalar altında analiz edilmiştir:

- Duygusal mahremiyet ihlali
- Bedensel mahremiyet ihlali
- Aile mahremiyeti ihlali
- Çocuğun ticari içeriklerde kullanılması
- Rıza dışı performansa zorlanma
- Mekânsal ve kimliksel mahremiyet ihlali

Paylaşımlar, yalnızca içerik sayısı üzerinden değil; paylaşımın bağlamı, sunum biçimi, çocuğun içerikteki konumu ve paylaşımın etkileşim amacı dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Kodlama sürecinde içerikler tekrar tekrar incelenmiş; temaların tutarlılığı kontrol edilmiştir.

Araştırmanın geçerliği ve güvenilirliğinin sağlanması amacıyla şu önlemler alınmıştır:

- Kodlama kategorileri kuramsal çerçeveye ve ilgili literatüre dayalı olarak oluşturulmuştur.
- Bulgular, doğrudan içerik örnekleri ve betimleyici analizlerle desteklenmiştir.
- Yorumların araştırmacı varsayımlarına değil, veriye dayanmasına özen gösterilmiştir.
- Fenomen hesapların kimlikleri gizlenerek araştırma etiğine uygunluk sağlanmıştır.

Bu süreçler, çalışmanın inanılabilirliğini, tutarlılığını ve aktarılabilirliğini güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

BULGULAR VE ANALİZ

3.1. Fenomen A Değerlendirmesi

Fenomen A, iki çocuklu karı-koca ticaretle uğraşan aile ve oldukça popüler olan bir ailedir. 6,5 milyon takipçisi olan Fenomen A'nın hikâye paylaşımı günlük olarak ortalama 70 civarındadır. Post ve reels paylaşımları sık olmamakla beraber özellikle post paylaşımı özel günlerinde artmaktadır. Fenomen A, sabah uyanır uyanmaz paylaşımlara başlayıp, içtiği kahve, yediği yemek, eşi ile olan diyaloglar ve özellikle küçük (8 yaşındaki) çocuğu ile ilgili durumları uyuduğu ana kadar devam ettirmektedir. Paylaşımlarının birçoğunda reklam paylaşımlarına yer vermektedir. Başka bir ifade ile Fenomen A, aile ve çocuğu günün her anını içeren yoğun bir paylaşım pratiğine sahiptir. Fenomen A'nın hesabı, çocuğun neredeyse tüm gününe yayılan bir paylaşım ritmine sahiptir. Uyanma anları, okul hazırlığı, kahvaltı görüntüleri, yolculuklar, ev içi oyunlar, banyo rutini, ders çalışmaları ve akşam aktiviteleri düzenli olarak takipçilere sunulmuştur. Bu süreklilik, çocuğun günlük yaşamının kesintisiz bir kayıt altına alınma hâline işaret etmektedir. “Mahremiyet alanının” tamamen ortadan kalktığı görülmektedir.

Fenomen A'nın aile ilişkilerini ve çocuğunu içeriklerde büyük ölçüde “doğallık” vurgusuyla sunduğunu göstermektedir. Ebeveyn, paylaşım pratiklerini “samimiyet” ve “şeffaflık” söylemiyle meşrulaştırmakta; bu durum mahremiyet

ihlallerinin görünmezleşmesine yol açmaktadır. Çocuğun ağlama krizleri, öfke nöbetleri, utandığı anlar ya da duygusal çöküşleri “ebeveynlik zorluğu” veya “komik aile anısı” olarak çerçevelenmekte ve takipçilerin yoğun ilgisine sunulmaktadır. Bu içeriklerde çocuğun rızası göz ardı edildiği gibi, çocuğun kırılgan anlarının kalıcı bir dijital iz olarak saklandığı görülmektedir

Fenomen A’nın ticari içerikleri incelendiğinde, ailenin ve çocuğun reklamların merkezinde yer aldığı görülmüştür. Çocuk oyuncağı, çocuk giyim ürünleri, atıştırma ürünleri, eğitim setleri, gibi çok sayıda markanın tanıtımında çocuk “deneyimi yaşayan kullanıcı” olarak sunulmuştur. Blum-Ross ve Livingstone’un (2020) tanımladığı “duygusal emeğin ticarileştirilmesi” Fenomen A’nın içeriklerinde açıkça gözlemlenmektedir. Markalı içeriklerde çocuğun sevinci, şaşkınlığı, tepki göstermesi veya ürünle etkileşimi reklamın ikna edici gücünü artıran araçlar olarak kullanılmaktadır. Hatta, çocuğun yemek yemesi ile ilgili olarak da kendi markası olarak üretilen iştah açıcı ve vitaminlerin reklamını yapmaktadır.

Fenomen A’da dikkat çeken bir başka unsur da çocuğun zaman zaman çekime katılmak istememesine rağmen ebeveyn yönlendirmesiyle videolara dahil edilmesidir. Videolarda çocuğun isteksizliği, sıkılması veya duygusal rahatsızlığı görülebilmekte; ancak içerik üretimi bu rahatsızlıklara rağmen devam etmektedir. Bu durum rıza dışı performansın bariz bir örneğidir.

Fenomen A’da ayrıca mekânsal mahremiyet ihlali dikkat çekmektedir. Kendisinin, ailenin diğer üyelerinin ve özellikle çocuğun odası, evin düzeni, okul forması, okul servisi görüntüleri ve günlük rotası takipçilere açık biçimde gösterilmiştir. Bu durum hem ailenin hem de çocuğun fiziksel güvenliğini tehdit eden önemli bir risk olarak değerlendirilmektedir

3.2. Fenomen B Değerlendirmesi

Fenomen B, dört çocuklu bir ailenin üyesidir. Karı-koca kendilerine ait bir ticari işletmeleri olmakla beraber, reklam sponsorluğu da yapmaktadır. Fenomen B, içeriklerinde dört çocuklarını ve ailesinin tüm faaliyetlerini gün içinde yaklaşık 60 hikâye paylaşımı ile takipçilerine görünmektedir. Çoğunlukla çocuklarının gün içindeki durumlarını ve eşi ile ilgili paylaşımlarının içeriğinde hem kendi ürünü hem de anlaşmalı olduğu ürünlerin reklamları ile gerçekleştirmektedir. Çocuğun içerikteki rolü çoğu zaman “komik unsur”, “mizah ögesi” veya “beklenmeyen tepki veren figür” şeklinde yapılandırılmıştır. Bu durum çocukluğun toplumsal olarak inşa edildiği yönündeki yaklaşımının dijital çağdaki yeni bir görünümüdür: Çocuk, bir özne olarak değil, performatif bir nesne olarak konumlanmaktadır.

Fenomen B'nin videolarında, çocuğun duygusal tepkilerinin bilinçli olarak tetiklendiği sahneler tespit edilmiştir. Çocuk şaşırtılmakta, korkutulmakta veya ani mizansenlere maruz bırakılmakta; bu durumların tümü takipçilerin eğlenmesi amacıyla kullanılmaktadır. Böylece çocuğun duygusal mahremiyeti ihlal edilmekle kalmamakta, aynı zamanda çocuğun güvenli bağlanma süreçleri açısından olumsuz etkileri olabilecek bir manipölasyon ortaya çıkmaktadır.

Ticari içerikler açısından Fenomen B daha kompleks bir yapı sergilemektedir. Reklamlar ve sponsorluklar çoğu zaman mizansen ve aile ya da çevre ile polemikleri içeriğe gömülmüş şekilde sunulmakta; ürün veya marka videonun çözüm ya da mizah ve bu polemikler unsurunun parçası hâline gelmektedir. Çocuğun ürünle etkileşimi, komedi içindeki geçişler veya “oyun” kurgusu reklamın doğal ve “samimi” görünmesi amacıyla kullanılmaktadır. Bu durum çocuğun emeğinin örtük biçimde ticarileştirilmesi anlamına gelir.

Yine Fenomen A'da olduğu gibi Fenomen B'de de, mekânsal mahremiyet açısından bazı içerikleri çocuğun özel alanını ifşa eder niteliktedir. Çocuğun odası, dış mekân aktiviteleri, evin iç düzeni ve okul çağrışımı yapan semboller düzenli biçimde paylaşılmıştır. Bu paylaşımlar çocuğun fiziksel güvenliği ve kimliksel mahremiyeti açısından risk yaratmaktadır.

3.3. Ortak Temalar: Dijital Ebeveynlik, Ticarileştirilmiş Çocukluk ve Mahremiyetin Eriyen Sınırları

Her iki fenomen ailede de içerik üretim pratiklerinin büyük ölçüde takipçi etkileşimi tarafından yönlendirildiği görülmüştür. Instagram algoritmasının beğeni, yorum, izlenme süresi ve kaydetme gibi etkileşim ölçütlerini içerik görünürlüğünü artıran birer performans göstergesine dönüştürmesi, fenomen ailelerin içerik stratejilerini doğrudan etkilemektedir. Analizler, ebeveynlerin hangi içerikleri paylaşacağına, paylaşımların zamanlamasına ve çocuğun içerikteki rolünün düzeyine ilişkin kararlarını çoğu zaman takipçilerin taleplerine göre şekillendirdiğini ortaya koymuştur.

Özellikle çocukların duygusal tepkileri, komik davranışları, öfke krizleri, sevinç anları veya beklenmedik tepkilerin yüksek etkileşim getirmesi, ebeveynleri bu tür içerikleri daha sık üretmeye yönlendirmektedir. Bu durum, çocuğun duygusal ve davranışsal tepkilerinin “içerik değeri” üzerinden anlamlandırıldığı yeni bir ebeveynlik türünün ortaya çıktığını göstermektedir. Çocukluğun toplumsal olarak inşa edildiği görüşü burada dijital bağlamda yeniden üretilmekte; çocuk, takipçi beklentisini karşılayan bir performans figürü hâline getirilmektedir.

Takipçi yorumları, ebeveynlerin içerik üretim kararlarında önemli bir geri

bildirim mekanizması oluşturmaktadır. Fenomen A'nın paylaşımlarında takipçilerin “çok tatlı olmuş”, “bir daha bu tarz içerik isteriz”, “bunu tekrar çeker misiniz?” gibi yorumları arttıkça, benzer içeriklerin daha sık paylaşıldığı gözlemlenmiştir. Fenomen B’de ise takipçilerin mizansen içeriklere verdiği olumlu tepki, çocuğun sürekli mizah unsuru olarak kullanılmasını pekiştirmektedir. Bu durum, ebeveynlerin çocuklarını yalnızca kendi ebeveynlik pratikleri doğrultusunda değil, aynı zamanda dijital kitlenin beklenti ve taleplerine göre konumlandığını göstermektedir.

Etkileşim odaklı içerik üretimi, çocuğun rıza ve iyilik hâlini ikinci plana iten bir yapıya dönüşebilmektedir. Çocuğun o anki duygu durumundan bağımsız olarak “takipçi memnuniyeti” adına içerik çekilmesi, çocuğun kendilik algısı üzerinde uzun vadeli olumsuz etkiler yaratabilir (Steinberg, 2017:845). Bu bağlamda çocuk, kendi ihtiyaçlarından çok takipçi etkileşimine göre konumlandırılan bir dijital özneye dönüşmektedir.

Takipçi etkileşiminin içerik üretimindeki belirleyiciliği, aynı zamanda mahremiyet kararlarını da şekillendirmektedir. Bazı paylaşımların özellikle yüksek beğeni alma potansiyeli taşıdığı düşünüldüğünde —örneğin çocuğun yeni bir oyuncakla tepkisi, duygusal bir anı, komik bir kriz, okul başarıları veya aile içi tartışmalar— ebeveynlerin bu içerikleri mahremiyet filtresinden geçirmeden paylaşma eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu yaklaşım, Nansen’in (2020) kavramsallaştırdığı “dijital ebeveyn bakışı” ile örtüşmektedir: Ebeveynler, çocuğun yaşamına kameranın içinden bakmakta; çocuğun ihtiyaçları değil, içeriğin potansiyel etkileşim gücü belirleyici olmaktadır.

Sonuç olarak, takipçi etkileşimi fenomen ailelerde yalnızca içerik görünürlüğünü artıran bir unsur değil; aynı zamanda ebeveynlik pratiklerini, mahremiyet algısını ve çocuğun dijital kimliğini doğrudan şekillendiren yapısal bir güç hâline gelmiştir. Bu durum, çocuğun aile içinde korunması gereken özne statüsünün, dijital ekonominin beklentileri doğrultusunda yeniden üretildiğini göstermektedir.

TARTIŞMA

Bu çalışmanın bulguları, Instagram fenomen ailelerinde çocuk mahremiyeti ve aile mahremiyetinin yalnızca bireysel ebeveynlik tutumlarının bir sonucu olmadığını, çok daha karmaşık ve yapısal bir toplumsal dönüşümün parçası olduğunu göstermektedir. Dijitalleşen aile yapısı, sosyal medya platformlarının işleyiş mantığı, takipçi kültürü ve ekonomik beklentiler fenomen ailelerde mahremiyetin sınırlarını yeniden tanımlayan temel etkenlerdir. Bu nedenle, tartışma bölümünde fenomen aile deneyiminin yalnızca mikro düzeyde değil, aynı zamanda makro sosyolojik düzeyde açıklanması gerekmektedir.

Dijital çağda aile mahremiyeti, modern toplumda aileyi bir arada tutan duygusal sınırların korunmasıyla ilişkilendirilen bir kavram olmaktan çıkmış; takipçi kitlesinin beklentileri ve platformların algoritmik yapısı tarafından belirlenen akışkan bir yapıya dönüşmüştür. Giddens’in (2025:109) modern aileyi “duygusal bir birliktelik alanı” olarak tanımlayan yaklaşımı fenomen ailelerde geçerliliğini önemli ölçüde yitirmektedir. Çünkü duygusal alan artık yalnızca aile bireyleri arasında yaşanan bir paylaşım değil, aynı zamanda dijital kalabalıklara açık bir performans ve gösteri alanı hâline gelmiştir. Fenomen ailelerin günlük yaşamı yalnızca aile üyelerine değil, görünmez ama etkisi büyük bir “takipçi topluluğuna” da hitap etmektedir. Böylece takipçi kitlesi, aile içi dinamikleri şekillendiren yeni bir sosyal aktör hâline gelmektedir. Bulgular, çocukların içerik üretiminin merkezine yerleştirildiğini ve dijital ekonomi açısından önemli bir sermaye kaynağı olduğunu göstermektedir. Bu durum, James ve Prout’un (2015:58) çocukluğu toplumsal olarak inşa edilen bir kategori olarak açıklayan yaklaşımını dijital çağ bağlamında yeniden anlamlandırmayı gerektirmektedir. Çocukluk artık yalnızca biyolojik bir gelişim evresi değil; aynı zamanda markaların, takipçilerin ve algoritmaların etkileşim beklentilerine göre biçimlenen bir içerik kategorisidir. Fenomen ailelerde çocuk, hem duygusal hem ekonomik hem de sembolik açıdan yüksek değer taşıyan bir figür olarak konumlandırılmaktadır. Bu konumlandırma, çocuğu kendi öznel deneyimiyle değil, platformun ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmiş bir dijital kimlik çerçevesi içinde ele almaktadır.

Çalışmanın bulguları, fenomen ailelerde mahremiyet ihlallerinin “doğallaştırıldığını” da ortaya koymuştur. Bu doğallaştırma, ebeveynlerin paylaşımları “samimiyet” ve “şeffaflık” gerekçesiyle meşrulaştırmasından kaynaklanmaktadır. Fenomen A’da duygusal krizlerin ebeveynlik deneyimi olarak sunulması, Fenomen B’de mizansen içeriklerin “eğlence” kategorisinde çerçevelenmesi, mahremiyet ihlallerini görünmez kılmakta ve normalleştirmektedir. Böylece mahremiyet, sosyal medya kültürü içinde yeniden tanımlanmakta; aile içi kırılganlıkların, çocukların hassas anlarının ve duygusal çökmelerin içeriğin doğal bir parçası olduğu algısı pekişmektedir. Bu durum, Nansen’in (2020:6) “dijital ebeveyn bakışı” kavramıyla açıklanabilir: ebeveyn, çocuğun yaşamına bir ebeveyn gibi değil, içerik üreten bir gözle bakmaktadır.

Fenomen ailelerin içerik üretim motivasyonlarını anlamak için analizleri platform ekonomisi çerçevesinde tartışmak gerekmektedir. Instagram’ın algoritması, çocuk içeriklerini daha görünür kılan bir işleyiş mantığına sahiptir. Çocukların yüz ifadeleri, duygusal tepkileri ve doğallığı, izleyici davranışları açısından yüksek etkileşim potansiyeli taşır. Bu nedenle çocuk içerikleri algoritmik olarak ödüllendirilir. Choi ve Lewallen’in (2018:385) bulgularında da

görüldüğü gibi, ebeveynlerin çocuklarını daha sık görünür kılmasının nedeni yalnızca kişisel tercih değil, platformun bu içerikleri öne çıkaran yapısıdır. Fenomen aileler, bu algoritmik teşvik nedeniyle çocuk içeriklerini artırmakta; çocuk görünürlüğü ekonomik getirinin kritik bir bileşeni hâline gelmektedir. Dolayısıyla çocuk mahremiyeti, yalnızca ebeveyn kararının değil, dijital platform ekonomisinin de bir sonucudur.

Bu çalışma, fenomen ailelerde çocuğun yalnızca içerik üretimin nesnesi değil, aynı zamanda dijital emek üreticisi olduğunu da göstermiştir. Çocuğun duygusal tepkileri, davranışları ve etkileşimi hem markalı içeriklerin başarısını belirlemekte hem de ebeveynin platformdaki görünürlüğünü artırmaktadır. Çocuğun duygusal emeğinin ekonomik değer yaratmak için kullanıldığını göstermektedir. Bu bağlamda çocuklar, farkında olmadan dijital emek üreticisi hâline gelmektedir. Bu durum, çocuk emeği tartışmalarının sosyal medya bağlamında yeniden ele alınmasını gerektiren önemli bir noktadır.

Mahremiyet ihlallerinin sistematik hâle gelmesi, çocuk hakları açısından ciddi riskler doğurmaktadır. Çocuğun rıza dışı dijital görünürlüğü, yalnızca bugüne değil geleceğe yönelik etkiler taşımaktadır. Steinberg'in (2017:845) belirttiği gibi, çocukların bugün paylaşılan içerikleri, yetişkinlik dönemlerinde sosyal ilişkilerini, benlik algılarını ve psikolojik iyilik hâllerini etkileyebilir. Fenomen ailelerde çocuk, kendi dijital kimliğini oluşturma hakkından mahrum bırakılmakta; ebeveynler tarafından oluşturulan kimlik çocuğun gelecekteki yaşamını sınırlandırmaktadır. Bu nedenle fenomen ailelerde çocuk mahremiyeti ihlalleri yalnızca bugünkü ebeveynlik sorununa indirgenemez; uzun vadeli toplumsal sonuçları olan yapısal bir problemdir.

Çalışmanın genel olarak ortaya koyduğu tablo, fenomen aile pratiklerinin bireysel tercihlerle değil, daha geniş toplumsal güçler tarafından belirlendiğini göstermektedir. Dijital ekonomi, takipçi kültürü, görünürlük arzusu ve platform algoritmaları, ebeveynlik pratiklerini dönüştüren güçlü dinamiklerdir. Bu bağlamda fenomen aile içeriklerini yalnızca “yanlış ebeveynlik uygulamaları” olarak değerlendirmek eksik bir yaklaşım olacaktır. Asıl sorun, mahremiyetin dijital kültürde bir değer olarak erimesi ve çocukluğun ekonomik bir kaynağa indirgenmesidir.

SONUÇ

Bu çalışma, Instagram fenomen ailelerinde çocuk mahremiyeti ve aile mahremiyetinin nasıl ihlal edildiğini, bu ihlallerin dijital ekonomi, görünürlük kültürü ve modern aile ilişkileri bağlamında nasıl anlam kazandığını kapsamlı bir biçimde ortaya koymuştur. Bulgular, fenomen aile içeriklerinin yalnızca ebeveyn tercihlerinin bir sonucu olmadığını; aksine, dijitalleşme, sosyal medya platformlarının algoritmik yapısı, dikkat ekonomisi ve takipçi talepleri tarafından belirlenen çok katmanlı bir sosyolojik yapıya işaret ettiğini göstermektedir. Bu bağlamda çocuk mahremiyetinin aşınması, bireysel bir tercih değil; dijital çağın yapısal güçleri tarafından üretilen bir sonuçtur.

Dijital modernitenin aile kurumunu dönüştürücü etkisi, fenomen ailelerde en belirgin hâliyle görülmektedir. Ailenin duygusal dayanışma ve mahremiyet alanı, fenomen aile içeriklerinde anlamını yitirmekte; aile içi duygusal deneyimler kamusal tüketim nesnesine dönüşmektedir. Ailenin sembolik sınırları takipçiler, izleyiciler ve markalar tarafından sürekli ihlal edilmekte; böylece aile, yalnızca özel bir birliktelik değil, aynı zamanda gösteri ve tüketim mekânı hâline gelmektedir. Bu dönüşüm, aile mahremiyetini hem içerik üretimin hem ekonomik kazancın doğal bileşeni hâline getirirken mahremiyet kavramının geleneksel anlamını köklü biçimde dönüştürmektedir.

Aile sosyolojisi açısından bakıldığında, fenomen aile içerikleri aile içi ilişkilerin doğasını dönüştürmektedir. Aile içi duygusal bağlar, takipçi yorumlarıyla yeniden anlam kazanan ilişkisel yapılar hâline gelmekte; ebeveynlik, çocuğun iyilik hâline çok takipçi memnuniyeti üzerinden şekillenmektedir. Bu durum “gösterileştirilmiş ebeveynlik” olarak adlandırılabilir yeni bir ebeveynlik biçimini ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda mahremiyet, ebeveynliğin temel ilkesi olmaktan çıkmış; takipçi kitlesinin beklentileri doğrultusunda genişletilen ya da daraltılan esnek bir kavrama dönüşmüştür.

Çocuk sosyolojisi açısından ise durum daha çarpıcıdır. Çocuk, fenomen ailelerde pasif bir içerik nesnesi değil; aynı zamanda aktif bir ekonomik aktör hâline gelmektedir. Ancak bu aktörlük çocuğun kendi rızasına dayanmaz; ebeveyn tarafından yönlendirilen, sınırları belirlenen ve dijital alan tarafından şekillenen bir özneliktir. Bu nedenle çocuk, dijital çağda özgür bir özne olarak değil, yetişkin stratejilerinin ve dijital ekonominin bir parçası olarak konumlandırılmaktadır.

Tüm bu bulgular ışığında, fenomen ailelerin sosyal medya pratikleri çocuk mahremiyetinin korunması açısından ciddi bir risk alanı oluşturmaktadır. Bu nedenle mahremiyetin korunması yalnızca ebeveynlerin bireysel vicdanına

bırakılamaz. Çocukların dijital görünürlüğüne ilişkin yasal düzenlemeler güçlendirilmeli; çocuk emeğinin sosyal medya bağlamındaki karşılığı hukukten tanımlanmalı; ebeveynlere yönelik mahremiyet odaklı dijital farkındalık eğitimleri yaygınlaştırılmalıdır. Ayrıca platformlara çocuk hakları çerçevesinde düzenleyici sorumluluklar getirilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma fenomen ailelerde görünürlüğün bedelini en ağır ödeyen grubun çocuklar olduğunu göstermektedir. Çocukların dijital kimliği, mahremiyeti ve psikososyal gelişimi sürekli olarak içerik üretiminin nesnesi hâline getirilmektedir. Bu bağlamda fenomen aile içeriklerinin sistematik biçimde incelenmesi, çocuk haklarının dijital çağda yeniden tanımlanması ve mahremiyetin toplumsal bir değer olarak korunması kritik önem taşımaktadır. Bu çalışma, çocuk mahremiyeti ve aile sosyolojisi alanına dijitalleşmenin etkilerini ortaya koyan önemli bir katkı sunmakta; gelecekte daha kapsamlı, çocuk katılımlı ve platform politikalarını değerlendiren araştırmalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Babaroğlu, A. (2021). "Medya ve Çocuk", Çocuk Sosyolojisi, (Ed. Oğuz Emre, Ayşegül Ulutaş Keskinç), Eğiten Kitap, Ankara.
- Bauman, Z. (2024). Akışkan Modernite, (Çev. Sinan Okan Çavuş), 2. Baskı, Tellekt Yayınları, İstanbul.
- Blum-Ross, A., & Livingstone, S. (2020). Parenting for a digital future: How hopes and fears about technology shape children's lives. Oxford University Press.
- Bostancı, M. (2019). Dijital Ebeveynlerin Sosyal Medyada Mahremiyet Algısı. AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology, Silt/vol:10-Sayı:38, ss: 115-128.
- Choi, G. Y., & Lewallen, J. (2018). "Sharenting" and the digital identity of children: Risks and opportunities. Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, 21(6), 381–389.
- Dursun, C. (2019). Ebeveynlerin çocuklarını sosyal medyada teşhiri. Çocuk ve Medeniyet Dergisi, Cilt:4, Sayı:7, ss. 195-208.
- Giddens, A. (2025). Modernite ve Bireysel-Kimlik, (Çev. Ümit Tatlıcan), 4. Baskı, Say Yayınları, İstanbul.
- Giddens, A. (2025). Sosyoloji Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş, (Çev. Ülgen Yıldız). 10. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- James, A., & Prout, A. (2015). Constructing and reconstructing childhood (3rd ed.). Routledge.
- Leonard, M. (2019). Çocuklar, çocukluk ve sosyal sermaye: bağlantılarının incelenmesi. Çocuk ve Medeniyet Dergisi, Cilt:4, Sayı:7, ss.105-124.
- Nansen, B. (2020). The digital parental gaze: Watching children in digital households. Journal of Family Studies, 26(1), 5–18.
- Omur, S., Uyar, M. (2022). Sharenting: türkiye’de ebeveynlerin paylaşım eğilimleri üzerine bir değerlendirme, Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi, Sayı: 9/Güz, ss.23-45.
- Pehlivan, M., Tarcan Y. (2025). Aile ve Etik Yanlış Bilinenler. Gazi Kitapevi, Ankara.
- Sezerer Albayrak, E. (2020). Sosyal medya’da çocuk mahremiyeti: ebeveynlerin instagram’daki çocuk mahremiyetine bakış açıları. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:19 Sayı:39 s. 1211-1226.
- Steinberg, S. B. (2017). Sharenting: Children's privacy in the age of social media. University of Florida Levin College of Law UF Scholarship Repository.
- Tezcan, M. (2005). Çocuk Sosyolojisi, Kök Yayıncılık, Ankara.

Yılmaz, A. (2012). Sosyal medya kullanımında günce tartışmalar: üniversite örneğinde mahremiyet-kamusal alan ilişkisi. Global Media Journal, 3(5),246-264.

